



МІНІСТЕРСТВО
ОСВІТИ І НАУКИ
УКРАЇНИ

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

(Інтегрований курс). **6 клас**

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

7–9 класи

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

10–11 класи

НАВЧАЛЬНІ ПРОГРАМИ
для закладів загальної
середньої освіти

Київ 2022

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ. ІСТОРІЯ УКРАЇНИ.
(Інтегрований курс). 6 клас

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ.
7–9 класи

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ.
7–9 класи

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ.
10–11 класи

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ.
10–11 класи

НАВЧАЛЬНІ ПРОГРАМИ
для закладів загальної середньої освіти

✉ HREC PRESS

Київ 2022

УДК 94(477)".../20"(073)

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ. ІСТОРІЯ УКРАЇНИ. (Інтегрований курс). 6 клас. ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ. 7–9 класи. ІСТОРІЯ УКРАЇНИ. 7–9 класи. ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ. 10–11 класи. ІСТОРІЯ УКРАЇНИ. 10–11 класи. Навчальні програми для закладів загальної середньої освіти. – Київ: HREC PRESS, 2022. – 260 с.
ISBN 978-617-8251-29-1

Затверджено та надано гриф
«Рекомендовано Міністерством освіти і науки України»
(наказ Міністерства освіти і науки України № 698 від 03 серпня 2022 року)

ISBN 978-617-8251-29-1

@ Міністерство освіти
і науки України, 2022

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА	9
ПРОГРАМИ	
ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ. ІСТОРІЯ УКРАЇНИ. (Інтегрований курс). 6 клас	19
Структура курсу.....	21
Вступ.....	22
Розділ 1. ПЕРВІСНІ СПІЛЬНОТИ. АРХЕОЛОГІЧНІ КУЛЬТУРИ.....	23
Розділ 2. СТАРОДАВНІ ЦИВІЛІЗАЦІЇ АЗІЇ ТА АФРИКИ	25
Розділ 3. АНТИЧНА ЦИВІЛІЗАЦІЯ ТА ЇЇ СУСІДИ	27
Узагальнення до курсу. ВНЕСОК ДАВНІХ ЦИВІЛІЗАЦІЙ, КУЛЬТУР, НАРОДІВ В ІСТОРІЮ ЛЮДСТВА	30
ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ. 7 клас	31
Структура курсу.....	33
ПОВТОРЕННЯ. ВСТУП.....	34
Розділ 1. ПЕРШІ СЕРЕДНЬОВІЧНІ ДЕРЖАВИ.....	36
Розділ 2. СЕРЕДНЬОВІЧНИЙ СВІТ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ	38
Розділ 3. ЄВРОПЕЙСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО І ДЕРЖАВИ В X–XV ст.	40
Розділ 4. МАТЕРІАЛЬНИЙ І ДУХОВНИЙ СВІТ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ.....	42
Розділ 5. КРАЇНИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ В X–XV ст.	44
Розділ 6. СЕРЕДНЬОВІЧНИЙ СХІД (оглядово)	46
ІСТОРІЯ УКРАЇНИ. 7 клас	47
Структура курсу.....	49
Розділ 1. ВИНИКНЕННЯ РУСИ-УКРАЇНИ	50
Розділ 2. РУСЬ-УКРАЇНА НАПРИКІНЦІ X – У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XI ст.	52
Розділ 3. РУСЬ-УКРАЇНА У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XI – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIII ст.	54
Розділ 4. ВОЛИНЬ І ГАЛИЧИНА КІНЦЯ XII – СЕРЕДИНИ XIII ст. ВОЛИНСЬКО-ГАЛИЦЬКЕ КНЯЗІВСТВО («ДЕРЖАВА РОМАНОВИЧІВ») СЕРЕДИНИ XIII–XIV ст.	56
Розділ 5. РУСЬКІ ЗЕМЛІ В СКЛАДІ СУСІДНІХ ДЕРЖАВ (СЕРЕДИНА XIV – ПОЧАТОК XVI ст.). КРИМСЬКЕ ХАНСТВО.....	58
Узагальнення до курсу. ІСТОРІЯ РУСИ-УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ СЕРЕДНІХ ВІКІВ.....	61

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ. 8 клас	63
Структура курсу.....	65
ПОВТОРЕННЯ. ВСТУП	66
Розділ 1. ВЕЛИКІ ГЕОГРАФІЧНІ ВІДКРИТТЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ КАПІТАЛІСТИЧНИХ ВІДНОСИН	68
Розділ 2. ВИСОКЕ ВІДРОДЖЕННЯ. РЕФОРМАЦІЯ В ЗАХІДНІЙ ЄВРОПІ	70
Розділ 3. ДЕРЖАВИ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ В XVI–XVII ст.	72
Розділ 4. ОСМАНСЬКА ІМПЕРІЯ. ДЕРЖАВИ СХІДНОЇ ЄВРОПИ В XVII–XVIII ст.	74
Розділ 5. ЕПОХА ПРОСВІТНИЦТВА	76
Розділ 6. СХІДНИЙ СВІТ У XVI–XVIII ст. (оглядово).....	78
ІСТОРІЯ УКРАЇНИ. 8 клас	79
Структура курсу.....	81
Розділ 1. ЗЕМЛІ УКРАЇНИ В XVI – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVII ст.	82
Розділ 2. СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА (XVI – ПЕРША ПОЛОВИНА XVII ст.).....	85
Розділ 3. КОЗАЦЬКА РЕВОЛЮЦІЯ СЕРЕДИНИ XVII ст. І ВІЙНА ЗА СУВЕРЕНІТЕТ КОЗАЦЬКОЇ ДЕРЖАВИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVII ст.	88
Розділ 4. КОЗАЦЬКА УКРАЇНА (ГЕТЬМАНЩИНА) ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVII – ПОЧАТКУ XVIII ст.	91
Розділ 5. УКРАЇНА ТА РАНЬОМОДЕРНІ ІМПЕРІЇ XVIII ст.	93
Узагальнення до курсу. ІСТОРІЯ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ РАНЬОГО НОВОГО ЧАСУ	96
ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ. 9 клас	97
Структура курсу.....	99
Розділ 1. ЄВРОПА В ЧАСИ ФРАНЦУЗЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ ТА НАПОЛЕОНІВСЬКИХ ВІЙН.....	100
Розділ 2. ЄВРОПА ТА АМЕРИКА В ДОБУ РЕВОЛЮЦІЙ І НАЦІОНАЛЬНОГО ОБ'ЄДНАННЯ (1815–1870 рр.)	102
Розділ 3. МОДЕРНІЗАЦІЯ КРАЇН ЄВРОПИ ТА АМЕРИКИ В ОСТАННІЙ ТРЕТИНІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX ст. «ПРОБУДЖЕННЯ АЗІЇ»	104
Розділ 4. МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ (ДРУГА ПОЛОВИНА XIX – ПОЧАТОК XX ст.)	106
Розділ 5. РОЗВИТОК КУЛЬТУРИ І ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ (КІНЕЦЬ XVIII – ПОЧАТОК XX ст.).....	107

Узагальнення до курсу. ОСНОВНІ ІДЕЇ, ЗДОБУТКИ, ВИКЛИКИ «ДОВГОГО» ХІХ СТОЛІТТЯ	108
ІСТОРІЯ УКРАЇНИ. 9 клас	109
Структура курсу	111
ВСТУП. «ДОВГЕ» ХІХ СТОЛІТТЯ В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ: ТЕРИТОРІЯ, НАСЕЛЕННЯ, ВЛАДА	112
Розділ 1. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ В СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ НАПРИКІНЦІ ХVІІІ – У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ ст.	114
Розділ 2. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ В СКЛАДІ АВСТРІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ НАПРИКІНЦІ ХVІІІ – У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ ст.	116
Розділ 3. ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ ТА КУЛЬТУРА УКРАЇНИ КІНЦЯ ХVІІІ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНІ ХІХ ст.	118
Розділ 4. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ В СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ ст.	120
Розділ 5. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ В СКЛАДІ АВСТРО-УГОРЩИНИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ ст.	122
Розділ 6. УКРАЇНА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ ПЕРЕД ВИКЛИКАМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ	124
Розділ 7. ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ ТА КУЛЬТУРА УКРАЇНИ В СЕРЕДИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ ст.	126
ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ (1914–1945 рр.). 10 клас	129
Структура курсу	131
Розділ 1. ПЕРЕДУМОВИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ. ВІЙНА ТА РЕВОЛЮЦІЇ	132
Розділ 2. ОБЛАШТУВАННЯ ПОВОЄННОГО СВІТУ	134
Розділ 3. ПРОВІДНІ ДЕРЖАВИ СВІТУ В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД	136
Розділ 4. ДЕРЖАВИ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ	139
Розділ 5. ДЕРЖАВИ АЗІЇ ТА ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ	141
Розділ 6. ПЕРЕДУМОВИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	143
Розділ 7. ДРУГА СВІТОВА ВІЙНА	145
Розділ 8. ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ ТА КУЛЬТУРА В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ ст.	147
ІСТОРІЯ УКРАЇНИ (1914–1945 рр.). 10 клас	149
Структура курсу	151
ПОВТОРЕННЯ. ВСТУП	152
Розділ 1. УКРАЇНА В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	153

Розділ 2. УКРАЇНЬСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ, РОЗПАД РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ТА ПОСТАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ – УКРАЇНЬСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ.....	155
Розділ 3. У БОРОТЬБИ ЗА УКРАЇНЬСКУ НЕЗАЛЕЖНІСТЬ.....	157
Розділ 4. УКРАЇНА В СКЛАДІ ТОТАЛІТАРНОЇ ІМПЕРІЇ – СОЮЗУ РАДЯНСЬКИХ СОЦІАЛІСТИЧНИХ РЕСПУБЛІК.....	160
Розділ 5. ЗАХІДНОУКРАЇНЬСЬКІ ЗЕМЛІ В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД. УКРАЇНЬСЬКА ПОЛІТИЧНА ЕМІГРАЦІЯ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ	164
Розділ 6. УКРАЇНА В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	167
ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ (від 1945 р. до сучасності). 11 клас.....	171
Структура курсу.....	173
Розділ 1. ОБЛАШТУВАННЯ ПОВОЄННОГО СВІТУ.....	174
Розділ 2. ДЕРЖАВИ ПІВНІЧНОЇ АМЕРИКИ ТА ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ: ФОРМУВАННЯ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА.....	176
Розділ 3. ДЕРЖАВИ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ: ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ.....	179
Розділ 4. РОЗПАД КОЛОНІАЛЬНИХ ІМПЕРІЙ. КРАЇНИ АЗІЇ, АФРИКИ, ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ.....	181
Розділ 5. МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ.....	183
Розділ 6. ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ І КУЛЬТУРА.....	185
Узагальнення до курсу.....	187
ІСТОРІЯ УКРАЇНИ (від 1945 р. до сучасності). 11 клас	189
Структура курсу.....	191
ПОВТОРЕННЯ. ВСТУП.....	192
Розділ 1. УКРАЇНА В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД.....	193
Розділ 2. УКРАЇНА В УМОВАХ ДЕСТАЛІНІЗАЦІЇ.....	196
Розділ 3. УКРАЇНА В ПЕРІОД СИСТЕМНОЇ КРИЗИ СОЮЗУ РАДЯНСЬКИХ СОЦІАЛІСТИЧНИХ РЕСПУБЛІК	198
Розділ 4. ВІДНОВЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ, ЇЇ РОЛЬ У РОЗПАДІ СОЮЗУ РАДЯНСЬКИХ СОЦІАЛІСТИЧНИХ РЕСПУБЛІК.	201
Розділ 5. РОЗВИТОК УКРАЇНИ ЯК НЕЗАЛЕЖНОЇ ДЕРЖАВИ	203
Розділ 6. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИБІР УКРАЇНИ. РОСІЙСЬКО-УКРАЇНЬСЬКА ВІЙНА.....	206
ДОДАТОК ДО НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМ: ПЕРЕЛІК ОБОВ'ЯЗКОВИХ ДАТ, ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ ПАМ'ЯТОК	211
ПРО АВТОРІВ.....	253

Пояснювальна записка

Навчання історії спрямоване на реалізацію загальної мети базової середньої освіти, яка полягає в розвитку та соціалізації особистостей учениць/учнів, формуванні їхньої національної самосвідомості, загальної культури, світоглядних орієнтирів, екологічного стилю мислення і поведінки, творчих здібностей, дослідницьких і життєзабезпечувальних навичок, здатності до саморозвитку й самонавчання в умовах глобальних змін і викликів.

Випускник закладу загальної середньої освіти – це патріотка/патріот України, яка/який знає її історію; носійка/носій української мови, культури, яка/який поважає культуру інших народів, вільно спілкується державною мовою, володіє також рідною (у разі відмінності) й однією чи кількома іноземними мовами, має бажання і здатність до самоосвіти, виявляє активність і відповідальність у громадському й особистому житті, здатна/здатний до підприємливості й ініціативності, має уявлення про світобудову, бережно ставиться до природи, безпечно й доцільно використовує досягнення науки і техніки, дотримується здорового способу життя.

Процес консолідації української політичної нації, що відбувається в умовах російсько-української війни й особливо після широкомасштабного російського військового вторгнення, яскраво підтверджує важливість шкільної історичної освіти.

МЕТА ШКІЛЬНОЇ ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТИ

Метою шкільної історичної освіти є: а) формування вільної особистості, яка визнає національні та загальнолюдські цінності й керується морально-етичними критеріями та почуттям громадянської відповідальності у своїй поведінці; б) виховання засобами історії громадянської свідомості, зорієнтованої на патріотичне почуття приналежності до власної держави та до її спільних історичних, політичних і культурних цінностей, а також відстоювання свободи і демократії, єдності та злагоди в суспільстві; в) прищеплення толерантності й поваги до різних поглядів, релігій, звичаїв і культур, уміння знаходити порозуміння з іншими людьми задля досягнення суспільно значущих цілей.

Ця мета має конкретизуватися в **комплексі завдань**, з яких пріоритетними є:

- поглиблення інтересу до історії як сфери знань і навчального предмета, розвиток мисленнєвих здібностей та умінь, необхідних для розуміння сучасних викликів;
- набуття системних знань про факти, події, явища, тенденції в історії України та світу з позицій: цінності життя людини і людської гідності, досвіду українського державотворення, утвердження єдності українського народу та соборності українських земель, європейських культурних і правових традицій;
- розвиток історичного, критичного та творчого мислення, здатності розуміти загальний хід історичного процесу та проблем, що постають перед країною та світом;
- усвідомлення національних інтересів, непорушності кордонів української держави, необхідності захисту суверенітету, територіальної цілісності в умовах реальних військово-політичних, інформаційних та інших викликів;

- долучення до духовних і культурних надбань, історико-культурних традицій українського й інших народів;
- сприяння формуванню політичної та правової культури, громадянської самосвідомості, пошани до державної символіки України в гармонійному поєднанні із національними та загальнолюдськими цінностями.

Реалізація мети шкільної історичної освіти здійснюється через розвиток основних складових історичної свідомості: а) накопичення знань про основні події, явища та процеси, їхні давніші та сучасні інтерпретації; б) оволодіння способами розумових дій, необхідних для осмислення минулого, досягнення сучасного і прогнозування майбутнього, в) усвідомлення важливості демократичних цінностей та їх дотримання на практиці.

Обов'язкові результати шкільної історичної освіти передбачають, що учениця/учень:

- мислить історико-хронологічно, орієнтується в історичному часі, встановлює причинно-наслідкові зв'язки між подіями, явищами і процесами, діяльністю людей та її результатами в часі, виявляє зміни і тривалість у житті суспільства (**хронологічна компетентність**);
- мислить геопросторово, орієнтується в соціально-історичному просторі, виявляє взаємозалежність розвитку суспільства, господарства, культури і навколишнього природного середовища (**просторова компетентність**);
- мислить критично, працює з різними джерелами інформації та формулює історично обґрунтовані запитання (**інформаційна компетентність**);
- мислить системно, виявляє взаємозв'язок, взаємозалежність та взаємовплив історичних подій, явищ, процесів, постатей у контексті відповідних епох; розуміє множинність трактувань минулого і сучасного та зіставляє їхні інтерпретації (**логічна компетентність**);
- усвідомлює власну гідність, реалізує власні права і свободи, поважає права і гідність інших осіб, виявляє толерантність, протидіє проявам дискримінації (**аксіологічна компетентність**).

Зміст історичного матеріалу базується на таких пріоритетах: науковість, національна спрямованість, хронологічна послідовність, логічність, людський вимір історії, постановка проблемних навчальних завдань, полікультурність; органічне й оптимальне дотримання пропорцій між суспільно-політичним, соціально-економічним, культурним та духовним складниками історичного процесу, загальнонаціональною історією, історичним краєзнавством, регіоналістикою й локальною історією; виокремлення історії повсякдення, мікроісторії та особливостей трансформації рівня життя населення відповідно до подій, що відбувалися в Україні та світі.

ЗМІСТОВІ НАГОЛОСИ НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМ

Політичні, економічні, соціальні й культурні виклики, що виникли у зв'язку з повномасштабною збройною агресією Російської Федерації проти України, зумовили необхідність змін у чинних навчальних програмах з історії для закладів загальної

середньої освіти, щоби не лише доповнити наявний матеріал інформацією про останні події, а й урахувати нові історіографічні напрацювання та уобразити наскрізні сюжетні лінії з минулого, що дають змогу пояснити сучасні події. А саме:

- відображено історію Русі-України, Волинсько-Галицького князівства («держави Романовичів»), українських земель у середині XIV – початку XVI ст. відповідно до здобутків сучасної зарубіжної та української історіографії;
- переформатовано концептуально зміст ранньомодерної історії України, з огляду на нагальну потребу зв'язати між собою досвіди перебування українських земель у складі Речі Посполитої та Війська Запорозького / Гетьманщини, як генетично споріднених у розрізі державних інституцій, політичної культури, економіки, культури й повсякденного життя;
- впроваджено поняття-концепт «Козацька революція середини XVII ст.», який якнайкраще відповідає сутності цього явища і протягом останнього десятиліття дедалі впевненіше набуває визнання в українській та світовій історіографії;
- осучаснено зміст історії України «довгого» XIX ст., де зацентровано на процесах українського націєтворення і націєствердження;
- переформатовано концептуально зміст історії України XX ст., з огляду на необхідність урахування провідної тенденції століття – розпаду імперій і постання національних держав;
- при висвітленні Української революції зроблено особливий наголос на подіях 1917–1918 рр., зацентровано закономірність постання національної держави – Української Народної Республіки;
- внесено до програми погляд на СРСР як на державу, де імперський спосіб організації влади поєднувався з тоталітарним режимом, та на Україну в складі СРСР як залежну територію;
- уобразнено геноцидну сутність Голодомору як наслідку одночасної дії комуністичної та імперської практик; ширше представлено приклади проявів політики творення голоду в Світі;
- наголошено відповідальність правлячих режимів двох тоталітарних імперій – СРСР і нацистської Німеччини – за вчинення в Україні масових репресій та геноцидів (Голодомору, Голокосту, геноциду народу рома, депортації кримськотатарського народу), інших злочинів;
- зорієнтовано школярів на вивчення не лише інструментів насильства, якого в XX ст. зазнавали українці, а й масового опору йому;
- підкреслено закономірність розпаду СРСР як імперії та відновлення незалежної національної держави – України, а також її державотворчу спадкоємність від Української Народної Республіки, правонаступництво сучасної України з УНР і УРСР;
- уобразнено антропологічний вимір історії, сконцентровано увагу на проблемах ідентичності, змін суспільної свідомості, повсякдення, стратегій виживання;
- зроблено наголос на передумовах формування, консолідації впродовж XX – початку XXI ст. української громадянської (політичної) нації, підкреслено важливість історичного і культурного досвіду усіх народів, що проживали в минулому і мешкають нині на теренах України;

- ширше представлено роль і культурні надбання української діаспори як невід'ємної частини Українського народу;
- розширено просторові контексти української історії, з української перспективи осмислено сюжети світової історії (як-от: внесено сюжет про національне державотворення в Білорусі, країнах Балтії та Закавказзя);
- передбачено окремим навчальним блоком розгляд сучасної російсько-української війни, зокрема її історичного коріння;
- запроваджено нові поняття та терміни, актуальні для розуміння сучасності (наприклад, «доктрина “русского міра”», «рашизм» тощо);
- звернуто увагу на необхідність ширшого використання пізнавальних і виховних можливостей історичної біографістики, краєзнавства, локальної історії, мікроісторії.

Сьогодні Україна переживає найважчі випробування за весь період незалежності. Повномасштабна війна, яку 24 лютого 2022 р. розпочала Російська Федерація, спрямована насамперед проти української державності та має виразні ознаки геноциду Українського народу. Складовою геноциду є намагання путінського режиму знищити українців як політичну націю, зруйнувати не тільки українські міста і села, а й українську історичну пам'ять, знищити національну ідентичність.

У веденні цієї варварської війни путінський режим особливу роль приділяє фальсифікації історії та пропаганді ідей «русского міра», підтримуючи російську імперську свідомість та збурюючи шовіністичні настрої. Тому, в умовах протистояння агресивній антиукраїнській пропаганді, особливе значення має збереження та розвиток української історичної освіти та подальше формування в українській учнівської молоді почуттів патріотизму, усвідомлення загальнолюдських цінностей та несприйняття імперської і шовіністичної ідеологій. При цьому українська історична освіта має не відбивати ідеологічні атаки з боку путінського режиму, а послідовно продовжувати формування в учнівства національної історичної пам'яті, усвідомлення єдності України та Українського народу з Європою, прихильності правам людини та демократичним цінностям.

Із цього погляду програма допускає зміну поняття «радянський» на «советський» у контекстах, що вказують на: 1) непритаманні для України і нав'язані керівним центром СРСР/СССР політичні, економічні, соціальні та культурні практики (напр., світогляд «советської людини», «советизація», «концепція “советського народу”»); 2) негативізацію, спотворення більшовиками (комуністами) понять «ради», «радитися», «народовладдя». У програмі здебільшого зразки таких замін запропоновано під час першого вживання понять. Надалі вони зазвичай не повторюються, щоб не переобтяжувати змістову та компетентнісну складові таблиць.

СТРУКТУРА ПРОГРАМИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАННЯ УЧНІВСТВА

Програма складається з Пояснювальної записки, Навчальних програм із структурованими за розділами очікуваними результатами навчально-пізнавальної діяльності учениць/учнів і змістом навчального матеріалу як основи для досягнення цих результатів, а також Додатків. Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності

зорієнтовані на формування відповідних компетентностей і викладені через знання, розуміння й уміння, які відповідають знаньєвому, смисловому й діяльнісному компонентам. Ціннісний компонент (зважаючи на особливості історичного матеріалу) окремо за розділами не описується, позаяк відображений у компонентах ключових компетентностей і актуалізується через знання, розуміння й уміння наскрізно в межах усіх розділів.

Зміст кожного розділу програми містить перелік історичних сюжетів, умовно розділених на окремі заняття. Вчительство, орієнтуючись на вимоги щодо підготовки учениць/учнів, має можливість самостійно визначати назву теми, кількість і перелік питань до кожного уроку залежно від умов організації навчального процесу, пізнавальних можливостей школярів/школярок, класу та індивідуального підходу вчительки/вчителя до навчання. До кожної теми подано орієнтовні завдання для практичних і творчих робіт, у деяких випадках – рекомендований (але не вичерпний) перелік історичних подій, об'єктів і джерел для організації навчальної роботи. Це не виключає залучення інших джерел та пізнавальних завдань, водночас зберігається загальна спрямованість роботи відповідно до компетентнісного підходу. У програмі немає розподілу навчальних годин за розділами. У межах загальної річної кількості годин вчительство може самостійно визначати час для роботи над кожним розділом програми, але не порушуючи при тому повноти завдань, визначених як результати і зміст навчально-пізнавальної діяльності. Тематика практичних і творчих робіт укладена таким чином, аби диференціювати завдання в класі за рівнем складності. Для підвищення ефективності навчання, зокрема розподілу навчального часу, програма пропонує синхронізувати вивчення історії України та всесвітньої історії в 7–11 класах. Рекомендовану послідовність роботи над проблематикою історії України та всесвітньої історії за розділами наведено в таблиці наприкінці Пояснювальної записки.

Організацію навчально-пізнавальної діяльності учениць/учнів за цією програмою вчителька/вчитель відображає у власному календарно-тематичному плані або в робочій програмі, які затверджує керівник навчального закладу. Робочу програму вчителька/вчитель укладає тоді, коли хоче вибудувати в межах навчальної програми свій алгоритм роботи з учнівством, зокрема акцентувати на певних навчальних цілях, змістових елементах, змінити послідовність вивчення матеріалу, додати матеріал з історії рідного краю, доповнити тематику практичних і творчих робіт тощо.

Практичні роботи є обов'язковими для кожного розділу програми. Вони можуть відбуватися в різних формах: не лише на окремій ланці уроку (для вивчення нового матеріалу, узагальнення, закріплення тощо), а і протягом усього уроку (лабораторно-практичне заняття). Ця робота може виконуватися за вибором як вчительства, так і учнівства, як у класі, так і вдома, але з обов'язковою презентацією її результатів на занятті. Організація лабораторно-практичних занять передбачає певну динаміку, яка полягає у збільшенні в кожному наступному класі лабораторного (обсяг, складність, характер і види джерел) і практичного (урізноманітнення способів діяльності) складників, ступеня самостійності учнівства (від виконання роботи за

допомогою вчительки/вчителя за докладною інструкцією до самостійного виконання загального завдання). За основними видами діяльності практичні роботи поступово змінюють свій характер від описових і частково-аналітичних до переважно аналітичних.

У визначенні результатів навчально-пізнавальної діяльності програма робить наголос на діяльнісному компоненті. На думку укладачок/укладачів, ефективність навчання залежить передусім від залучення учнівства до різноманітних видів діяльності, що дає змогу йому успішніше оволодівати суспільним досвідом і, як наслідок, забезпечує соціальну активність особистості, її спрямованість на творчу діяльність. Тому, зокрема в 10–11 класах, до кожного розділу подано теми, які можуть бути розкриті під час виконання навчальних проєктів, написання есе, а також – у багатьох випадках – пропозиції щодо можливості використання міжпредметних зв'язків. Учителька/учитель на свій розсуд може обирати (змінювати/коригувати/доповнювати) теми, а також досліджувати їх у різний спосіб, залежно від умов організації навчального процесу, пізнавальних можливостей школярства, класу й індивідуального підходу вчительства до навчання. Рекомендовані проєкти спрямовані на розвиток творчо-пошукових умінь і навичок. Головним критерієм успішності роботи вчительки/вчителя за цією програмою є не так змістова повнота, як уміння налагодити творчу роботу учнівства з орієнтацією на формування ключових і предметних компетентностей.

ПОСЛІДОВНІСТЬ ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ І ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ В РОЗРІЗІ КЛАСІВ

Клас	Навчальний предмет	Кількість годин
6	Всесвітня історія. Історія України. (Інтегрований курс)	70
7	Всесвітня історія Історія України	35 35
8	Всесвітня історія Історія України	35 52
9	Всесвітня історія Історія України	35 52
10	Всесвітня історія Історія України	35 52
11	Всесвітня історія Історія України	35 52

ТАБЛИЦЯ ДЛЯ СИНХРОНІЗАЦІЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ТА ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ В 7–11 КЛАСАХ

Клас	Предмет	Розділ навчальної програми
7 клас	Всесвітня історія	Повторення. Вступ.
	Всесвітня історія	Розділ 1. Перші середньовічні держави.
	Історія України	Розділ 1. Виникнення Русі-України.
	Всесвітня історія	Розділ 2. Середньовічний світ Західної Європи.
	Всесвітня історія	Розділ 3. Європейське суспільство і держави в X–XV ст.
	Історія України	Розділ 2. Русь-Україна наприкінці X – у першій половині XI ст.
	Історія України	Розділ 3. Русь-Україна у другій половині XI – першій половині XIII ст.
	Історія України	Розділ 4. Волинь і Галичина кінця XII – середини XIII ст. Волинсько-Галицьке князівство («держави Романовичів») середини XIII–XIV ст.
	Всесвітня історія	Розділ 5. Країни Центральної та Східної Європи в X–XV ст.
	Історія України	Розділ 5. Руські землі в складі сусідніх держав (середина XIV – початок XVI ст.). Кримське ханство.
	Всесвітня історія	Розділ 4. Матеріальний і духовний світ європейського Середньовіччя.
	Всесвітня історія	Розділ 6. Середньовічний Схід.
Історія України	Узагальнення до курсу. Історія України в контексті Середніх віків.	
8 клас	Всесвітня історія	Повторення. Вступ.
	Всесвітня історія	Розділ 1. Великі географічні відкриття та становлення капіталістичних відносин.
	Всесвітня історія	Розділ 2. Високе Відродження. Реформація в Західній Європі.
	Всесвітня історія	Розділ 3. Держави Західної Європи в XVI–XVII ст.
	Історія України	Розділ 1. Українські землі в XVI – першій половині XVII ст.
	Історія України	Розділ 2. Становлення українського козацтва (XVI – перша половина XVII ст.).
	Історія України	Розділ 3. Козацька революція середини XVII ст. і війна за суверенітет козацької держави другої половини XVII ст.

Клас	Предмет	Розділ навчальної програми
8 клас	Всесвітня історія	Розділ 4. Османська імперія. Країни Східної Європи в XVI – першій половині XVIII ст.
	Історія України	Розділ 4. Козацька Україна (Гетьманщина) другої половини XVII – кінця XVIII ст.
	Всесвітня історія	Розділ 5. Епоха Просвітництва.
	Історія України	Розділ 5. Україна та ранньомодерні імперії XVIII ст.
	Всесвітня історія	Розділ 6. Східний світ у XVI–XVIII ст. (оглядово).
	Історія України	Узагальнення до курсу. Історія України в контексті Раннього Нового часу.
9 клас	Історія України	Вступ. «Довге» XIX століття в історії України: територія, населення, влада.
	Всесвітня історія	Розділ 1. Європа в час Французької революції та наполеонівських війн.
	Всесвітня історія	Розділ 2. Європа та Америка в добу революцій і національного об'єднання (1815–1870 рр.).
	Історія України	Розділ 1. Українські землі в складі Російської імперії наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст.
	Історія України	Розділ 2. Українські землі в складі Австрійської імперії наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст.
	Історія України	Розділ 3. Повсякденне життя та культура України кінця XVIII – першої половини XIX ст.
	Всесвітня історія	Розділ 3. Модернізація країн Європи та Америки в останній третині XIX – на початку XX ст. «Пробудження Азії».
	Історія України	Розділ 4. Українські землі в складі Російської імперії в другій половині XIX ст.
	Історія України.	Розділ 5. Українські землі в складі Австро-Угорщини в другій половині XIX ст.
	Всесвітня історія	Розділ 4. Міжнародні відносини (друга половина XIX – початок XX ст.).
	Історія України	Розділ 6. Україна початку XX ст. перед викликами модернізації.
	Всесвітня історія	Розділ 5. Розвиток культури та повсякденне життя (кінець XVIII – початок XX ст.).

Клас	Предмет	Розділ навчальної програми
9 клас	Історія України	Розділ 7. Повсякденне життя та культура України в середині XIX – на початку XX ст.
	Всесвітня історія	Узагальнення до курсу. Основні ідеї, здобутки, виклики «довгого» XIX ст.
10 клас	Історія України	Повторення. Вступ.
	Всесвітня історія	Розділ 1. Передумови Першої світової війни. Війна та революції.
	Історія України	Розділ 1. Україна в роки Першої світової війни
	Історія України	Розділ 2. Українська революція, розпад Російської імперії та постання національної держави – Української Народної Республіки.
	Всесвітня історія	Розділ 2. Облаштування повоєнного світу.
	Історія України	Розділ 3. У боротьбі за українську незалежність.
	Всесвітня історія	Розділ 3. Провідні держави світу в міжвоєнний період.
	Історія України	Розділ 4. Україна в складі тоталітарної імперії – Союзу Радянських Соціалістичних Республік.
	Всесвітня історія	Розділ 4. Держави Центрально-Східної Європи.
	Історія України	Розділ 5. Західноукраїнські землі в міжвоєнний період. Українська політична еміграція в країнах Європи.
	Всесвітня історія	Розділ 5. Держави Азії та Латинської Америки.
	Всесвітня історія	Розділ 6. Передумови Другої світової війни.
	Всесвітня історія	Розділ 7. Друга світова війна.
	Історія України	Розділ 6. Україна в роки Другої світової війни.
Всесвітня історія	Розділ 8. Повсякденне життя та культура в першій половині XX ст.	
11 клас	Історія України	Повторення. Вступ.
	Всесвітня історія	Розділ 1. Облаштування повоєнного світу.
	Історія України	Розділ 1. Україна в перші повоєнні роки.
	Всесвітня історія	Розділ 2. Держави Північної Америки та Західної Європи: формування постіндустріального суспільства.
	Історія України	Розділ 2. Україна в умовах десталінізації.

Клас	Предмет	Розділ навчальної програми
11 клас	Історія України	Розділ 3. Україна в період системної кризи Союзу Радянських Соціалістичних Республік.
	Всесвітня історія	Розділ 3. Держави Центрально-Східної Європи: трансформаційні процеси.
	Історія України	Розділ 4. Відновлення державної незалежності України, її роль у розпаді Союзу Радянських Соціалістичних Республік.
	Всесвітня історія	Розділ 4. Держави Азії, Африки та Латинської Америки: вибір шляхів розвитку.
	Історія України	Розділ 5. Становлення, розвиток України як незалежної держави.
	Всесвітня історія	Розділ 5. Міжнародні відносини.
	Всесвітня історія	Розділ 6. Повсякденне життя і культура.
	Історія України	Розділ 6. Європейський вибір України. Російсько-українська війна.
Всесвітня історія	Узагальнення до курсу.	

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ. ІСТОРІЯ УКРАЇНИ.

(Інтегрований курс). 6 клас
(70 годин)

Структура курсу

Вступ.

РОЗДІЛ 1. Первісні спільноти. Археологічні культури.

РОЗДІЛ 2. Стародавні цивілізації Азії та Африки.

РОЗДІЛ 3. Антична цивілізація та її сусіди.

УЗАГАЛЬНЕННЯ ДО КУРСУ.

Внесок давніх цивілізацій, культур, народів в історію
людства.

ВСТУП

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- *послідовність* періодів історії людства, *хронологічні межі* історії Стародавнього світу;
- *джерела* з історії Стародавнього світу.

Розуміти:

- *завдання* інтегрованого курсу історії;
- *періодизацію* як спосіб упорядкування історії;
- *критерії*, які історики й археологи використовують для періодизації історії: України та всесвітньої;
- *поняття* «ера», «цивілізація».

Уміти:

- *співвіднести* дату події зі століттям і тисячоліттям;
- *розв'язати* історичну задачу на обчислення часу.

Орієнтовна тема практичної роботи:

Лічба часу в історії Стародавнього світу (завдання: встановити особливості літочислення до нашої ери (з допомогою шкали часу); розв'язати хронологічні задачі на встановлення тривалості подій та віддаленості подій одна від одної в межах до н. е., віддаленості події від зазначеної дати (з переходом через еру)).

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Завдання інтегрованого курсу історії. Хронологічні межі історії Стародавнього світу. Історичні джерела з історії Стародавнього світу. Лічба часу в історії Стародавнього світу.

Що в історії називають цивілізацією.

Розділ 1. ПЕРВІСНІ СПІЛЬНОТИ. АРХЕОЛОГІЧНІ КУЛЬТУРИ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- час появи первісної людини на теренах України;
- назви та місце розташування трьохчотирьох стоянок первісних людей на території України;
- винаходи і пам'ятки культури первісних людей.

Розуміти:

- сутність наукових і релігійних теорій про походження людини, «неолітичної революції», первісних форм релігійних вірувань: фетишизму, тотемізму та магії;
- поняття «археологічна культура», «бронзовий вік», «вождь», «*homo sapiens* (людина розумна)», «кам'яний вік», «мідно-кам'яний вік», «плем'я», «рада старійшин» «ремесло», «родова община (рід)», «стоянка первісних людей», «територіальна (сусідська) община».

Уміти:

- показати на карті стоянки первісних людей і територіальні межі трипільської культури;
- описати спосіб життя первісних людей;
- схарактеризувати організацію суспільства за первісних часів;
- розпізнавати пам'ятки трипільської культури.

Рекомендовані для навчальної роботи стоянки первісних людей:

Королево (Закарпаття), Мізин (Чернігівщина), Кирилівка (м. Київ), Межиріч (Черкащина), Киїк-Коба (Крим). Стоянки первісних людей на території рідного краю (на вибір учительки/учителя), інші відомі стоянки.

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Теорії походження людини. Виникнення та розселення первісних людей. Заняття та спосіб життя, суспільна організація, культура та релігійні вірування первісних людей.

Основні стоянки і археологічні знахідки первісної доби на території України.

Трипільська археологічна культура.

Орієнтовні завдання для практичних і творчих робіт:

- Позначити на контурній карті стоянки первісних людей на теренах України, межі поширення і протоміста трипільської культури.
- Описати заняття та спосіб життя первісних людей (мисливців і рибалок, землеробів і скотарів) на основі археологічних речових джерел.

Міжпредметні зв'язки:

- 6 клас. Географія. Розділ: *Планета людей*. Тема: *Кількість і розміщення населення на Землі* (Учениця/учень толерантно ставиться до представників людських рас та народів світу, розуміє історичний взаємозв'язок людини із природою, оцінює вплив людини на природу, наслідки господарської діяльності для сучасної людини).

Узагальнення.

Тематичний контроль.

Розділ 2. СТАРОДАВНІ ЦИВІЛІЗАЦІЇ АЗІЇ ТА АФРИКИ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- *хронологічні й територіальні межі* давньоєгипетської цивілізації, цивілізацій Дворіччя (Шумер, Вавилон), Персії, Давньої Індії, Давнього Китаю, міст-держав Фінікії, Ізраїльсько-Юдейського царства;
- *час об'єднання* Єгипту, укладення кодексу законів Хаммурапі; правління царів Давида і Соломона, Дарія I;
- *назви відомих пам'яток* давньоєгипетської цивілізації (Великі піраміди, Великий сфінкс), Дворіччя (стела Хаммурапі), Фінікії (алфавіт), Ізраїльсько-Юдейського царства (Біблійні заповіді), китайської (Велика китайська стіна) й індійської (ступа в м. Санчі) цивілізацій.

Розуміти:

- *вплив* природно-географічних умов на господарське життя, організацію влади та міфологію давніх суспільств;
- *причини* виникнення міст, суспільних верств і держави;
- *поняття* «Біблія», «варна», «держава», «закон», «ієрогліф», «імперія», «іригаційне (зрошувальне) землеробство», «клинний писем», «колонізація», «місто-держава», «міфологія», «релігія», «реформа», «суспільна верства», «фараон»;
- *причини* піднесення і занепаду стародавніх держав і суспільств;
- *значення* Біблії як історичного джерела.

Уміти:

- *показати на карті* давні цивілізації й міста;
- *схарактеризувати* давні суспільства і держави;

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Цивілізація долини Нілу. Природно-географічні умови розвитку давньоєгипетської цивілізації. Повсякдення й господарське життя. Організація суспільства і влади в Давньому Єгипті. Міфологія, писемність і мистецтво. Будівництво пірамід.

Цивілізації Дворіччя. Природно-географічні умови Шумеру та Вавилону. Повсякдення і господарське життя. Організація суспільства і влади у містах-державах і царствах Дворіччя. Закони Хаммурапі. Писемність і мистецтво.

Фінікія. Ізраїльсько-Юдейське царство. Природно-географічні умови. Повсякдення й господарське життя. Фінікійська колонізація. Карфаген. Алфавіт. Ізраїльсько-Юдейське царство: організація влади й суспільства. Єрусалим. Біблія як історичне джерело.

Перська держава. Організація влади й суспільства. Основні завойовницькі походи.

Давня Індія. Давній Китай. Природно-географічні умови Давньої Індії та Давнього Китаю. Організація влади й суспільства. Пам'ятки культури китайської й індійської цивілізацій.

- описати повсякденне життя представників різних верств давніх суспільств;
- визначити особливості господарства, суспільного життя й культури давніх цивілізацій;
- осмислити і передати враження, яке могли справляти на давнє населення пам'ятки культури Давнього Єгипту, Дворіччя, Ізраїльсько-Юдейського царства, Давньої Індії, Давнього Китаю;
- порівняти умови розвитку та характерні ознаки давніх суспільств і держав.

Орієнтовні завдання для практичних і творчих робіт:

- Позначити на контурній карті річки Ніл, Тигр і Євфрат, Інд, Ганг, Хуанхе, Янцзи, розташування Мемфісу, Шумеру, Вавилону, Карфагену, Єрусалиму, територіальні межі давніх цивілізацій Азії та Африки.
- Схарактеризувати структуру суспільств і держав (Єгипетського, Вавилонського, Ізраїльсько-Юдейського царств, міст-держав Шумеру та Фінікії, Давньої Індії, Давнього Китаю).
- Оцінити (на основі витягів із «Книги мертвих», законів Хаммурапі) правове становище населення в давніх цивілізаціях.
- Зіставити умови розвитку й характерні ознаки давніх суспільств і держав.
- Підготувати повідомлення про повсякденне життя представників різних верств у стародавніх суспільствах.

Міжпредметні зв'язки:

- 6 клас. Зарубіжна література. Розділ: *Міфи народів світу*. Тема: *Єгипетські міфи* (Учениця/учень усвідомлює єдність людини й природи, оцінює вплив міфів на подальший розвиток культурних традицій народів світу).
- 6 клас. Інформатика. Розділ: *Комп'ютерні презентації*. Тема: *Програмне забезпечення для створення й відтворення комп'ютерних презентацій* (Учениця/учень обґрунтовує доцільність використання презентацій у своїй навчальній діяльності та повсякденному житті).
- 6 клас. Географія. Розділ: *Способи зображення Землі*. Тема: *Географічні карти, їх елементи. Легенда карти. Масштаб карт. Географічні атласи* (Учениця/учень оцінює практичне значення плану та географічних карт для себе і своєї родини).
- 6 клас. Українська мова. Розділ: *Іменник*. Тема: *Іменник як частина мови: загальне значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль* (Учениця/учень створює розповідь, інформаційний допис, повідомлення про уявну подорож Україною або країнами зарубіжжя з використанням власних назв).

Узагальнення.

Тематичний контроль.

Розділ 3. АНТИЧНА ЦИВІЛІЗАЦІЯ ТА ЇЇ СУСІДИ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- часоєу послідовність Мінойської й Ахейської палацових, грецької та римської цивілізацій; перебування на території України кіммерійців, скіфів, сарматів, готів, гунів;
- хронологічні межі існування на території України античних полісів; існування Римської республіки та імперії;
- час зародження й утвердження християнства, визнання його державною релігією Римської імперії, поділу Римської імперії на Західну та Східну (Візантію); формування давніх слов'ян і напрямки їх розселення з прабатьківщини;
- пам'ятки культури Давньої Греції, Скіфії та Риму.

Розуміти:

- близькість давньогрецької, елліністичної й давньоримської культур;
- особливості античної демократії, зміст прав і обов'язків громадян Афін і Риму, становища рабів;
- причини піднесення й занепаду грецьких полісів (Афін, Спарти), Скіфії та Римської держави;
- передумови Великої грецької колонізації;
- внесок античної цивілізації в історію людства, зв'язок античної цивілізації зі спільнотами на українських теренах;
- історичне значення християнства;
- поняття «аристократія», «Велике розселення слов'ян», «вето», «гладіатор», «громадянин», «демократія», «демос», «диктатор», «експансія», «еллінізм», «легіон», «пантеон богів», «патриція», «плебеї», «поліс», «провінція», «республіка», «сенат», «тиранія».

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Природно-географічні умови Балканського півострова. Мінойська й Ахейська палацові цивілізації. Давньогрецьке суспільство за поемами Гомера. Афіни і Спарта.

Велика грецька колонізація. Античні поліси на території України. Суспільне, господарське життя і побут в античних полісах на території України. Взаємини греків і місцевого населення.

Кіммерійці та скіфи на території України. Персько-грецькі війни.

Утвердження демократії в Афінах за Перикла. Господарювання і повсякденне життя в Давній Греції.

Грецька релігія та міфологія. Античні олімпійські ігри. Сім'я, освіта та виховання афінян і спартанців. Театр, скульптура, архітектура.

Підкорення Греції Філіппом II. Александр Македонський. Культура елліністичної доби.

Сармати на території України.

Природно-географічні умови Апеннінського півострова. Виникнення міста Рима. Римська республіка в V–I ст. до н. е.: суспільний устрій та організація влади. Воєнна експансія Риму. Диктатура Юлія Цезаря. Римська імперія. Октавіан Август. Пантеон римських богів. Римське право. Мистецтво Давнього Риму.

Кризові явища в Римській імперії. Виникнення і поширення християнства. Перетворення християнства на державну релігію Римської імперії. Поділ Римської імперії.

Початок Великого переселення народів. Готи і гуни на території сучасної України. Взаємини з місцевим населенням. Падіння Західної Римської імперії.

Уміти:

- *схарактеризувати й порівняти суспільний устрій та повсякденне життя Афіні і Спарти, становище патриціїв і плебеїв;*
- *схарактеризувати повсякденне життя мешканців античних полісів Північного Причорномор'я, суспільний устрій Римської держави часів принципату, діяльність Перикла, Александра Македонського, Юлія Цезаря, Октавіана Августа;*
- *визначити причини зміни у ставленні Римської держави та суспільства до християнської церкви;*
- *пояснити, як у добу античності соціальне становище особи впливало на її повсякдення;*
- *схарактеризувати суспільну організацію, господарські заняття, духовний світ давніх слов'ян;*
- *показати на карті історико-географічні об'єкти античної цивілізації (античні міста, держави та ін.), напрямки Великої грецької колонізації, Східного походу Александра Македонського, розселення слов'ян на території сучасної України.*

Давні слов'яни. Прабатьківщина слов'ян. Початок Великого розселення слов'ян. Суспільне та господарське життя і духовний світ давніх слов'ян. Склавини і анти на теренах України. Походження українського народу.

Орієнтовні завдання для практичних і творчих робіт:

- Позначити на контурній карті: а) Балканський і Апеннінський півострови, античні грецькі поселення (Мікени, Афіни, Спарта, Тіра, Ольвія, Пантікапей, Херсонес); б) кордони Боспорського царства, Перської держави, держави Александра Македонського, Римської держави часів принципату Октавіана Августа, Афіни, Спарту, Александрію, Рим, Константинополь; в) напрямки Великої грецької колонізації, Східного походу Александра Македонського, Великого переселення народів; г) прабатьківщину слов'ян і напрямки їх розселення.
- Схарактеризувати спосіб життя мешканців античних полісів Північного Причорномор'я (за доступними текстовими джерелами) і скіфських племен (з «Історії» Геродота).
- Зіставити суспільний устрій Афіні і Спарти, повсякденне життя населення цих міст.
- Порівняти правове становище різних груп громадян, а також негромадян у Стародавньому Римі.
- Укласти програму античних Олімпійських ігор або мандрівки з оглядом пам'яток культури Давніх Греції та Риму (у формі рольової гри).

- Сформулювати життєву позицію (вибір у конкретній життєвій ситуації) історичного персонажа на основі висловів з його творів (*на вибір учительки/учителя*).

Міжпредметні зв'язки:

- 6 клас. Зарубіжна література. Розділ: *Міфи народів світу*. Тема: *Грецькі міфи* (Учениця/учень усвідомлює єдність людини й природи, оцінює вплив міфів на подальший розвиток культурних традицій народів світу).
- 6 клас. Географія. Розділ: *Уявлення про Землю у давнину*. Тема: *Уявлення про форму Землі. Зображення Землі на картах Ератосфена, Птолемея* (Учениця/учень розуміє внесок античних учених у становлення географії як науки, складає за допомогою членів родини короткі повідомлення про пізнання Землі в давнину).

Узагальнення.

Тематичний контроль.

Узагальнення до курсу. ВНЕСОК ДАВНІХ ЦИВІЛІЗАЦІЙ, КУЛЬТУР, НАРОДІВ В ІСТОРІЮ ЛЮДСТВА

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- *пам'ятки культури давньосхідних та античної цивілізацій.*

Розуміти:

- *давню історію України як частину все-світньої історії;*
- *роль давнього періоду в історії України;*
- *культурні здобутки давніх держав і народів, поширення християнства, Велике переселення народів й падіння Західної Римської імперії як витоки й умови формування сучасних цивілізацій.*

Уміти:

- *визначити і навести приклади внеску давніх цивілізацій в культуру сучасних народів, зокрема українців;*
- *обґрунтувати значення Стародавньої історії для подальшого розвитку людства;*
- *показати на карті історико-географічні об'єкти давньосхідних та античної цивілізацій, давніх слов'ян.*

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Внесок цивілізацій Стародавнього світу в історію людства.

Значення давньої історії України як частини світової історії.

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ.

7 клас
(35 годин)

Структура курсу

ПОВТОРЕННЯ. Вступ.

РОЗДІЛ 1. Перші середньовічні держави.

РОЗДІЛ 2. Середньовічний світ Західної Європи.

РОЗДІЛ 3. Європейське суспільство і держави в X–XV ст.

РОЗДІЛ 4. Матеріальний і духовний світ європейського Середньовіччя.

РОЗДІЛ 5. Країни Центральної та Східної Європи в X–XV ст.

РОЗДІЛ 6. Середньовічний Схід (оглядово).

ПОВТОРЕННЯ. ВСТУП

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- хронологічні межі та періодизацію Середньовіччя, час Великого переселення народів;
- види джерел з історії Середньовіччя;
- напрямки Великого переселення народів і розселення слов'ян.

Розуміти:

- *Середні віки* (Середньовіччя) як період між історією Стародавнього світу та Новою історією;
- *Середні віки* в Україні як княжу добу, періоди якої збігаються з відповідними періодами європейської історії, а саме: а) період становлення племінних князівств і союзів (V–IX ст.) – з добою Раннього Середньовіччя (середина V ст. – кінець IX ст.); б) період існування Русі (IX–XIII ст.) – з добою Зрілого Середньовіччя (X–XIII ст.); в) період удільних князівств (XIII–XV/XVI ст.) – з добою Пізнього Середньовіччя (XIV–XV ст.);
- як користуватися підручниками з історії України та всесвітньої історії для 7 класу на уроці й удома.

Уміти:

- *схарактеризувати* первісні часи та історію Стародавнього світу;
- *перелічити* цивілізаційні здобутки населення України стародавніх часів;
- *визначити* хронологічні межі та періодизацію Середніх віків;
- *укласти* синхронізовану хронологічну таблицю «Європа в добу Середньовіччя».

Орієнтовне завдання для практичних і творчих робіт:

- Розпочати роботу над укладанням синхронізованої хронологічної таблиці «Європа в добу Середньовіччя» (за зразком):

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Повторення: Велике переселення народів та його наслідки. Розселення слов'ян. Вступ: Середньовіччя як період розвитку людства. Періодизація.

Період, дата (століття, десятиліття або рік)	Події на теренах України	Події поза теренами України	Примітки
<i>Раннє</i> <i>Середньовіччя</i>			
<i>Зріле (Високе)</i> <i>Середньовіччя</i>			
<i>Пізнє</i> <i>Середньовіччя</i>			

Розділ 1. ПЕРШІ СЕРЕДНЬОВІЧНІ ДЕРЖАВИ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- *хронологічні межі існування Франкського королівства, час утворення Франкської та Візантійської імперій, виникнення ісламу;*
- *територію «варварських королівств», імперії Карла Великого, напрямки завоювницьких походів арабів.*

Розуміти:

- *поняття «варварське королівство», «експансія», «іслам», «Коран», «халіфат».*

Уміти:

- *розташувати в хронологічній послідовності відомості про Велике переселення народів, Франкську та Візантійську імперії, перші Арабські халіфати (Омеядів і Аббасидів);*
- *показати на карті «варварські» королівства, імперію Карла Великого, Візантію, напрямки завоювницьких походів арабів, Арабський халіфат;*
- *схарактеризувати організацію влади у «варварських королівствах», Франкській та Візантійській імперіях, перших Арабських халіфатах;*
- *визначити наслідки Великого переселення народів, розпаду імперії Карла Великого, виникнення ісламу й арабської експансії.*

Орієнтовні завдання для практичних і творчих робіт:

- *Внести в синхронізовану хронологічну таблицю відомості про Велике переселення народів, Франкське королівство, Франкську та Візантійську імперії, перші Арабські халіфати (Омеядів і Аббасидів), об'єднання арабів під владою Мухаммада, виникнення ісламу та ісламського літочислення.*
- *Позначити на контурній карті «варварські» королівства, імперію Карла Великого, Візантію, напрямки завоювницьких походів арабів, Арабський халіфат.*

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Утворення «варварських королівств». Франкська держава. Хлодвіг. Завоювання Карла Великого. Імперія франків. Розподіл імперії. Візантійська імперія доби Юстиніана. Розквіт Візантії за Македонської династії та династії Комнінів. Культура Візантії. Природно-географічні умови Аравії. Виникнення ісламу. Мухаммад. Арабські завоювання та халіфати. Розвиток арабо-мусульманської культури.

- Зіставити організацію влади у «варварських королівствах», Франкській імперії, Візантійській імперії, перших Арабських халіфатах.

Узагальнення.

Тематичний контроль.

Розділ 2. СЕРЕДНЬОВІЧНИЙ СВІТ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- *основні стани середньовічного суспільства;*
- *найбільші міста Європи, основні торговельні шляхи Середньовіччя, територію поширення християнства.*

Розуміти:

- *станове суспільство як суспільство з ієрархічно вибудованою соціальною структурою, кожна з великих соціальних груп (станів) якого – відносно замкнена та умовно об'єднана своїми правовим і економічним становищем у суспільстві;*
- *причини і наслідки внутрішньої і зовнішньої колонізації середньовічної Європи;*
- *роль християнської церкви в Середньовіччі;*
- *поняття «васалітет», «внутрішня колонізація», «Ганза», «гільдія», «єпархія», «зовнішня колонізація», «лихварство», «майстер», «міська комуна», «підмайстер», «суспільний стан», «учень», «феод», «феодалізм», «феодальна драбина», «церковна ієрархія», «цех».*

Уміти:

- *показати на карті найбільші міста Європи, основні торговельні шляхи Середньовіччя, територію поширення християнства;*
- *описати повсякденне життя у феодальному замку, міському будинку (майстерня, крамниця), селянській господі;*
- *схарактеризувати соціальне становище і роль кожного з основних станів середньовічного суспільства.*

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Зв'язок людини і природи. Рух населення. Внутрішня і зовнішня колонізація. Три стани середньовічного суспільства. Феодалізм. Організація християнської церкви в Середньовіччі.

Орієнтовні завдання для практичних і творчих робіт:

- Підготувати (з використанням кількох видів джерел) і представити усне повідомлення (п'єсу, живу картинку) на теми «У феодальному замку», «У міському будинку (майстерні, крамниці)», «У селянській господі» (на вибір учительки/учителя або учениць/учнів).
- Зіставити (на основі витягів з доступних джерел) правове становище різних груп середньовічного населення Західної Європи.

Узагальнення.

Тематичний контроль.

Розділ 3. ЄВРОПЕЙСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО І ДЕРЖАВИ В X–XV ст.

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- час походів вікінгів, нормандського завоювання Англії, хрестових походів, Реконкісти, Столітньої війни, «Війни троянд»;
- *дати* утворення Священної Римської імперії, початку скликання англійського парламенту та Генеральних штатів у Франції, ухвалення «Великої хартії вольностей»;
- *території* походів вікінгів, хрестових походів.

Розуміти:

- *причини* політичного роздроблення держав Західної Європи та *мотиви* хрестових походів;
- *суспільне значення* самопожертви Жанни д'Арк;
- *значення* формулювання принципу недоторканності особи для становлення правової культури європейської цивілізації;
- *феодально-теократичний характер* Священної Римської імперії;
- *поняття* «вікінги», «Генеральні штати», «династична унія», «духовно-рицарські ордени», «парламент» («кортеси», «сейм»), «Реконкіста», «станово-представницька монархія», «теократія», «феодальна роздробленість», «хрестові походи».

Уміти:

- *розташувати в хронологічній послідовності відомості* про походи вікінгів, формування середньовічних держав (від роздробленості до станово-представницьких монархій або республік), хрестові походи і держави хрестоносців;

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Скандинавія в Середньовіччі. Походи вікінгів та їхні завоювання. Хрестові походи. Держави хрестоносців. Духовно-рицарські ордени. Середньовічні держави: від роздробленості до станово-представницьких монархій. Реконкіста. Династична унія Ізабелль I і Фернандо II та утворення Королівства Іспанії. Франція в XI–XV ст. Столітня війна. Консолідація влади в руках французьких королів. Англія в XI–XV ст. «Велика хартія вольностей». «Війна троянд». Священна Римська імперія: устрій та боротьба за політичний провід між світськими і духовними володарями. Італійські торговельні республіки (Генуя, Венеція).

- *показати на карті території* Королівства Іспанії, Королівства Франції, Королівства Англії, Священної Римської імперії, італійських торговельних республік; *напрямки* походів вікінгів, хрестових походів; *торговельні шляхи*, якими користувались італійські міста-держави;
- *розкрити сутність* та історичне значення діяльності Жанни д'Арк;
- *описати і порівняти формування* станovo-представницької монархії у Франції та в інших державах Західної Європи;
- *схарактеризувати організацію влади* в торговельних містах-державих (Генуї, Венеції та ін.); *напрямки* внутрішньої й зовнішньої політики європейських правителів (Генрі II Плантагенета, Луї XI, Ізабелль I і Фернандо II, інших);
- *визначити наслідки* хрестових походів, Реконкісти, Столітньої війни, «Війни троянд».

Орієнтовні завдання для практичних і творчих робіт:

- Внести в синхронізовану хронологічну таблицю відомості про походи вікінгів, нормандське завоювання Англії, хрестові походи, Реконкісту, утворення Королівства Іспанія, Столітню війну, утворення Священної Римської імперії, перше скликання англійського парламенту і Генеральних штатів у Франції, інші *(на розсуд учительки/учителя)*.
- Позначити на контурній карті територію поширення християнства, кордони Королівства Іспанії, Королівства Франції, Королівства Англії, Священної Римської імперії, італійських торговельних республік, найбільші міста Європи, основні торговельні шляхи Середньовіччя, напрямки походів вікінгів, хрестових походів.
- Зіставити устрій станovo-представницької монархії у Франції та в інших державах Західної Європи (монархія, середньовічних республіках); тезово (усно або письмово) представити результати зіставлення (висновки).
- Встановити (на основі витягів з тексту документа) цінність «Великої хартії вольностей» для сучасних європейців, її значення для становлення європейської правової культури.

Узагальнення.

Тематичний контроль.

Розділ 4. МАТЕРІАЛЬНИЙ І ДУХОВНИЙ СВІТ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- *хронологічні межі* Раннього Відродження, *дат.* у розколу християнської церкви, *час* винайдення книгодрукування;
- основні наукові й технічні *досягнення* Середньовіччя;
- *університетські центри* Середньовіччя, межі поширення впливу католицької та православної церков.

Розуміти:

- *основні відмінності* між католицизмом і православ'ям;
- *роль вчення* Томи Аквінського у формуванні європейської правової системи;
- *значення* книгодрукування для розвитку європейської культури;
- *історичне значення* технічних досягнень Середньовіччя; наукових праць (відкриттів і винаходів) Роджера Бекона, Йоганна Гутенберга, П'єра Абельяра, художньої творчості Данте, Петрарки, Боттічеллі, Донателло та ін.;
- *поняття* «Альбігойські війни», «вітраж», «готичний стиль», «гуманізм», «єретик», «інквізиція», «Раннє Відродження», «романський стиль», «університет».

Уміти:

- *розташувати в хронологічній послідовності відомості* про розкол християнської церкви, поширення романського і готичного мистецьких стилів, книгодрукування, Раннє Відродження;
- *показати на карті* університетські центри й міста, пов'язані з початком Відродження; *межі* поширення впливу католицької і православної церков;

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Церковний розкол 1054 р. Католицька церква в XI–XV ст. Середньовічні єресі й боротьба з ними. Середньовічні школи та університети. Наукові й технічні досягнення. Книгодрукування. Архітектура і мистецтво. Раннє Відродження. Гуманізм.

- обґрунтовано оцінити вплив церкви на культуру й освіту;
- визначити причини і наслідки виникнення університетів; поширення ідей гуманізму і культури Раннього Відродження;
- розпізнати будівлі (храми) романського і готичного стилів.

Орієнтовні завдання для практичних і творчих робіт:

- Внести в синхронізовану хронологічну таблицю відомості про розкол християнської церкви, час поширення романського і готичного мистецьких стилів, винайдення книгодрукування; Раннє Відродження.
- Позначити на контурній карті та надписати університетські центри й міста, пов'язані з початком Відродження, межі поширення впливу католицької і православної церков.
- Створити повідомлення «Книга і культура читання в Середньовіччі».
- Описати (на основі доступних джерел) повсякденне життя середньовічного студента/учня/учениці.
- Підготувати ілюстровану уявну екскурсію «Середньовічні замки та собори: візитна картка туристичної Європи».

Міжпредметні зв'язки:

- 7 клас. Образотворче мистецтво. Розділ: *Мистецтво: діалог традицій і новаторства*. Тема: *Мистецтво в нашому житті* (Учениця/учень усвідомлює необхідність збереження пам'яток архітектури як художнього надбання людства).

Узагальнення.

Тематичний контроль.

Розділ 5. КРАЇНИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ в X–XV ст.

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- час гуситських війн, монгольської навали на Східну Європу, утворення Польського, Угорського, Чеського королівств, Османської імперії, Золотої Орди, Новгородської боярської республіки, Великого князівства Московського, *дати* Грюнвальдської битви, падіння Константинополя;
- *території* Польщі, Угорщини, Чехії, Великого князівства Московського та Новгородської боярської республіки, Золотої Орди, *напрямки* походів монголів.

Розуміти:

- *наслідки* панування монголів (Золотої Орди) для суспільств Східної Європи;
- *особливості* підпорядкування Московського князівства Монгольській імперії (Золотій Орді);
- *роль* чернечих лицарських орденів (Тевтонського, Лівонського та ордену Мечоносців) у християнізації Східної Європи;
- *значення* Грюнвальдської битви для народів Східної Європи;
- *поняття* «боярська республіка», «гусити», «гуситські війни».

Уміти:

- *розташувати в хронологічній послідовності відомості* про утворення Польського, Угорського, Чеського королівств, Османської імперії, Новгородської боярської республіки, Великого князівства Московського, падіння Візантійської і становлення Османської імперії, гуситські війни, правління володарів держав Східної та Центральної Європи;

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Чернечі лицарські ордени (Тевтонський, Лівонський, орден Мечоносців) та християнізація Східної Європи. Велике князівство Литовське за правління Ольгерда (Дмитра) Гедиміновича. Польське королівство за Казимира III. Угорське королівство за Іштвана I. Гуситські війни в Чехії. Монгольське панування. Новгородська боярська республіка. Устрій та територіальні загарбання Великого князівства Московського в XIV – на початку XVI ст. Утворення Османської імперії. Правління Мехмеда II. Культура Османської імперії.

- *показати на карті території* Польського, Угорського, Чеського королівств, Османської імперії, Золотої Орди, Новгородської боярської республіки, Великого князівства Московського, місце Грюнвальдської битви, територію поширення гуситського руху і гуситських воєн, напрямки завойовницьких походів турків-османів;
- *схарактеризувати* внутрішню та зовнішню *політику* правителів держав Східної Європи; *діяльність* Яна Гуса;
- *обґрунтувати думку* про взаємодію та зіткнення на теренах Центрально-Східної Європи візантійської, руської та західноєвропейської (католицької) культурних традицій.

Орієнтовні завдання для практичних і творчих робіт:

- Внести в синхронізовану хронологічну таблицю відомості про утворення Польського, Угорського, Чеського королівств, Османської імперії, Новгородської боярської республіки, Великого князівства Московського, Грюнвальдську битву, падіння Константинополя і гуситські війни, правління володарів держав Східної та Центральної Європи.
- Позначити на контурній карті території Польського, Угорського, Чеського королівств, Османської імперії, Золотої Орди, Новгородської боярської республіки, Великого князівства Московського, місце Грюнвальдської битви, територію поширення гуситського руху і гуситських воєн, напрямки завойовницьких походів турків-османів.
- Виявити в пам'ятках культури народів Центрально-Східної Європи прояви візантійської, руської та західноєвропейської (католицької) культурних традицій.

Узагальнення.

Тематичний контроль.

Розділ 6. СЕРЕДНЬОВІЧНИЙ СХІД (оглядово)

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- території середньовічних Індії та Китаю.

Розуміти:

- значення культурних досягнень середньовічних Китаю та Індії для формування європейського культурного простору;
- поняття «індуїзм», «каста», «Піднебесна імперія».

Уміти:

- показати на карті території середньовічних Індії, Китаю та Японії;
- розповісти про пам'ятки культури Індії, Китаю та Японії епохи Середньовіччя.

Орієнтовні завдання для практичних і творчих робіт:

- Провести уявну екскурсію до середньовічних пам'яток культури Китаю, Японії та Індії.
- Підготувати індивідуальний або колективний проєкт (вікторину, квест та ін.) про культурні досягнення середньовічного Сходу, які мали вплив на формування європейського культурного простору.

Узагальнення.

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Держава і суспільство в середньовічному Китаї. Досягнення китайської культури. Індія в період політичної децентралізації (дроблення). Делійський султанат. Досягнення індійської культури. Японія.

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ.

7 клас
(35 годин)

Структура курсу

РОЗДІЛ 1. Виникнення Русі-України.

РОЗДІЛ 2. Русь-Україна наприкінці X – у першій половині XI ст.

РОЗДІЛ 3. Русь-Україна у другій половині XI – першій половині XIII ст.

РОЗДІЛ 4. Волинь і Галичина кінця XII – середини XIII ст. Волинсько-Галицьке князівство («держава Романовичів») середини XIII–XIV ст.

РОЗДІЛ 5. Руські землі в складі сусідніх держав (середина XIV – початок XVI ст.). Кримське ханство.

УЗАГАЛЬНЕННЯ ДО КУРСУ.

Історія України в контексті Середніх віків.

Розділ 1. ВНИКНЕННЯ РУСІ-УКРАЇНИ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- час виникнення русі як військово-торгової спільноти, Русі як державного утворення; *дати* договорів між Візантійською імперією та русами, *повстання* деревлян проти князя Ігоря, *особливості зовнішніх відносин* княгині Ольги, князя Святослава;
- *території* розселення літописних слов'янських племен на теренах сучасної України, *напрямки походів* руських князів/княгині середини IX–X ст.

Розуміти:

- *поняття* «русь» як етнонім, самоназву військово-торгової групи норманів, яка осіла на Середньому Подніпров'ї; *поняття* «данина», «дружина», «князь», «печеніги», «полюддя», «Русь» («Русь-Україна»), «хозари», «язичництво»;
- *основні версії* походження та значення назви «Русь» («Русь-Україна»);
- *передумови* утворення держави у слов'ян, які жили на теренах сучасної України;
- *роль* міста Києва у виникненні Русі;
- *статус* літописних князів середини IX–X ст. як очільників дружин русів;
- *історичний портрет* особистості як *опис*, що включає перелік ключових рис зовнішності та вдачі, характеристику публічної (політичної, господарської, культурної, релігійної та ін.) діяльності особистості, ставлення сучасників і своє ставлення до цієї діяльності та її результатів.

Уміти:

- *розмістити в хронологічній послідовності відомості* про ранню русь, згадки

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Розселення літописних слов'янських племен на території сучасної України. Суспільство та господарство східних слов'ян. Сусіди східних слов'ян.

Заснування міста Київ. Діяльність військово-торгових груп норманів-русів в Східній Європі. Осідання русів на Середньому Подніпров'ї. Виникнення киеворуської державності.

Руські князі/княгиня середини IX–X ст.: між легендами та історією.

у джерелах руських князів/княгині середини IX–X ст.;

- показати на карті території розселення літописних слов'янських племен на теренах сучасної України, напрямки походів руських князів/княгині середини IX–X ст.;
- схарактеризувати спосіб життя (господарство, побут, організацію суспільства і влади, світосприйняття) слов'ян, які жили на теренах сучасної України;
- укласти історичні портрети таких князів/княгині, як Олег, Ігор, Ольга, Святослав.

Орієнтовні завдання для практичних і творчих робіт:

- Внести в синхронізовану хронологічну таблицю відомості про започаткування виникнення Русі (Русі-України), князів/княгині Олега, Ігоря, Ольги, Святослава, їхні походи/заходи.
- Позначити на контурній карті територію розселення слов'янських племен на теренах сучасної України та їхніх сусідів, напрямки походів руських князів/княгині середини IX–X ст.
- Визначити (за доступними текстовими джерелами) особливості повсякденного життя та світобачення слов'ян на теренах сучасної України в середині IX–X ст.
- На підставі доступних джерел укласти (за допомогою вчительки/вчителя) історичний портрет княгині Ольги або князя Святослава.

Узагальнення.

Тематичний контроль.

Розділ 2. РУСЬ-УКРАЇНА НАПРИКІНЦІ X – У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XI ст.

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- *періоди* правління князів Володимира Святославовича (Великого) та Ярослава Володимировича (Мудрого); *дати* впровадження християнства як державної релігії, розгрому печенігів біля Києва; *приблизний час* зведення Софійського собору, започаткування укладання «Руської правди»;
- *територіальні межі* Русі-України наприкінці X – у першій половині XI ст.

Розуміти:

- *поняття* «берестяна грамота», «бояри», «вотчина», «графіті», «ікона», «книжкові мініатюри», «митрополія», «мозаїка», «собор», «шлюбна дипломатія», «фреска»;
- *суспільну роль* різних верств населення Русі-України;
- *Русь періодів* правлінь Володимира Святославовича та Ярослава Володимировича як *ранню середньовічну державу*;
- *історичне значення* впровадження християнства як державної релігії Русі-України, започаткування кодифікації звичаєвого права;
- *місце* Русі-України серед європейських держав після прийняття християнства.

Уміти:

- *розташувати в хронологічній послідовності відомості* про правління князів Володимира Святославовича (Великого) та Ярослава Володимировича (Мудрого), хрещення Русі та розбудову Київської митрополії, боротьбу Русі з печенігами, започаткування кодифікації руського звичаєвого права;

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Правління руських князів наприкінці X – у першій половині XI ст.

Впровадження християнства.

«Руська правда».

Влада. Суспільний устрій. Господарство. Повсякдення. Села. Міста. Ремесла. Торгівля.

Релігійне життя. Культура.

- показати на карті території, підлеглі Русі-Україні наприкінці X – у першій половині XI ст.;
- *схарактеризувати* соціальне та господарське життя Русі-Україні наприкінці X – у першій половині XI ст., правове становище різних верств, діяльність Володимира Святославовича та Ярослава Володимировича, зіставити (за напрямками) і порівняти з діяльністю перших руських князів/княгині;
- визначити причини та наслідки впровадження християнства як державної релігії Русі-України;
- розпізнавати і характеризувати пам'ятки культури Русі-України першої половини XI ст.

Орієнтовні завдання для практичних і творчих робіт:

- Внести в синхронізовану хронологічну таблицю відомості про правління Володимира Святославовича (Великого) та Ярослава Володимировича (Мудрого), хрещення Русі, утворення Київської митрополії, розгром Ярославом Володимировичем печенігів біля Києва, започаткування кодифікації руського звичаєвого права, інші (на розсуд учительки/учителя).
- Позначити на контурній карті території, підлеглі Русі-Україні за правління Володимира Святославовича (Великого) та Ярослава Володимировича (Мудрого).
- Описати (за доступними писемними і візуальними джерелами) суспільний устрій Русі-України в першій половині XI ст.
- Схарактеризувати на основі витягів із правової пам'ятки – «Руської правди» – становище різних верств населення Русі-України.
- Визначити (за доступними джерелами) роль і вплив християнської релігії й церкви в житті руського суспільства.
- Здійснити уявну подорож Києвом часів Володимира Святославовича (Великого) / Ярослава Володимировича (Мудрого).

Міжпредметні зв'язки:

- 7 клас. Образотворче мистецтво. Розділ: *Мистецтво: діалог традицій і новаторства*. Тема: *Мистецтво в нашому житті* (Учениця/учень усвідомлює необхідність збереження пам'яток архітектури як художнього надбання людства).
- 7 клас. Українська мова. Розділ: *Дієслово*. Тема: *Дієслово: значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль* (Учениця/учень складає допис, есе про значення родинних традицій у житті людини).

Узагальнення.

Тематичний контроль.

Розділ 3. РУСЬ-УКРАЇНА У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XI – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIII ст.

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- *дати* Вишгородського, Любецького, Увечицького (Витичівського) з'їздів князів, періоди правління Володимира Всеволодовича (Мономаха), Мстислава Володимировича (Великого), *дату* першої писемної згадки слова «Україна» та версії його значення;
- *територіальні межі* Київського, Переяславського, Чернігівського, Волинського і Галицького князівств у другій половині XI – першій половині XIII ст., а також половецьких земель.

Розуміти:

- *передумови, причини, сутність* поліцентричності Русі-України;
- *правління* наступників Ярослава Володимировича (Мудрого) *як процес* виникнення самостійних адміністративно-територіальних утворень («земель»), де загосподарювали представники Мономаховичів, Олеговичів, Ростиславовичів та ін.;
- *існування відмінностей* між елітарною (княжо-дружинною) культурою Русі, що тяжіла до цілісності, та народною культурою, яка була просякнута племінними відмінностями.

Уміти:

- *розташувати в хронологічній послідовності* основні відомості про події Київського, Чернігівського, Переяславського, Волинського і Галицького князівств у другій половині XI – першій половині XIII ст.;
- *показати на карті зміни* територіальних меж Київського, Переяславського,

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Поліцентричність руської державності в другій половині XI – першій половині XIII ст. Вишгородський, Любецький, Увечицький (Витичівський) з'їзди князів та їхні рішення.

Київське, Чернігівське Переяславське, Волинське і Галицьке князівства в середині XII – першій половині XIII ст.: політичне і соціально-економічне життя (оглядово).
Культура Русі-України в другій половині XI – першій половині XIII ст.

Кочові народи степів України X–XIII ст. Крим у складі Візантійської імперії (оглядово).

Чернігівського, Волинського і Галицького князівств у другій половині XI – першій половині XIII ст.;

- *схарактеризувати розвиток* соціальних відносин, господарства та культури Русі-України у другій половині XI – першій половині XIII ст.;
- *розпізнавати та характеризувати пам'ятки культури* Русі-України другої половини XI – першої половини XIII ст.;
- *схарактеризувати діяльність* таких князів, як Володимир Всеволодович (Мономах), Мстислав Володимирович (Великий), Володимир Глібович, Ігор Святославович (новгород-сіверський).

Орієнтовні завдання для практичних і творчих робіт:

- Внести в синхронізовану хронологічну таблицю відомості про Вишгородський, Любецький, Уветицький (Витичівський) з'їзди князів, правління спадкоємців Ярослава Володимировича (Мудрого), першу писемну згадку слова «Україна», зведення Успенського собору Києво-Печерського монастиря, інші *(на розсуд учительки/учителя)*.
- Позначити на контурній карті й надписати територіальні межі князівств періоду поліцентричності Русі-України та половецькі землі.
- Укласти історичні портрети таких князів, як Святополк Ізяславович (1093–1113), Ізяслав Мстиславович (1146–1154), Ростислав Мстиславович (1159–1167), Рюрик Ростиславович (1194–1210 з перервами), Мстислав Романович (1212–1223), Володимир Рюрикович (1223–1236) *(одного на вибір учительки/учителя)*.
- Визначити (за «Повчанням дітям», «Словом про похід Ігорів» та іншими доступними джерелами) характерні для Володимира Всеволодовича (Мономаха), Ігоря Святославовича *(на вибір учениці/учня)* вчинки і риси характеру, а також описати ставлення до цього князя його сучасників; висловити та обґрунтувати власну думку про цього князя.

Міжпредметні зв'язки:

- 7 клас. Зарубіжна література. Розділ: *Билини і балади*. Тема: *Билина як жанр*. Поетичне відображення історії Київської Русі в билинах (Учениця/учень поважає загальнолюдські чесноти, родинні цінності, героїзм і відданість вітчизні).

Узагальнення.

Тематичний контроль.

Розділ 4. ВОЛИНЬ І ГАЛИЧИНА КІНЦЯ XII – СЕРЕДИНИ XIII ст. ВОЛИНСЬКО-ГАЛИЦЬКЕ КНЯЗІВСТВО («ДЕРЖАВА РОМАНОВИЧІВ») СЕРЕДИНИ XIII–XIV ст.

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- час правління у Галичі Романа Мстиславовича, монгольської навали на Русь-Україну; *дати* битви на річці Калка, коронування Данила Романовича;
- *умовні територіальні межі* Волинсько-Галицького князівства («держави Романовичів») та сусідніх держав, *напрямки* походів монголів на Русь-Україну.

Розуміти:

- *поняття* «баскак», «король», «хан», «ярлик»;
- *особливості* підпорядкування окремих руських князівств Монгольській імперії (улусу Джучі/Золотій Орді);
- *передумови* посилення культурних впливів країн Центральної Європи на терени Волинсько-Галицького князівства («держави Романовичів»);
- *особливості* політичного устрою, господарського розвитку і культури русько-українського суспільства як визначальних умов збереження його самобутності під час монгольського завоювання.

Уміти:

- *розташувати в хронологічній послідовності відомості* про Волинське і Галицьке князівства, їх об'єднання під владою Романа Мстиславовича; походи монголів на Русь-Україну, події на Волині й у Галичині;
- *показати на карті територіальні межі* Волинсько-Галицького князівства («держави Романовичів») та сусідніх

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Волинь і Галичина в кінці XII – середині XIII ст. Утворення Волинсько-Галицького князівства («держави Романовичів»).

Походи монголів на Русь. Особливості підпорядкування Волинсько-Галицького князівства («держави Романовичів») та інших князівств Русі-України Монгольській імперії (улусу Джучі/Золотій Орді). Спроби організації антимонгольської коаліції.

Відновлення влади Романовичів на Волині та в Галичині. Коронування Данила Романовича. Волинь і Галичина за наступників короля Данила.

«Вигасання» династії Романовичів та боротьба претендентів на її спадщину.

Релігійне життя. Культура Волинсько-Галицького князівства («держави Романовичів»).

держав, напрямки монгольських походів на Русь-Україну в 1239–1242 рр.;

- *схарактеризувати* внутрішню та зовнішню діяльність князя/короля Данила;
- *встановити історичне значення* коронування Данила Романовича, причини невикористання королівського титулу спадкоємцями Данила і актуалізації ідеї королівства Руського під час боротьби за волинсько-галицьку спадщину у середині XIV ст.;
- *розпізнавати та характеризувати* пам'ятки культури Волинсько-Галицького князівства («держави Романовичів»);
- *схарактеризувати діяльність* правителів Волині й Галичини, Волинсько-Галицького князівства («держави Романовичів»), таких як Ярослав Осмомисл, Роман Мстиславович, Лев Данилович, Юрій Львович.

Орієнтовні завдання для практичних і творчих робіт:

- Внести в синхронізовану хронологічну таблицю відомості про об'єднання Волинського і Галицького князівства, битву на річці Калка, вторгнення монголів на Русь-Україну, оборону Києва від монголів, коронування Данила Романовича та інші (*на розсуд учительки/учителя*).
- Позначити на контурній карті умовні територіальні межі Волинського й Галицького князівств, Волинсько-Галицького князівства («держави Романовичів»), держав-сусідів, напрямки монгольських походів на Русь-Україну в 1239–1242 рр.
- Виявити (за доступними візуальними і текстовими джерелами) свідчення впливу культур країн Центральної Європи на повсякденне життя і розвиток мистецтва у Волинсько-Галицькому князівстві («державі Романовичів»).
- Підготувати та представити історичний портрет князя/короля Данила (іншого князя/короля з династії Романовичів *на вибір учениці/учня*).

Узагальнення.

Тематичний контроль.

Розділ 5. РУСЬКІ ЗЕМЛІ В СКЛАДІ СУСІДНІХ ДЕРЖАВ (СЕРЕДИНА XIV – ПОЧАТОК XVI ст.). КРИМСЬКЕ ХАНСТВО

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- час входження руських земель до складу різних держав, утворення Кримського ханства і його підпорядкування Османській імперії; *дати* битви на річці Сині Води, Кревської, Городельської уній, Грюнвальдської битви, Луцького з'їзду монархів, утворення Руського та Подільського воєводства у складі Польського королівства, зрівняння у правах польської та руської шляхти, привілею Казимира IV для землевласників Великого князівства Литовського;
- *території* українських земель у складі різних держав;
- *соціальний склад* населення українських земель.

Розуміти:

- *поняття* «еліта», «магдебурзьке право», «магнат», «персональна унія», «самоврядування», «султан», «шляхта»;
- *інкорпорацію (включення)* руських земель до складу сусідніх держав як династичне успадкування та/або територіальні здобутки;
- *особливості*: 1) державних устроїв Великого князівства Литовського, Польського королівства; 2) становища руських земель у складі різних держав;
- *формування* уявлень про окремішність українських спільнот;
- *специфіку* станової держави та *роль* у ній шляхти;
- *вплив* європейської культури на культуру населення українських земель;
- *передумови* утворення незалежного Кримського ханства і встановлення над ним протекторату Османської імперії.

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Інкорпорація руських земель до складу Великого князівства Литовського, Польського королівства та інших держав. Боротьба Великого князівства Литовського та Польського королівства з Тевтонським орденом. Кревська, Городельська унії та їх вплив на руську політичну еліту. Русь як окремих регіон у Польському королівстві. Луцький з'їзд монархів. Руські землі в суперництві Польщі та Литви. Київське князівство та його ліквідація. Династична ідея Руського князівства.

Особливості державних устроїв Великого князівства Литовського, Польського королівства. Формування шляхетського стану. Привілеї для шляхти в Польському королівстві та привілеї великого князя Казимира IV 1447 р. для землевласників Великого князівства Литовського. Права шляхти та її роль як політичного народу в становій державі.

Суспільні відносини на теренах сучасної України в XIV – XV ст. Сільське господарство. Міста, магдебурзьке право. Ремесла і торгівля.

Релігійне життя. Культура (політична/повсякденна) українських земель як система цінностей. Пам'ятки культури.

Держава Феодоро в Криму (*оглядово*). Утворення Кримського ханства. Суспільний устрій та культура ханства.

Уміти:

- *розташувати в хронологічній послідовності відомості* про входження руських земель до складу сусідніх держав, утворення Кримського ханства і його підпорядкування Османській імперії;
- *показати на карті українські землі* в складі сусідніх держав; *територію* Кримського ханства; *місця подій*, що визначали процес інкорпорації князівств південно-західної Русі в XIV – XV ст. до складу сусідніх держав;
- *визначати впливи* Кревської та Городельської уній на формування української політичної еліти у Великому князівстві Литовському, Польському королівстві; особливості господарського і культурного розвитку, зокрема розвитку міст із магдебурзьким правом; організації влади та суспільних відносин у руських землях, що входили до складу Великого князівства Литовського, Польського королівства;
- *схарактеризувати політичний устрій, господарство та культуру* Кримського ханства, *повсякденне життя* його населення (знаті й простолюдинів, кочовиків і осілого люду);
- *розпізнавати та характеризувати пам'ятки культури* українського та кримськотатарського народів XIV – XV ст.;
- *укласти історичні портрети* князів Ольгерда, Вітовта, Свидригайла, *розповісти* про наукову діяльність Юрія Котермака (Дрогобича).

Орієнтовні завдання для практичних і творчих робіт:

- Внести в синхронізовану хронологічну таблицю відомості про: входження руських земель до складу сусідніх держав, битву на річці Сині Води, Кревську унію, Городельську унію, Луцький з'їзд монархів, утворення руських воєводств у складі Польського королівства; привілей Казимира IV 1447 р. для землевласників Великого князівства Литовського; ліквідацію Київського князівства; існування князівства Феодоро, утворення Кримського ханства і його підпорядкування Османській імперії, інші (на розсуд учительки/учителя).

- Позначити на контурній карті території українських земель у складі Великого князівства Литовського, сусідніх держав, територію Кримського ханства, місця подій, що визначили інкорпорацію князівств південно-західної Русі в XIV – XV ст. до складу сусідніх держав.
- Порівняти організацію влади і суспільства в українських землях, Кримському ханстві, Великому князівстві Литовському та Польському королівстві в XV ст.
- Порівняти (за відомостями з наданих учителькою/учителем джерел) правовий статус і повсякденне життя на теренах сучасної України в XIV – XV ст. представників різних станів і етносів.

Узагальнення.

Тематичний контроль.

Узагальнення до курсу. ІСТОРІЯ РУСІ-УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ СЕРЕДНІХ ВІКІВ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Розуміти:

- *взаємопов'язаність і взаємозалежність процесів господарського, соціального, політичного й культурного життя русько-українського, візантійського та європейських суспільств.*

Уміти:

- *встановити цивілізаційні здобутки русько-українського суспільства в Середньовіччі;*
- *визначити внесок русько-українського суспільства IX–XV ст. в загальноєвропейську культурну спадщину;*
- *схарактеризувати європейські впливи на культуру русько-українських земель;*
- *порівняти процеси і явища європейської та української історії Середньовіччя;*
- *розкрити особливості українського Середньовіччя (порівняно з історією тогочасної Візантії та Західної Європи).*

Орієнтовне завдання для практичних і творчих робіт:

- *На підставі укладеної протягом навчального року синхронізованої хронологічної таблиці «Європа в добу Середньовіччя» сформулювати висновок про місце Русі-України в загальноєвропейських політичних, господарських і культурних процесах.*

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Здобутки середньовічного русько-українського суспільства. Особливості суспільного життя Русі-України. Внесок Русі-України у формування європейської цивілізації.

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ.

8 клас
(35 годин)

Структура курсу

ПОВТОРЕННЯ. Вступ.

РОЗДІЛ 1. Великі географічні відкриття та становлення капіталістичних відносин.

РОЗДІЛ 2. Високе Відродження. Реформація в Західній Європі.

РОЗДІЛ 3. Держави Західної Європи в XVI–XVII ст.

РОЗДІЛ 4. Османська імперія. Країни Східної Європи в XVI – першій половині XVIII ст.

РОЗДІЛ 5. Епоха Просвітництва.

РОЗДІЛ 6. Східний світ у XVI–XVIII ст. (оглядово).

ПОВТОРЕННЯ. ВСТУП

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- *хронологічні межі* Нового часу та Раннього Нового часу.

Розуміти:

- *Новий час* (Модерну добу) як *період історії* сучасного європейського суспільства;
- *Ранній Новий час* в Україні як *Козацьку добу*, початок якої припадає на виникнення нового, елітарного стану – козацтва (кінець XV – початок XVI ст.), а завершення – на остаточну втрату ним політичної влади (друга половина XVIII ст.);
- *судження як думку*, яку потрібно обґрунтувати (підтвердити істинність фактами);
- *користуватися підручниками* з історії України та всесвітньої історії в класі й удома.

Уміти:

- *визначити* характерні *ознаки* Середньовіччя;
- *перелічити* основні *здобутки* населення України Княжої доби;
- *назвати* хронологічні *межі* та *періоди* Модерної доби;
- *виділити* характерні *ознаки* Раннього Нового часу (Ранньомодерної доби);
- *укласти* синхронізовану хронологічну *таблицю* «Європа в Ранньомодерну добу».

Орієнтовне завдання для практичних і творчих робіт:

- Розпочати роботу над укладанням синхронізованої хронологічної таблиці «Європа в Ранньомодерну добу» (за зразком):

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Повторення. Середні віки в історії Європи та України.

Вступ. Поняття і періодизація Нового часу (Модерної доби). Ранній Новий час (Ранньомодерна доба): початок культурної та політичної переваги християнського Заходу. Особливості Ранньомодерної доби в історії України.

Період, дата (століття, десятиліття або рік)	Події на теренах України	Події поза теренами України	Примітки
<i>Ранньомодерний час (XVI–XVIII ст.)</i>			

Розділ 1. ВЕЛИКІ ГЕОГРАФІЧНІ ВІДКРИТТЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ КАПІТАЛІСТИЧНИХ ВІДНОСИН

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- час Великих географічних відкриттів і Конкісти;
- дату першої подорожі Христофора Колумба;
- напрямки подорожей Христофора Колумба, Васко да Гама, Фернана Магеллана, центри світової торгівлі.

Розуміти:

- Великі географічні відкриття як просторове розширення впливу європейської цивілізації на світ;
- причини історичних явищ і процесів (як факти, що зумовили їх появу) та їхні наслідки (як факти, породжені цим явищем, процесом);
- вплив Великих географічних відкриттів на світобачення, господарське та суспільне життя населення Європи та Нового світу;
- поняття «буржуазія», «зустріч цивілізацій», «капіталізм», «колоніальна імперія», «конкіста», «мануфактура», «найманий працівник», «революція цін».

Уміти:

- розташувати в хронологічній послідовності відомості про розширення впливу європейської цивілізації на світ;
- простежити на основі карти, як змінювався простір впливу європейської цивілізації на світ;
- визначати причини і наслідки Великих географічних відкриттів;
- характеризувати зміни в житті людей, пов'язані з Великими географічними відкриттями, створенням перших

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Причини й передумови Великих географічних відкриттів XV–XVI ст. Подорожі Христофора Колумба, Васко да Гама, Фернана Магеллана. Цивілізації доколумбової Америки (оглядово). Конкіста – завоювання Нового світу. Створення колоніальних імперій. Зміна поглядів на світ. Торговельний капітал. Мануфактурне виробництво і наймана праця. Становлення капіталістичних відносин. Повсякденне життя населення Західної Європи.

колоніальних імперій, поширенням мануфактур і найманої праці;

- *встановити причини масових міграцій європейців у XVI–XVII ст.*

Орієнтовні завдання для практичних і творчих робіт:

- Внести в синхронізовану хронологічну таблицю відомості про Великі географічні відкриття, подорожі Христофора Колумба, Васко да Гама, Фернана Магеллана.
- Позначити на контурній карті об'єкти, що відображають просторове розширення впливу європейської цивілізації на світ (колонізовані європейцями землі, напрямки нових торговельних шляхів і центри світової торгівлі XVI–XVII ст.).
- Підготувати і представити групове повідомлення (презентацію) на тему «Цивілізації доколумбової Америки (ацтеки, майя, інки)».
- Описати (на основі джерел) становище жінок і дітей у країнах Західної Європи в XVI–XVIII ст.

Узагальнення.

Тематичний контроль.

Розділ 2. ВИСОКЕ ВІДРОДЖЕННЯ. РЕФОРМАЦІЯ В ЗАХІДНІЙ ЄВРОПІ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- час Бароко і релігійних воєн у Німеччині та Франції;
- дати початку Реформації в Німеччині, укладення Аугсбурзького релігійного миру;
- територію поширення Реформації, культурні центри Європи Раннього Нового часу.

Розуміти:

- *Ранній Новий час* (Ранньомодерну добу) як період звільнення суспільного життя від церковного догматизму;
- світський, нецерковний характер культури Відродження;
- гуманізм епохи Відродження як європейський інтелектуальний рух за вдосконалення людської природи через пізнання культурної спадщини Античності;
- Бароко як усвідомлення людиною Ранньомодерної доби складності, багатоманітності та мінливості світу;
- поняття «бароко», «Високе Відродження», «кальвінізм», «Контрреформація», «лютеранство», «орден єзуїтів», «протестантизм», «релігійні війни», «Реформація», «секуляризація».

Уміти:

- розташувати в хронологічній послідовності відомості про Реформацію, Відродження (Ренесанс) і Бароко;
- показати на карті регіони поширення Реформації; культурні центри Європи Раннього Нового часу;

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Гуманізм як інтелектуальний рух доби Відродження. Високе Відродження. Католицька церква напередодні Реформації. Народження протестантизму. Поширення Реформації. Контрреформація в Європі. Єзуїти. Тридентський собор. Релігійні війни в Німеччині та Франції. Аугсбурзький релігійний мир 1555 р. Культура Бароко. Народження нової європейської науки.

- розповісти про наукові й технічні досягнення Раннього Нового часу; представників культури Відродження й Бароко, їхні твори; видатні пам'ятки культури епохи Ренесансу й Бароко;
- визначити причини і наслідки Реформації та Контрреформації;
- сформулювати основні ідеї вчень Жана Кальвіна і Мартіна Лютера;
- висловлювати судження про діяльність Ігнатія Лойоли;
- розпізнати пам'ятки культури епохи Відродження і Бароко.

Орієнтовні завдання для практичних і творчих робіт:

- Вирізнити гуманістичні ідеї у витягах із літературних творів епохи Відродження (Францеско Петрарка, Мігель де Сервантес, Еразм Роттердамський, Ніколо Макіавеллі та ін.) і мистецьких шедеврах Високого Відродження (Леонардо да Вінчі, Рафаель, Мікеланджело, Пітер Брейгель, Альбрехт Дюрер та ін.), вибір обґрунтувати.
- Представити світ природи та людей очима католика, православного, протестанта.
- Здійснити уявну подорож до пам'яток епохи Відродження в Італії, Франції, Німеччині, інших країнах; встановити цінності та норми життя, які утверджували автори цих творів мистецтва (архітектури, скульптури, образотворчого мистецтва).

Міжпредметні зв'язки:

- 8 клас. Мистецтво. Розділ: *Мистецтво в культурі минулого*. Тема: *Стилі та напрями мистецтва* (Учениця/учень усвідомлює необхідність збереження мистецької спадщини рідного краю та світу, оцінює та висловлює власне судження щодо творів мистецтва).
- 8 клас. Зарубіжна література. Розділ: *Відродження*. Тема: *Епоха Відродження (Ренесансу) в Європі. Гуманізм. Культ античності. Характерні риси ренесансної культури і літератури* (Учениця/учень розуміє особливості світоглядного перевороту того часу, історичний і культурний контекст, роль античності в розвитку літератури; визначає риси гуманізму в літературних творах доби Відродження).

Узагальнення.

Тематичний контроль.

Розділ 3. ДЕРЖАВИ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ В XVI–XVII ст.

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- *хронологічні межі* національно-визвольної війни в Нідерландах, революції в Англії, Тридцятилітньої війни;
- *дати* укладення Люблінської й Утрехтської уній, Нантського едикту, Вестфальського миру.

Розуміти:

- *передумови* утвердження абсолютизму в європейських державах;
- *абсолютну монархію* як перехідну форму від станово-представницької до сучасної (національної) держави;
- *передумови* формування ранньомодерної системи державної влади в Речі Посполитій (обмеження влади великого князя на користь панів ради у Великому князівстві Литовському, Руському і Жемайтійському, обмеження влади короля шляхетським представництвом у королівстві Польському);
- *роль* міського патриціату та дворянства в управлінні містами-республіками; шляхти в управлінні Річчю Посполитою;
- *історичне значення* національно-визвольної війни в Нідерландах та Англійської революції;
- *Вестфальський мир* як подію, що заклала основи сучасного світового порядку – поділу світу на національні держави й утвердження в міжнародних відносинах принципу державного суверенітету;
- *поняття* «абсолютизм», «абсолютна монархія», «аристократична (шляхетська) республіка», «меркантилізм»,

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Становлення абсолютної монархії у Франції. Абсолютизм за Луї XIV. Володіння Габсбургів. Національно-визвольна війна в Нідерландах. Утрехтська унія. Королівська реформація в Англії. «Криваве законодавство». Англійська революція. Утвердження парламентаризму. «Білль про права». Річ Посполита: «шляхетська демократія». Тридцятилітня війна. Вестфальська система міжнародних відносин.

«національно-визвольна війна», «олігархічна (бюргерська) республіка», «парламентська монархія», «протекторат», «протекціонізм», «революція».

Уміти:

- *розташувати в хронологічній послідовності відомості* про процеси централізації влади і формування національних держав у Західній Європі в XVI–XVII ст.;
- *простежити на основі карти утворення* в Західній Європі національних держав;
- *схарактеризувати політичний устрій* західноєвропейських країн;
- *обґрунтувати свої судження* про володарів і державних діячів європейських країн XVI–XVIII ст.: Армана-Жана дю Плессі де Рішельє, Вільгельма I Оранського, Єлизавети I, Жана-Батиста Кольбера, Карла V, Луї XIV, Олівера Кромвеля;
- *визначити причини і наслідки:* Люблінської унії, релігійних війн у Франції, національно-визвольної війни в Нідерландах, Англійської революції.

Орієнтовні завдання для практичних і творчих робіт:

- Внести в синхронізовану хронологічну таблицю відомості про Реформацію, утворення Речі Посполитої, Тридцятилітню війну, національно-визвольну війну в Нідерландах, Англійську революцію, інше.
- Позначити на контурній карті регіони поширення католицизму, протестантизму і православ'я; території абсолютних монархій і республік, що існували в XVI–XVIII ст.
- Укласти і представити історичний портрет одного з монархів XVI–XVIII ст. (на вибір учительки/учителя або учениці/учня).

Узагальнення.

Тематичний контроль.

Розділ 4. ОСМАНСЬКА ІМПЕРІЯ, ДЕРЖАВИ СХІДНОЇ ЄВРОПИ В XVII–XVIII ст.

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- *дати* облоги Відня та проголошення Московського царства Російською імперією, *хронологічні межі* Північної війни.

Розуміти:

- *період* XVI–XVIII ст. як епоху воєн за переділ Європи і світу;
- *причини* економічного занепаду та затяжної політичної кризи в Речі Посполитій (друга половина XVII–XVIII ст.);
- *поняття* «Земський собор», «опричнина», «Росія», «самодержавство (абсолютизм)», «церковний розкол».

Уміти:

- *розташувати в хронологічній послідовності відомості* про османську експансію в Центральній та Східній Європі, її зупинення (облоги Чигирин 1678 р. і Відня 1683 р.), шведську експансію в Центральній Європі, московську/російську воєнну експансію у Східній Європі;
- *простежити на основі карти територіальні зміни*, яких зазнали в XVI–XVIII ст. Османська імперія, Річ Посполита, Московське царство/Російська імперія;
- *схарактеризувати внутрішню й зовнішню політику* Речі Посполитої в другій половині XVII–XVIII ст.;
- *обґрунтувати свої судження* про політику Івана IV Грозного, Олексія Михайловича, Петра I, Сулеймана Пишного;
- *визначити причини і наслідки*: османських завоювань в Європі, кризи в Речі Посполитій (друга половина XVII–

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Експансія Османської імперії. Народи Південно-Східної Європи під владою турків-османів. Кримське ханство. Внутрішня і зовнішня політика. Московське царство. Правління династії Романових. Внутрішня та зовнішня політика Петра I. Економічний занепад та політична криза в Речі Посполитій (друга половина XVII – XVIII ст.).

XVIII ст.), московської/російської воєнної експансії в Східній Європі, Північної війни.

Орієнтовні завдання для практичних і творчих робіт:

- Внести в синхронізовану хронологічну таблицю відомості про османську експансію в Центральній та Східній Європі, її зупинення (облоги Чигирин 1678 р. і Відня 1683 р.), шведську експансію в Центральній Європі, московську/російську воєнну експансію у Східній Європі, проголошення Росії імперією та інше.
- Позначити на контурній карті територіальні надбання і втрати Османської імперії, Речі Посполитої, Московського царства / Російської імперії в XVI–XVIII ст.
- Обґрунтувати судження про суперечливий характер реформ Петра I.

Узагальнення.

Тематичний контроль.

Розділ 5. ЕПОХА ПРОСВІТНИЦТВА

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- час епохи Просвітництва, початку індустріальної (промислової) революції, війни за незалежність США;
- *дати* ухвалення Декларації незалежності США та Конституції Речі Посполитої.

Розуміти:

- *визначальний вплив* індустріальної революції на зміни в структурі економіки (формування промисловості) і соціальної структурі суспільства (зростання чисельності та ролі найманих працівників), на рівень життя людей праці та інші аспекти повсякденного життя;
- *Просвітництво як Добу Розуму*, коли утверджувалася віра в силу знань і можливість розумного облаштування суспільного життя;
- *освічений абсолютизм* як політику, спрямовану на знищення або реформування найбільш застарілих феодальних порядків;
- *поняття* «енциклопедисти», «індустріальна (промислова) революція», «класицизм», «масонство», «освічений абсолютизм», «Просвітництво».

Уміти:

- *розташувати в хронологічній послідовності відомості* про індустріальну революцію, добу Просвітництва, війну за незалежність США;
- *простежити зміни на політичній карті* світу впродовж XVIII ст.;
- *визначити зміни* в повсякденному житті європейців протягом XVIII ст., що стали наслідком індустріальної революції, поширення ідей Просвітництва;

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Початок індустріальної (промислової) революції, її вплив на життя різних верств населення. Просвітництво. Енциклопедисти. Масони. Класицизм. Освічений абсолютизм. Володіння австрійських Габсбургів. Королівство Пруссія. Російська імперія. Міжнародні відносини. Війна за іспанську спадщину, війна за австрійську спадщину, Семилітня війна. Поділи Речі Посполитої. Початок боротьби за спадщину Османської імперії. Колонії Великої Британії в Північній Америці. Декларація незалежності. Війна за незалежність. Утворення Сполучених Штатів Америки (США). Конституція США.

- *встановити причини і наслідки реформ:* Марії-Терезії та Йосифа II (Австрійська монархія), зокрема для українських теренів, Фрідріха II (Пруссія), Катерини II (Російська імперія);
- *встановити причини розгортання війни за незалежність і утворення США;*
- *укласти історичний портрет* Бенджаміна Франкліна, Джорджа Вашингтона, Тадеуша Костюшка.

Орієнтовні завдання для практичних і творчих робіт:

- Внести в синхронізовану хронологічну таблицю відомості про початок промислової революції, хронологічні межі доби Просвітництва та війни за незалежність США, ухвалення Декларації незалежності та Конституції США та інше.
- Позначити на контурній карті нові держави (зокрема США) й територіальні надбаня/втрати Великої Британії, Пруссії, Австрійської монархії, Російської імперії в другій половині XVIII ст.
- Проаналізувати повсякденне життя в країнах Західної Європи у XVIII ст., виявити зміни, які стали наслідком промислової революції, поширення ідей Просвітництва.
- Проаналізувати «Декларацію незалежності Сполучених Штатів» і встановити, які ідеї епохи Просвітництва в ній відображено.

Узагальнення.

Тематичний контроль.

Розділ 6. СХІДНИЙ СВІТ У XVI–XVIII ст. (оглядово)

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- час існування Держави Великих Моголів, панування у Китаї династії Цин і період сьогунату Токугави.

Розуміти:

- *традиційний характер* чотирьох найбільших цивілізацій Сходу, що розвивалися в Ранній Новий час: індійської, ісламської, китайської та японської;
- *поняття* «політика самоізоляції», «самураї», «сьогунат».

Уміти:

- *розмістити в хронологічній послідовності відомості* про встановлення влади Великих Моголів, Сефевидів, династії Цин, Токугави;
- *показати на карті території* Індії, Персії, Китаю, Японії;
- *визначити особливості* культур народів Сходу;
- *розкрити особливості* взаємин країн Сходу та Європи.

Узагальнення.

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Індія. Держава Великих Моголів. Перське царство Сефевидів. Культура Індії та Персії. Китай. Маньчжурське завоювання. Династія Цин. Культура Китаю. Японія. Сьогунат Токугави. Політика самоізоляції. Культура Японії.

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ.

8 клас
(52 години)

Структура курсу

- РОЗДІЛ 1. Землі України у XVI – першій половині XVII ст.
- РОЗДІЛ 2. Становлення українського козацтва (XVI – перша половина XVII ст.).
- РОЗДІЛ 3. Козацька революція середини XVII ст. і війна за суверенітет козацької держави другої половини XVII ст.
- РОЗДІЛ 4. Козацька Україна (Гетьманщина) другої половини XVII – кінця XVIII ст.
- РОЗДІЛ 5. Україна та ранньомодерні імперії XVIII ст.
- УЗАГАЛЬНЕННЯ ДО КУРСУ. Історія України в контексті Раннього Нового часу.

Розділ 1. ЗЕМЛІ УКРАЇНИ В XVI – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVII ст.

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- *дати* укладення Радомської конституції «Nihil novi» («нічого нового»), битви поблизу міста Орша, Литовських статутів, акта Варшавської конфедерації, «Генріхових артикулів», створення Пересопницького Євангелія, укладення Люблінської унії, Берестейської церковної унії, відновлення прав православної церкви та ієрархії Київської митрополії православної церкви, підписання «Пунктів для заспокоєння руського народу», заснування Київської (Києво-Могилянської) колегії;
- *територіальний поділ* України на початок XVI ст., *судово-адміністративні зміни* у Великому князівстві Литовському внаслідок реформ 1564–1566 років, *адміністративно-територіальні зміни*, що відбулися внаслідок Люблінської унії.

Розуміти:

- *поняття* «вертеп», «гравюра», «колегія», «полемічна література», «рента», «сеймики», «слов'яно-греко-латинська школа», «унійна (греко-католицька) церква», «фільварок», «церковні братства»;
- *значення* Люблінської унії для русько-українського суспільства;
- *особливості* організації державної влади у Речі Посполитій;
- *основні риси* політичної культури Речі Посполитої;
- *місце* українських земель в економічній системі Речі Посполитої та Європи;
- *особливості* магдебурзького права на українських землях;

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Статус українських земель у складі Польського королівства, Великого князівства Литовського, Священної Римської та Османської імперій, Великого князівства Московського / Московського царства, Молдавського князівства в першій половині XVI ст. Конфлікти Великого князівства Литовського з Великим князівством Московським. Реформування Польського королівства та Великого князівства Литовського (початок – 60-і рр. XVI ст.). Лівонська війна.

Люблінська унія 1569 р. Устрій Речі Посполитої. Договірний характер королівської влади (особливості обрання короля та його місце в системі влади). Перші безкоролів'я як школа шляхетського самоврядування. Акт Варшавської конфедерації та «Генріхові артикули». Війни Речі Посполитої з Московським царством у першій третині XVII ст. Землі Русі-України в Речі Посполитій. Суб'єктність українських воєводств та концепція Русі як третього члена Речі Посполитої. Множинні ідентичності.

Соціальна структура населення українських земель у XVI – першій половині XVII ст. (стани: шляхта, міщани, духовенство, селяни). Шляхетське судочинство. II Литовський (Волинський) статут та III Литовський статут для Великого князівства Литовського.

Селяни та їхнє становище: кріпацтво чи підданство? Елементи самоврядування. Міста як простір взаємодії різних станів, етнічних і релігійних груп. Господарське життя міст: цехи, торгівля.

- *Берестейську унію як спробу православних ієрархів реформувати православну церкву в контексті європейських культурно-релігійних процесів;*
- *значення розвитку книгодрукування та шкільництва на теренах України.*

Уміти:

- *розташувати в хронологічній послідовності відомості про характерні для XVI – першої половини XVII ст. процеси політичного, соціально-економічного, культурного та релігійного життя на теренах України;*
- *показати на карті територіальний поділ України на початок XVI ст., зміни внаслідок судово-адміністративних реформ 1564–1566 років у Великому князівстві Литовському та результати Люблінської унії;*
- *пояснити особливості складання уявлень про Русь як окремих регіон Речі Посполитої;*
- *знаходити в історичних джерелах факти відстоювання українською шляхтою руської окремішності;*
- *схарактеризувати політичне, господарське та релігійне життя на українських землях у XVI – першій половині XVII ст.;*
- *розкрити цілі та напрямки діяльності православних братств як елементів широкого самоврядування;*
- *визначити причини і наслідки укладення Берестейської унії;*
- *оцінити значення: 1) релігійної полеміки між православними й уніатами для реформування релігійного та культурного життя; 2) заснування Острозької слов'яно-греко-латинської школи та Київської (Києво-Могилянської) колегії;*
- *обґрунтувати свої судження про діячі церкви і культури XVI – першої половини XVII ст., зокрема таких, як Костянтин*

Конфесійне розмаїття. Вплив Реформації і Контрреформації на релігійну ситуацію в українських землях Речі Посполитої. Кризові явища у православній церкві в XVI ст. Православні братства. Берестейська унія як спроба реформування православної церкви. Утворення унійної (греко-католицької) церкви. Відновлення православної ієрархії та реформи церкви.

Книгодрукування. Освіта. Братські школи. Острозька слов'яно-греко-латинська школа. Єзуїтські колегії. Київська (Києво-Могилянська) колегія. Містобудування, архітектура, образотворче мистецтво, література XVI – першої половини XVII ст.

- Іванович Острозький, Василь-Костянтин Костянтинович Острозький, Адам Кисіль, Іпатій Потій, Йосип Велямин Рутський, Мелетій Смотрицький, Петро Могила;
- *розпізнавати та характеризувати пам'ятки архітектури*, споруджені в стилі ренесанс на теренах сучасної України.

Рекомендований перелік історичних осіб, про діяльність яких учениці/учні можуть самостійно формувати судження на основі навчальних матеріалів і адаптованих джерел (на вибір учительки/учителя): Герасим і Мелетій Смотрицькі, Іван Вишенський, Іван Федорович, Іпатій Потій, Йов Борецький, Йосип Велямин Рутський, Самійло Корецький та ін.

Орієнтовні завдання для практичних і творчих робіт:

- Внести в синхронізовану хронологічну таблицю відомості про Радомську конституцію «Nihil novi» («нічого нового»), битву поблизу міста Орша, Литовські статuti, Пересопницьке Євангеліє, Люблінську унію, акт Варшавської конфедерації, «Генріхові» артикули, вихід друком перших книжок, заснування Острозької слов'яно-греко-латинської школи, Львівської братської школи, Київської (Києво-Могилянської) колегії тощо.
- Позначити на контурній карті адміністративно-територіальний устрій українських земель у складі Речі Посполитої.
- Виокремити у витягах з Литовських статутів норми, де втілено ідеї рівності вільних людей перед законом, особистої недоторканності, юридичного захисту прав вільної («шляхетної») особи, особистої відповідальності перед законом.
- Схарактеризувати особливості політичної культури Речі Посполитої.
- Охарактеризувати правління королів Сигізмунда I, Сигізмунда II Августа, Стефана Баторія, Сигізмунда III Вази та Владислава IV Вази.
- Описати (усно або письмово) повсякденне життя представників основних верств українського суспільства XVI – першої половини XVII ст.
- Здійснити уявну подорож-екскурсію до історико-культурних пам'яток XVI – першої половини XVII ст., визначити цінності та норми життя, які утверджували автори цих творів мистецтва (архітектури, скульптури, образотворчого мистецтва).

Узагальнення.

Тематичний контроль.

Розділ 2. СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА (XVI – ПЕРША ПОЛОВИНА XVII ст.)

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- *дати* заснування Хортицької, Томаківської, Базавлуцької, Микитинської Січей, час виникнення реєстрового козацького війська, термін чинності «Ординації Війська Запорозького...»;
- *напрямки походів* козаків першої чверті XVII ст.;
- *факти* про участь козаків у війнах Речі Посполитої.

Розуміти:

- *поняття* «Великий кордон», «Великий Луг», «гетьман», «Запорозька Січ», «зимівник», «кіш», «козак», «козацька рада», «козацькі клейноди», «кошовий отаман», «курінь», «низове козацтво», «показачення», «політична культура», «полк», «реєстрове козацтво», «річкові пороги», «сотня», «уходництво»;
- *передумови і перетворення* козацтва в окремий соціальний стан;
- *затвердження* створення урядом Речі Посполитої реєстрового війська в 70-х роках XVI ст. як початок визнання козацтва новим соціальним станом;
- *становлення* козацького стану як вихідців із різних соціальних груп із різною політичною культурою, цінностями та життєвими стратегіями;
- *причини* козацьких повстань; *характер* козацьких виступів як боротьби за станові права;
- *особливості* залученості козаків до релігійних процесів у Речі Посполитій;
- *роль* вихідців із шляхетського середовища як носіїв річпосполитської політичної культури в боротьбі за станові козацькі права.

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Походження українського козацтва. Козацькі степові та прикордонні спільноти. Запорозька Січ.

Реєстрове козацтво. Становлення козацького стану.

Походи запорозьких козаків на володіння Кримського ханства та Османської імперії. Запорозько-кримський договір 1624 р. Участь запорозького та реєстрового козацтва у війнах Речі Посполитої. Козацькі повстання.

Козаки в боротьбі за відновлення прав православної церкви.

Ідентичність та політична культура козаків.

Уміти:

- розташувати в хронологічній послідовності відомості про формування козацтва як окремого соціального стану;
- показати на карті об'єкти, що свідчать про формування козацького стану;
- схарактеризувати військово-політичну організацію козацтва;
- описати традиції, звичаї й побут козаків, історико-культурні пам'ятки, пов'язані з козацтвом;
- визначати причини та наслідки: виникнення козацтва і Січей; активності козацтва в морських і суходільних походах у Кримське ханство, Османську імперію, Московське царство; козацьких повстань 1590-х, 1620–1630-х років, Куруківської, Переяславської угод, «Ординації Війська Запорозького...»;
- обґрунтувати свої судження про таких історичних діячів, як Дмитро Гуня, Дмитро Вишневецький, Іван Сулима, Михайло Дорошенко, Павло Павлюк (Бут), Петро Конашевич-Сагайдачний, Северин (Семерій) Наливайко, Яків Остряниця (Острянин) (на вибір учительки/учителя).

Орієнтовні завдання для практичних і творчих робіт:

- Внести в синхронізовану хронологічну таблицю відомості про формування козацького стану: утворення козацьких Січей, укладання козацького реєстру, походи козаків у Кримське ханство, Османську імперію, Московське царство, участь козаків у війнах Речі Посполитої (зокрема Хотинській війні), козацькі повстання, видання «Ординації Війська Запорозького» тощо.
- Позначити на контурній карті об'єкти, наявність яких свідчить про формування козацького стану (перші Січі, міста – осередки козацтва (Черкаси, Трахтемирів, Чигирин), райони козацьких повстань 1590-х, 1620–1630-х років; центри полків згідно з умовами Куруківської угоди).
- Описати (на основі джерел) військове мистецтво, повсякденне життя, традиції й побут козацтва, облаштування Січі.

Міжпредметні зв'язки:

- 8 клас. Українська література. Розділ: *Українські народні думи*. Тема: *Українські народні думи. «Магуса Богуславка»* (Учениця/учень усвідомлює, що любов до

Вітчизни – одна з найбільших людських чеснот. Прагнення до гармонії вчинків із загальнолюдськими цінностями).

- 8 клас. Українська мова. Розділ: *Словосполучення й речення*. Тема: *Речення прості й складні (повторення), двоскладні й односкладні. Граматична помилка та її умовне позначення (практично)* (Учениця/учень складає статті до вікіпедії «Українські козаки: історія й сучасність» з використанням простих і складних, двоскладних і односкладних речень).

Узагальнення.

Тематичний контроль.

Розділ 3. КОЗАЦЬКА РЕВОЛЮЦІЯ СЕРЕДИНИ XVII ст. І ВІЙНА ЗА СУВЕРЕНІТЕТ КОЗАЦЬКОЇ ДЕРЖАВИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVII ст.

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- *хронологічні межі* козацької революції середини XVII ст. і війни за суверенітет козацької держави; *дати* укладення Зборівської угоди, «Березневих статей», Гадяцької угоди, Андрусівського перемир'я, Корсунської угоди, «Вічного миру», Карловицького мирного конгресу; проведення «Чорної ради» поблизу Ніжина, здійснення Чигиринських походів;
- *місяця* основних подій козацької революції середини XVII ст. і війни за суверенітет козацької держави.

Розуміти:

- *поняття* «Військо Запорозьке / Гетьманщина», «Військо Низове Запорозьке / Запорозька Січ», «козацька держава», «козацька революція», «наказний гетьман», «Руїна», «суверенітет»; *різницю між поняттями* «Військо Запорозьке / Гетьманщина» та «Військо Запорозьке Низове / Запорозька Січ»;
- *сутність* козацької революції, що зумовила створення української козацької держави;
- *еволюцію* повстання Богдана Хмельницького: від боротьби за станові права до війни за суверенну державу;
- *Гадяцьку угоду* як *спадкоємність* козацько-шляхетського проєкту Русі – «третього» складника Речі Посполитої;
- *«Руїну»* як *боротьбу* різних політично-соціальних проєктів розвитку козацької України.

Уміти:

- *розмістити в хронологічній послідовності битви і походи* козацької революції,

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Передумови і причини козацької революції. Козацько-кримський союз. Події 1648 р. Події 1649 р. Зміна характеру повстання. Зборівський договір. Події 1650–1651 рр. Берестецька битва. Білоцерківський договір. Батозька битва. Жванецька облога. Зовнішня політика: у пошуку союзників (Московське царство, Османська імперія, Молдавське князівство, Шведське королівство). Українсько-московський договір 1654 р.

Гадяцька угода. Московсько-українська війна. Конотопська битва.

Передумови, причини і перебіг «Руїни». Внутрішня боротьба за владу та впливи. Розкол козацької держави. Посягання Московського царства на її суверенітет. Спроби об'єднання Лівобережної та Правобережної Гетьманщини.

Козацька Україна в системі міжнародних відносин.

війн під проводом Богдана Хмельницького та його наступників, рішення про політичні союзи та угоди Війська Запорозького з іншими державами; відомості про змагання українців за зміцнення інститутів держави і збереження державного суверенітету в період «Руїни»;

- показати на карті кордони української козацької держави, основні напрямки походів і місця битв; простежити на основі карти хід боротьби за утвердження державного суверенітету на теренах сучасної України;
- розповісти про перебіг козацької революції середини XVII ст. і війни за суверенітет козацької держави;
- зіставити і порівняти умови Зборівського і Білоцерківського договорів, «Березневих статей»;
- визначити передумови, причини та наслідки козацької революції середини XVII ст. і війни за суверенітет козацької держави;
- проаналізувати відносини Війська Запорозького з державами-сусідами, роль козацької дипломатії в боротьбі за державність;
- обґрунтувати свої судження про військово-політичну діяльність таких історичних діячів, як Богдан Хмельницький, Дем'ян Многогрішний, Іван Богун, Іван Брюховецький, Іван Виговський, Іван Самойлович, Іван Сірко, Павло Тетеря, Петро Дорошенко, Юрій Немирич, Юрій Хмельницький.

Орієнтовні завдання для практичних і творчих робіт:

- Внести в синхронізовану хронологічну таблицю відомості про битви і походи козацького війська під час козацької революції та війни за суверенітет козацької держави, політичні союзи та угоди Війська Запорозького з іншими державами тощо.
- Відобразити на контурній карті перебіг козацької революції та війни за суверенітет козацької держави, зміни її територіальних меж відповідно до міждержавних домовленостей.

- Розробити порівняльну характеристику особистісних якостей, політичних позицій, військово-політичної (релігійної, культурної) діяльності Адама Кисіля, Богдана Хмельницького, Данила Нечая, Дем'яна Многогрішного, Івана Богуна, Івана Брюховецького, Івана Виговського, Юрія Немирича, Івана Самойловича, Івана Сірка, Йосифа Гукальського-Нелюбовича, Павла Тетері, Петра Дорошенка, Тимоша Хмельницького, Юрія Хмельницького та ін. (на вибір учениці/учня, вибір об'єктів).

Міжпредметні зв'язки:

- 8 клас. Українська література. Розділ: *Усна народна творчість*. Тема: *Українські історичні пісні*. «*Чи не той то Хміль*», «*Ой Морозе, Морозенку*» (Учениця/учень усвідомлює роль лицарів-оборонців рідної землі від іноземних поневолювачів).

Узагальнення.

Тематичний контроль.

Розділ 4. КОЗАЦЬКА УКРАЇНА (ГЕТЬМАНЩИНА) ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVII – ПОЧАТКУ XVIII ст.

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- *адміністративно-територіальний устрій*, органи влади, військо, судочинство Війська Запорозького / Гетьманщини;
- *особливості* формування й устрою козацьких полків Слобідської України;
- *зміни статусу і підпорядкування* Запорожжя (Війська Запорозького Низового);
- *дату підпорядкування* Київської православної митрополії московському патріарху.

Розуміти:

- *поняття* «Генеральна рада», «генеральна старшина», «гетьман», «етнічна група», «займанщина», «козацька старшина», «політична еліта», «полк», «Слобідська Україна», «сотня»;
- *сутність* козацько-шляхетських форм державності;
- *Гетьманщину* другої половини XVII – початку XVIII ст. як місце змагань за зміцнення інститутів держави і збереження державного суверенітету.

Уміти:

- *показати на карті* адміністративно-територіальний устрій Гетьманщини, Слобідської України, Запорожжя (Війська Запорозького Низового);
- *схарактеризувати* адміністративно-територіальний, державний, політичний устрій, господарське та повсякденне життя Гетьманщини, Слобожанщини та Запорожжя (Війська Запорозького Низового);

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Модель і структура козацької держави: територія, устрій, військо, судочинство. Зміна політичної еліти (зі шляхетської на козацьку). Соціальні групи в середовищі козацтва.

Особливості козацького господарювання. Правове і соціальне становище селянства, його категорії. Міста і їхні спільноти, практики самоврядування. Міське господарство.

Етнічні та релігійні групи. Становище православної церкви та її духовенства.

Правобережне козацтво. Слобідська Україна. Запорожжя (Військо Запорозьке Низове).

- *схарактеризувати* нову політичну еліту – козацьку старшину та її роль у боротьбі за збереження і розбудову української державності.

Орієнтовні завдання для практичних і творчих робіт:

- Позначити на контурній карті адміністративно-територіальний устрій Гетьманщини, Слобідської України, територіальні межі Запорожжя (Війська Запорозького Низового).
- Проаналізувати зміст «гетьманських (договірних) статей» (на вибір учительки/учителя), Гадяцької угоди, інших міждержавних договорів; визначити на цій основі устрій української козацької держави, порядок її взаємин із Московським царством, Річчю Посполитою, Кримським ханством, Османською імперією, Молдавським, Трансильванським князівствами, іншими державами та поміркувати, якою мірою кожен з цих документів гарантував права і вольності козацького стану, суверенітет Гетьманщини.
- Дослідити уривки з листувань українських гетьманів із володарями іноземних держав та з гетьманських універсалів як історичні джерела.
- Написати біографічну розвідку про гетьманські й старшинські родини, зокрема про їхніх представниць Гелену Чаплинську, Ганну Сомко, Ганну Золотаренко (на вибір учительки/учителя).
- Дослідити, послуговуючись доступними ресурсами, тогочасні портрети гетьманів та представників козацької еліти як джерела з історії старшинського побуту.

Міжпредметні зв'язки:

- 8 клас. Українська література. Розділ: *Українські історичні пісні*. Тема: *Українські історичні пісні. «Та, ой, як крикнув же козак Сірко»* (Учениця/учень усвідомлює ідеали/чесноти лицарства, сміливості, фізичної, духовної сили наших героїчних предків. Розуміння того, що добра слава про обдаровану людину живе у віках).

Узагальнення.

Тематичний контроль.

Розділ 5. УКРАЇНА ТА РАННЬОМОДЕРНІ ІМПЕРІЇ XVIII ст.

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- *основні віхи* боротьби за збереження української державності;
- *хронологічні межі* існування Чортомлицької, Кам'янської, Олешківської, Нової (Підпільненської) Січей; *періоди* розгортання опришківського й гайдамацького рухів; *дати* остаточної ліквідації гетьманства і козацького устрою, поділів Речі Посполитої;
- *землі* України, що потрапили до складу Російської імперії та Австрійської держави внаслідок російсько-турецьких воєн, ліквідації Кримського ханства, поділів Речі Посполитої.

Розуміти:

- *поняття* «академія», «гайдамаки», «козацьке бароко», «козацькі літописи», «Кам'янська Січ», «Коліївщина», «куруци», «Нова (Підпільненська) Січ», «Олешківська Січ», «опришки», «Пакти та конституції законів і вольностей Війська Запорозького» («Конституція Пилипа Орлика» / «Бендерська конституція»), «паланка»;
- *нові геополітичні реалії* XVIII ст.;
- *основні етапи* ліквідації Російською імперією суверенітету козацької держави;
- *наслідки* втручання російського уряду в управління Гетьманщиною за Першої і Другої малоросійських колегій та «Правління гетьманського уряду»;
- *особливості*: 1) втягнення Гетьманщини в події Північної війни та міжнародних відносин початку – середини XVIII ст.; 2) становища Кримського ханства і наслідки втрати його державності;

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Гетьманщина в період Івана Мазепи та спроба усамостійнення. Конституція Пилипа Орлика. Нова Січ. Спроба реформування Гетьманщини за урядування Данила Апостола і Кирила Розумовського. Остаточна ліквідація Росією політичної та адміністративної автономії Гетьманщини і Слобідської України. Ліквідація Росією Запорозької Січі. Політична культура козацької старшини, «Історія русів» як її квінтесенція.

Втручання Російської імперії у внутрішні справи Речі Посполитої, поступова втрата нею політичного суверенітету. Конфесійне питання як формальний привід для втручання (шляхетські конфедерації та «Коліївщина»). Гетьманщина як частина Речі Посполитої. «Перезаселення» українських земель і ліквідація правобережного козацтва. Опришківський рух. Гайдамаки. Греко-католицька церква як ресурс української ідентичності.

Українські території як вузол протиріч між Російською та Османською імперіями. Становище Кримського ханства і його анексія Російською імперією. Імперська політика Росії щодо Півдня України.

Становище Закарпаття. Закарпатські русини в загонах опришків і куруців. Русини-українці під владою молдавських господарів.

Перший поділ Речі Посполитої як відповідь імперій на спроби модернізації держави королем Станіславом-Августом Понятовським у союзі з по-реформаторськи налаштованою шляхтою. Чотирилітній сейм та спроби відновлення політичного суверенітету. Конституція 3 травня 1791 р. Еволюція Речі Посполитої: від ранньомодерної

- *колонізацію Росією Півдня України як знищення, привласнення, використання вже наявних на тих землях козацької, кримськотатарської, османської інфраструктури, господарства, здобутків;*
- *передумови та причини поділів Речі Посполитої;*
- *внесок Києво-Могилянської колегії (академії) в розвиток освіти;*
- *особливості розвитку культури періоду «козацького бароко».*

Уміти:

- *розташувати в хронологічній послідовності події, що засвідчують наступ на українську державність з боку Російської імперії;*
- *показати на карті території Гетьманщини, Нової Січі, полків Слобідської України, українські землі, які потрапили до складу Російської імперії та Австрійської держави внаслідок російсько-турецьких воєн, ліквідації Кримського ханства, поділів Речі Посполитої; райони розгортання опришківського та гайдамацького рухів;*
- *встановити причини і наслідки скасування гетьманства, ліквідації Запорозької Січі, приєднання Правобережжя, Поділля, Волині та Кримського ханства до Росії; опришківського та гайдамацького рухів;*
- *схарактеризувати політику Російської імперії щодо Речі Посполитої; Російської імперії та Австрійської держави щодо українських земель і українців;*
- *обґрунтувати свої судження про діяльність козацьких гетьманів і кошових отаманів, ватажків селянських виступів, діячів культури другої половини XVII – XVIII ст.;*
- *упізнавати та характеризувати пам'ятки української культури другої половини XVII – XVIII ст.*

держави багатьох народів до національної Польської держави Нового часу. Змарновані сподівання: другий і третій поділи Речі Посполитої. Зміни в приналежності західноукраїнських земель та Правобережної України.

Розвиток української культури другої половини XVII – XVIII ст.

Рекомендований перелік історичних осіб, про діяльність яких учні/учениці можуть формувати самостійні судження на основі навчальних матеріалів і адаптованих джерел: гетьмани Данило Апостол, Іван Мазепа, Іван Скоропадський, Кирило Розумовський, Павло Полуботок, Пилип Орлик, Семен Палій; кошові отамани Кость Гордієнко, Петро Калнишевський; керівники збройних виступів Іван Гонта, Максим Залізняк, Олекса Довбуш; діячі культури Григорій Сковорода, Паїсій Величковський, Феофан Прокопович та інші *(на розсуд учительки/учителя)*.

Завдання для практичних робіт:

- Внести в синхронізовану хронологічну таблицю відомості про гетьманування Івана Мазепи, Пилипа Орлика, Івана Скоропадського, Павла Полуботка, Данила Апостола, Кирила Розумовського, рух опришків, Коліївщину, остаточну ліквідацію гетьманства й Запорозької Січі, Кримського ханства, поділи Речі Посполитої, надання Києво-Могилянській колегії статусу академії, заснування та відновлення діяльності Львівського університету інше *(на розсуд учительки/учителя)*.
- Позначити на контурній карті території Гетьманщини, Нової Січі, полків Слобідської України, землі України, які потрапили до складу Російської імперії та Австрійської держави внаслідок російсько-турецьких воєн, ліквідації Кримського ханства, поділів Речі Посполитої.
- Визначити (використовуючи витяги з козацьких літописів XVII–XVIII ст.) способи та засоби, до яких вдавалися гетьмани, козацька старшина, аби відстояти суверенітет козацької держави.
- Проаналізувати основні напрямки діяльності Пилипа Орлика і «мазепинців» у еміграції.
- Скласти порівняльно-хронологічну таблицю з назвами населених пунктів Півдня України, яким змінили найменування в результаті анексії Росії.
- Написати есе про Марину Мокієвську, Анастасію Скоропадську, Наталію Розумиху (Розумовську) – видатних «старшинок», які доклалися до політичного і культурного життя Гетьманщини *(на розсуд учительки/учителя або учениці/учня)*.
- Здійснити уявну мандрівку до історико-культурних пам'яток України / рідного краю періоду бароко, встановити цінності й норми життя, які утверджували автори цих витворів мистецтва (архітектури, скульптури, образотворчого мистецтва).

Міжпредметні зв'язки:

- 8 клас. Українська література. Розділ: *Українські історичні пісні*. Тема: *Українські історичні пісні. «Максим козак Залізняк»* (Учениця/учень усвідомлює ідеали/чесноти лицарства, сміливості, фізичної, духовної сили наших героїчних предків. Розуміння того, що добра слава про обдаровану людину живе у віках).
- 8 клас. Українська мова. Розділ: *Просте речення. Двоскладне речення*. Тема: *Головні і другорядні члени речення* (Учениця/учень оформлює рубрики, готує стислі описи до проєкту «Українське козацьке бароко в пам'ятках історії та культури»).

Узагальнення.

Тематичний контроль.

Узагальнення до курсу. ІСТОРІЯ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ РАНЬОГО НОВОГО ЧАСУ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Розуміти:

- *взаємопов'язаність і взаємозалежність процесів господарського, соціального, політичного і культурного життя козацької України та європейських суспільств.*

Уміти:

- *встановити цивілізаційні здобутки українського суспільства Ранньомодерної доби;*
- *визначити внесок українського суспільства XVI – XVIII ст. в загальноєвропейську культурну спадщину;*
- *зіставляти і порівнювати типові процеси і явища європейської та української історії Раннього Нового часу;*
- *оцінити роль козацтва в історії України.*

Орієнтовне завдання для практичних і творчих робіт:

- На підставі укладеної протягом навчального року синхронізованої хронологічної таблиці «Європа в Ранньомодерну добу» сформулювати висновок про місце тогочасної України в загальноєвропейських політичних, господарських і культурних процесах.

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Особливості суспільно-політичного життя України XVI – XVIII ст. Здобутки українського суспільства. Внесок України у формування європейської цивілізації.

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ.

9 клас
(35 годин)

Структура курсу

- РОЗДІЛ 1. Європа в час Французької революції та наполеонівських війн.
- РОЗДІЛ 2. Європа та Америка в добу революцій і національного об'єднання (1815–1870 рр.).
- РОЗДІЛ 3. Модернізація країн Європи та Америки в останній третині XIX – на початку XX ст. «Пробудження Азії».
- РОЗДІЛ 4. Міжнародні відносини (друга половина XIX – початок XX ст.).
- РОЗДІЛ 5. Розвиток культури та повсякденне життя (кінець XVIII – початок XX ст.).
- УЗАГАЛЬНЕННЯ ДО КУРСУ. Основні ідеї, здобутки, виклики «довгого» XIX століття.

Розділ 1. ЄВРОПА В ЧАС ФРАНЦУЗЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ ТА НАПОЛЕОНІВСЬКИХ ВІЙН

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- хронологічні межі й періодизацію Французької революції, час існування імперії Наполеона I, дату Віденського конгресу й утворення «Священного союзу»;
- напрямки походів Наполеона I.

Розуміти:

- причинний зв'язок між ідеями епохи Просвітництва, кризою «старого порядку» і революцією у Франції;
- Французьку революцію як поштовх до модернізації в соціальній та культурній сферах життя Європи;
- поняття «конституційна монархія».

Уміти:

- показати на карті напрямки походів Наполеона I й територіальні зміни, пов'язані з наполеонівськими війнами та рішеннями Віденського конгресу;
- розкрити передумови і сутність Французької революції;
- визначити вплив Французької революції й політики Наполеона I на розвиток європейських країн;
- пояснити причини краху наполеонівської імперії, наслідки рішень Віденського конгресу;
- обґрунтувати судження про історичне значення Декларації прав людини і громадянина, Цивільного кодексу Наполеона, діяльності Жоржа-Жака Дантона, Максиміліана Робесп'єра, Наполеона I Бонапарта.

Орієнтовні завдання для практичних і творчих робіт:

- Підготувати есе на тему «Права людини і громадянина в якобінській Франції», «Утвердження принципів громадянського рівноправ'я: від Декларації прав людини і громадянина до Цивільного кодексу Наполеона» та ін.

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Криза «старого порядку» (французьке суспільство наприкінці XVIII ст., доба Просвітництва). Французька революція кінця XVIII ст. Консульство та імперія у Франції. Історичне значення Французької революції. Віденський конгрес. «Священний союз».

- На основі аналізу доступних джерел укласти історичний портрет діяча Французької революції *(на вибір учительки/учителя)*.

Узагальнення.

Тематичний контроль.

Розділ 2. ЄВРОПА ТА АМЕРИКА В ДОБУ РЕВОЛЮЦІЙ І НАЦІОНАЛЬНОГО ОБ'ЄДНАННЯ (1815–1870 рр.)

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- *дати* Липневої революції у Франції, збройного виступу декабристів у Росії, «Весни народів», об'єднання Італії та Німеччини, Громадянської війни в США, час розгортання чартистського руху, здобуття незалежності країнами Латинської Америки, Східної (Кримської) війни.

Розуміти:

- *поняття* «аболіціонізм», «Весна народів», «ідеологія», «індустріальне суспільство», «західники», «карбонарії», «консерватизм», «лібералізм», «націоналізм», «нація», «парламентська демократія», «професійна спілка», «реставрація», «слов'янофіли», «соціалізм», «чартистський рух».

Уміти:

- *пояснити вплив* індустріальної революції в Західній Європі на суспільний розвиток світу;
- *схарактеризувати* політичний і соціально-економічний розвиток країн Європи та Америки в першій половині XIX ст., соціальну структуру європейських суспільств, зміни в повсякденному житті;
- *простежити становлення* парламентської демократії в Європі;
- *визначити передумови і наслідки* «Весни народів», об'єднання Італії та Німеччини, Громадянської війни та «Реконструкції» в США;
- *визначити причини* формування національно-визвольних рухів у країнах Європи, національні особливості й наслідки революцій 1848–1849 рр.;

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Індустріальна революція в країнах Західної Європи та її наслідки. Парламентаризм. Спроби осмислення нової дійсності. Консерватизм, лібералізм, соціалізм. Національна ідея (націоналізм). Повсякденне життя. Парламентські реформи у Великій Британії. Чартизм. Велика Британія – «майстерня світу». Зовнішня і колоніальна політика Великої Британії. Франція в період Реставрації Бурбонів. Революція 1830 р. Липнева монархія. Австрійська імперія доби Клементя фон Меттерніха. «Весна народів». Революції 1848–1849 рр. в Західній і Центральній Європі. Національні рухи слов'янських народів. Об'єднання Німеччини та Італії. Суспільні рухи в Російській імперії в першій половині XIX ст. Громадянська війна у США і «Реконструкція» Півдня. Утворення незалежних держав у Латинській Америці (оглядово).

- *обґрунтувати судження про історичне значення діяльності Авраама Лінкольна, Джузеппе Гарібальді, Камілло Кавура, Отто фон Бісмарка, Сімона Болівара.*

Орієнтовні завдання для практичних і творчих робіт

- Підготувати аналітичну записку *(після пояснень учительки/учителя і відповідно до запропонованої нею/ним схеми)* про суспільні наслідки індустріальної революції, зміни в житті та побуті різних верств населення в ХІХ ст., інше *(на вибір учительки/учителя)*.
- На основі аналізу доступних джерел укласти історичний портрет лідера національного руху *(на вибір учительки/учителя)*.

Узагальнення.

Тематичний контроль.

Розділ 3. МОДЕРНІЗАЦІЯ КРАЇН ЄВРОПИ ТА АМЕРИКИ В ОСТАННІЙ ТРЕТИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ ст. «ПРОБУДЖЕННЯ АЗІЇ»

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- час парламентських реформ у Великій Британії, «великих реформ» у Росії, «доби Мейдзі» в Японії, Молодотурецької і Сінхайської революцій;
- дати утворення дуалістичної Австро-Угорщини, Російської революції, столипінських реформ.

Розуміти:

- вплив результатів французько-пруської війни на суспільний розвиток Франції та Німеччини;
- поняття «антимонopolне законодавство», «гомруль», «дискримінація», «домініон», «дуалістична монархія», «експансіонізм», «індустріалізація», «картель», «колоніальна імперія», «монополія», «пробудження Азії», «сегрегація», «синдикат», «суфражизм», «трест», «фемінізм».

Уміти:

- показати на карті напрямки колоніальної експансії й колоніальні володіння Великої Британії, Франції та Німеччини, території незалежних держав на Балканах, Японію, Китай, Османську імперію;
- характеризувати тенденції суспільно-політичного та економічного розвитку країн Європи та Північної Америки, парламентські реформи у Великій Британії, «великі реформи» в Російській імперії, особливості розвитку Австро-Угорщини;
- визначити причини і наслідки індустріалізації, монополізації провідних галузей економіки, переходу Німецької

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Монополізація економіки. Зростання ролі держави в суспільному житті. Завершення формування індустріального суспільства в розвинених країнах світу. Французько-пруська війна та її наслідки. Третя республіка у Франції. Німецька імперія. Перехід Німеччини до «світової політики». Втрата Великою Британією промислової першості. Посилення колоніальної експансії. Голод в Ірландії 1845–1849 рр. Ліберальні реформи Девіда Ллойд Джорджа. Економічне піднесення США. Антитрестівське законодавство. Експансіонізм. Режим сегрегації в південних штатах. «Справедливий курс» Теодора Рузвельта. «Нова демократія» Вудро Вільсона. «Великі реформи» в Росії. Колоніальна політика Російської імперії. Революція 1905–1907 рр. Столипінські реформи. Австро-Угорщина – дуалістична монархія. Утворення нових незалежних держав на Балканах. «Доба Мейдзі» в Японській імперії. Початок японської територіальної експансії. Сінхайська революція. Спроби модернізації Османської імперії.

імперії до «світової політики», впровадження антитрестівського законодавства в США, російських реформ 1860–1870-х рр., Російської революції 1905–1907 рр., столипінських реформ, національних рухів слов'янських народів;

- *пояснити причини* відмінностей у темпах розвитку країн Європи та Америки, сутність революції Мейдзі, Молодотурецької й Сінхайської революцій;
- *обґрунтувати судження* про історичне значення діяльності королеви Вікторії, Девіда Ллойд Джорджа, Жоржа Клемансо, Олександра II, Отто фон Бісмарка, Сунь Ятсена, Теодора Рузвельта, Франца-Йосифа I.

Орієнтовні завдання для практичних і творчих робіт:

- Укласти порівняльну таблицю реформаторських заходів, які здійснювали під впливом модернізаційних процесів у ХІХ – на початку ХХ ст. уряди Росії, Австро-Угорщини, Німеччини, Франції, Великої Британії, Італії (*на вибір учительки/учителя*).
- Підготувати пояснення, чому впродовж ХІХ ст. відбулася еволюція європейського соціалістичного руху від радикальних до поміркованих форм і легальної парламентської діяльності.
- На підставі доступних текстових і візуальних джерел підготувати замітку (репортаж) про суперечливі наслідки колоніальної політики для метрополій і країн Азії та Африки.

Узагальнення.

Тематичний контроль.

Розділ 4. МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ ст.)

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- час створення Троїстого союзу і Антанти.

Розуміти:

- поняття «військово-політичний союз/блок», «геополітика», «метрополія», «мілітаризація».

Уміти:

- показати на карті країни Троїстого союзу й Антанти, колоніальні володіння і сфери впливу великих держав (метрополій);
- характеризувати основні тенденції міжнародних відносин у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.;
- пояснити причини міжнародних криз і збройних конфліктів початку ХХ ст., створення військово-політичних блоків;
- визначити наслідки боротьби європейських держав, США та Японії за перерозподіл світу;
- пояснити місце України в геополітичних стратегіях Російської, Німецької, Австро-Угорської імперій на зламі ХІХ–ХХ ст.

Орієнтовне завдання для практичних і творчих робіт:

- Простежити (за доступними історичними джерелами) динаміку міжнародних відносин у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст., результати міркувань представити в резюме.

Узагальнення.

Тематичний контроль.

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Міжнародні відносини наприкінці ХІХ ст. Утворення військово-політичних блоків – Троїстий союз і Антанта. Початок боротьби за переділ колоніального світу. Міжнародні кризи та збройні конфлікти на початку ХІХ ст. Україна в геополітичних планах Російської, Німецької, Австро-Угорської імперій на зламі ХІХ–ХХ ст.

Розділ 5. РОЗВИТОК КУЛЬТУРИ І ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ (КІНЕЦЬ XVIII – ПОЧАТОК XX ст.)

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- *важливі* для сучасності наукові й технічні *винаходи*, здійснені впродовж «довгого» XIX ст.;
- *найвідоміші* правові *пам'ятки* кінця XVIII – початку XX ст.;
- *основні* наукові й культурні *центри* Європи та США.

Розуміти:

- *тенденції* розвитку культури, основні *стилі* мистецтва, *зміни* в житті та світогляді людей упродовж «довгого» XIX ст.;
- *поняття* «еклектика», «імпресіонізм», «класицизм», «масове виробництво», «масова культура», «модерн», «реалізм», «романтизм».

Уміти:

- *схарактеризувати* досягнення науки і техніки, духовної культури в провідних країнах світу, *зміни* у світогляді й повсякденному житті;
- *визначити прояви взаємодії культур* народів Європи, Америки, Азії та Африки.

Орієнтовні завдання для практичних і творчих робіт:

- Підготувати презентацію «Повсякденне життя людей на початку XX ст.».
- Зібрати й укласти в таблиці перелік фактів, які свідчать про зародження в XIX ст. масової культури / масового виробництва.

Міжпредметні зв'язки:

- 9 клас. Зарубіжна література. Розділ: *Бароко і класицизм*. Тема: *Бароко як доба і художній напрям у європейській літературі й мистецтві. Видатні представники європейського бароко та їхні здобутки* (Учениця/учень розповідає про чинники формування класицизму, розрізняє істинні та фальшиві цінності, розуміє необхідність шанобливого ставлення до людини незалежно від її соціального стану).
- 9 клас. Зарубіжна література. Розділи: *Просвітництво, Романтизм, Реалізм* (Учениця/учень розуміє специфіку сприйняття дійсності та цивілізаційних зрушень в умовах модернізаційних процесів XIX ст.).

Узагальнення.

Тематичний контроль.

Узагальнення до курсу. ОСНОВНІ ІДЕЇ, ЗДОБУТКИ, ВИКЛИКИ «ДОВГОГО» ХІХ СТОЛІТТЯ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- хронологічні межі «довгого» ХІХ ст. і його внутрішню періодизацію;
- взаємопов'язаність і взаємозалежність процесів господарського, соціального, політичного і культурного розвитку українського та інших європейських суспільств у ХІХ ст.

Розуміти:

- поняття «модернізація».

Уміти:

- характеризувати основні тенденції політичного, соціально-економічного та культурного розвитку світу впродовж «довгого» ХІХ ст.;
- визначити внесок українського суспільства в загальноєвропейську культурну спадщину ХІХ ст.;
- зіставити типові явища і процеси європейської та української історії в ХІХ – на початку ХХ ст.;
- оцінювати історичні події ХІХ ст. з позиції формування «першого покоління» прав і свобод людини;
- висловлювати судження щодо значення «довгого» ХІХ ст. для подальшого розвитку світу.

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

«Довге» ХІХ століття: основні ідеї, здобутки, виклики. Особливості української історії ХІХ ст. Внесок українського суспільства в загальноєвропейську культурну спадщину ХІХ ст.

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ.

9 клас
(52 години)

Структура курсу

- ВСТУП. «Довге» ХІХ століття в історії України: територія, населення, влада.
- РОЗДІЛ 1. Українські землі в складі Російської імперії наприкінці ХVІІІ – у першій половині ХІХ ст.
- РОЗДІЛ 2. Українські землі в складі Австрійської імперії наприкінці ХVІІІ – у першій половині ХІХ ст.
- РОЗДІЛ 3. Повсякденне життя та культура України кінця ХVІІІ – першої половини ХІХ ст.
- РОЗДІЛ 4. Українські землі в складі Російської імперії в другій половині ХІХ ст.
- РОЗДІЛ 5. Українські землі в складі Австро-Угорщини в другій половині ХІХ ст.
- РОЗДІЛ 6. Україна на початку ХХ століття перед викликами модернізації.
- РОЗДІЛ 7. Повсякденне життя та культура України в середині ХІХ – на початку ХХ ст.

ВСТУП. «ДОВГЕ» ХІХ СТОЛІТТЯ В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ: ТЕРИТОРІЯ, НАСЕЛЕННЯ, ВЛАДА

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- *хронологічні межі та ознаки Нового часу, час включення українських територій до складу Російської та Австрійської імперій;*
- *адміністративно-територіальний устрій українських земель у складі Російської та Австрійської імперій;*
- *чисельність, соціальний і національний склад населення України в ХІХ ст.*

Розуміти:

- *поняття: «довге» ХІХ століття, «модернізація», «національне відродження»;*
- *головні цілі та сутність політики Російської та Австрійської імперій на території України;*
- *зумовленість густоти залюднення природно-географічними та економічними чинниками;*
- *вплив подій (зокрема Французької революції 1789 р.) і тенденцій європейської історії на розвиток України;*
- *ХІХ століття як час суспільної модернізації, соціальних і національних рухів у Європі;*
- *модернізацію як перехід від традиційного аграрного до сучасного індустріального та урбанізованого суспільства.*

Уміти:

- *обґрунтувати хронологічні межі історичного («довгого») ХІХ ст.;*
- *показати на карті українські території в складі Російської та Австрійської імперій;*
- *схарактеризувати політичне і соціальне становище України на зламі ХVІІІ–ХХ ст.;*

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Ранній Новий час в історії України: здобутки і втрати. Відлуння європейських подій ХVІІІ ст. в Україні. Вплив Французької революції на ідейний клімат Центрально-Східної Європи.

Між двома імперіями: Україна на політичній карті Європи на зламі ХVІІІ–ХІХ ст. Адміністративно-територіальний устрій українських територій у складі Російської та Австрійської імперій. Російське самодержавство як політична система.

Українська територія та її залюдненість: чисельність, соціальний і національний склад населення. Іншоетнічні групи на українській території: поляки, росіяни, кримські татари, євреї, німці та ін. Запровадження «смуги осілости» для євреїв підросійської України.

«Довге» ХІХ століття: період модернізації та національних рухів у Європі. Ознаки модернізації. Україна в ХІХ столітті: між традиційним укладом життя та викликами модернізації.

- *пояснити чинники та механізми змін у чисельності, соціальному й національному складі населення України.*

Орієнтовні завдання для практичних і творчих робіт:

- Підготувати повідомлення (або есе) про європейські зв'язки України в Ранній Новий час.
- Зіставити (усно або письмово) оглядові карти з історії України, зокрема адміністративно-територіального устрою: станом на середину XVIII ст. і на початок XIX ст.

Міжпредметні зв'язки:

- 9 клас. Українська мова. Розділ: *Складне речення, його ознаки.* Тема: *Складно-сурядне речення, його будова й засоби зв'язку* (Учениця/учень пише есе «Які новітні засоби вияву творчості: на папері, полотні, у блогосфері – мені найбільше імпонують?»).

Розділ 1. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ В СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ НАПРИКІНЦІ XVIII – У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIX ст.

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- *назви і час існування козацьких формувань: Задунайська Січ, Азовське козацьке військо, Чорноморське/Кубанське козацьке військо; час початку індустріальної революції в Україні, польського Листопадового повстання, діяльності Кирило-Мефодіївського братства.*

Розуміти:

- *поняття: «індустріальна революція (промисловий переворот)», «національна ідентичність», «національний рух» («національне відродження»);*
- *вплив індустріальної революції на розвиток міст, торгівлі, транспорту, соціальну структуру суспільства;*
- *роль Харківського і Київського університетів як центрів українського національного відродження;*
- *вплив польського національно-визвольного руху на суспільні настрої в Україні;*
- *програмні положення та ідейні засади діяльності Кирило-Мефодіївського братства;*
- *зв'язки між соціальними і національними рухами.*

Уміти:

- *показати на карті зміни української території наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст., місця діяльності політичних і національно-культурних організацій, території, охоплені соціальними протестами;*
- *схарактеризувати політичний і соціально-економічний стан підросійської України, особливості першого*

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Нові російські порядки: імперське освоєння українського простору. Козацтво після ліквідації Запорозької Січі та Гетьманщини. Чиновницький апарат у відносинах з центральною імперською владою і місцевим населенням.

Французько-російська війна 1812 р. та плани Наполеона I щодо Східної Європи. Українські ополченські полки в російській армії та мешканці України на боці Наполеона I в легіоні Яна Домбровського.

Соціальні та економічні зміни: криза кріпосницької системи, розмивання станових перегородок. Шляхетсько-дворянська верства. Життя сільської громади. Міщани: ремісники, торговці, підприємці. Початок індустріальної революції. Нова модель соціально-економічного розвитку Півдня України. Порто-франко Одеси.

Початок українського національного руху («національне відродження»): козацько-старшинський етап. Асимілятори і традиціоналісти. Новгород-Сіверський гурток автономістів. Харківський осередок українського руху.

Формування сучасної національної ідентичності. Нове покоління українських патріотів: Микола Костомаров, Пантелеймон Куліш, Тарас Шевченко Кирило-Мефодіївське братство та ідея всеслов'янської республіки-федерації.

Нації та націоналізм у сприйнятті людей XIX століття. Політичне та етнічне розуміння нації. Соціальні та політичні рухи. Польське повстання 1830–1831 рр. і його наслідки для України. «Українське питання» в баченні російської влади й громадськості. Імперська «теорія

етапу індустріальної революції, розгортання українського національного руху, діяльність Кирило-Мефодіївського братства;

- пояснити вплив індустріальної революції на соціально-економічний розвиток України, значення діяльності Кирило-Мефодіївського братства для національного руху;
- визначити розбіжності в цілях українського, польського (національних) і російського (опозиційного до самодержавства) рухів на території України;
- обґрунтувати судження про історичне значення діяльності Івана Котляревського, Миколи Костомарова, Пантелеймона Куліша, Тараса Шевченка.

офіційної народності» («православ'я – самодержавство – народність»). Ліквідація Греко-католицької церкви в Російській імперії.

Орієнтовні завдання для практичних і творчих робіт

- Проаналізувати (усно або письмово) програмні документи Кирило-Мефодіївського братства під кутом зору відображення в них минулого/майбутнього України або/і з позиції формування прав і свобод людини.
- Проаналізувати (усно або письмово) літературні твори Тараса Шевченка в контексті розвитку українського національного руху.

Міжпредметні зв'язки:

- 9 клас. Українська література. Розділ: *Українська література доби Ренесансу і доби Бароко*. Тема: «Історія русів» (Учениця/учень розуміє значення «Історії русів» для української культури цього часу).
- 9 клас. Українська література. Розділ: *Нова українська література*. Тема: *Нова українська література. Іван Котляревський. «Енеїда» (скороченс), «Наталка Полтавка»* (Учениця/учень розуміє роль спадщини нової української літератури для національного самоусвідомлення).
- 9 клас. Українська література. Розділ: *Література українського романтизму* (Учениця/учень розуміє зв'язок між ідеями Просвітництва, романтизмом та діяльність осередків національного відродження в Наддніпрянській Україні).

Узагальнення.

Тематичний контроль.

Розділ 2. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ В СКЛАДІ АВСТРІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ НАПРИКІНЦІ XVIII – У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIX ст.

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- історичні обставини включення українських територій (Галичини, Буковини, Закарпаття) до Габсбурзької монархії;
- період діяльності «Руської трійці», хронологічні межі «Весни народів».

Розуміти:

- поняття: «будителі», «Весна народів», «освічений абсолютизм»;
- причини, які зумовили провідну роль Греко-католицької церкви і духівництва в українському русі Галичини;
- ідейні засади діяльності гуртка «Руська трійця», Головної Руської ради;
- історичне значення альманаху «Русалка Дністровая».

Уміти:

- показати на карті Галичину, Буковину й Закарпаття в складі Австрійської імперії;
- схарактеризувати політичний і соціально-економічний стан українських регіонів у складі монархії Габсбургів, реформи періоду «освіченого абсолютизму» та їхній вплив на українське населення;
- визначити напрями і результати діяльності «Руської трійці», досягнення революції 1848–1849 рр., роль греко-католицького духівництва в житті західноукраїнського суспільства, особливості українського руху в Закарпатті та Буковині;
- обґрунтувати судження про історичне значення діяльності Івана Могильницького, Лук'яна Кобилиці, Маркіяна Шашкевича, Олександра Духновича.

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Адміністративно-територіальний устрій українських регіонів у складі Австрійської імперії. Соціальний та етнічний склад населення. Організація імперської влади. Реформи Марії Терезії та Йосифа II. «Освічений абсолютизм».

Початки українського національного руху в Австрійській імперії. Закарпатські «будителі». Товариство галицьких греко-католицьких священників. Національна діяльність Греко-католицької церкви. Гурток «Руська трійця». Дискусія про абетку (кирилиця чи латиниця) в Галичині.

«Весна народів» та суголосні їй події в Галичині, Буковині й Закарпатті в 1848–1849 рр. Скасування панщини. Перша політична організація українців – Головна Руська рада – та її національна програма. Газета «Зоря Галицька». Українці в австрійському парламенті.

Орієнтовні завдання для практичних і творчих робіт:

- Підготувати повідомлення про історію альманаху «Русалка Дністровая», проаналізувати його зміст під кутом зору ідейного та емоційного наповнення, важливого для розвитку національного руху.
- Підготувати уявний допис до газети «Зоря Галицька» з позиції сучасника революційних подій 1848 р., поборника прав людини.

Міжпредметні зв'язки:

- 9 клас. Українська література. Розділ: *Література українського романтизму*. Тема: *Осередки романтичного руху в Західній Україні («Гуська трійця»)* (Учениця/учень усвідомлює, що романтик – духовно багата, творча людина. Виховання шанобливого ставлення до засад народної моралі й етики: працелюбності, щирості, любові й поваги до батьків. Краса вірності в коханні).

Узагальнення.

Тематичний контроль.

Розділ 3. ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ ТА КУЛЬТУРА УКРАЇНИ КІНЦЯ ХVІІІ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ ст.

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- *дати* відновлення діяльності Львівського університету, заснування університетів у Харкові та Києві, ліцеїв у Кременці, Одесі, гімназії вищих наук у Ніжині, виходу друком «Енеїди» Івана Котляревського, «Кобзаря» Тараса Шевченка.

Розуміти:

- *поняття*: «класицизм», «національна культура», «романтизм»;
- *гасло* «пробудження/відродження» (мови, традицій тощо) як *поштовх до національних рухів* народів, які не мали власної державності;
- *суперечності* розвитку української культури під впливом модернізаційних процесів і політики Російської та Австрійської імперій;
- *причинно-наслідковий зв'язок* між модернізаційними процесами та змінами в житті й побуті людини;
- *значення* історичних пам'яток, фольклору й етнографії, літературних та історичних творів у становленні української національної ідентичності.

Уміти:

- *схарактеризувати розвиток* освіти, науки й культури в Україні, *формування* нової української літератури та сучасної літературної мови;
- *визначити особливості* розвитку освіти, науки й культури, *причини і наслідки* культурних зрушень, *особливості* повсякденного життя;
- *пояснити зумовленість* культурних процесів потребами національного

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Повсякденне життя сільського і міського населення. Сільська та міська забудова (приватний і громадський простори). Житло і побут дворян (шляхтичів), купців, міщан, селян. Одяг. Гігієна. Емансипація селянства. Становище жінки.

Умови розвитку освіти й культури в Україні. Імперська політика в галузі освіти й науки. Університети в Україні (Львівський, Харківський, Київський): освітнє, наукове, соціальне та політичне призначення. Елітарні навчальні заклади університетського типу: Кременецький ліцей, Рішельєвський ліцей в Одесі, Ніжинська гімназія вищих наук князя Безбородька. Інтелектуальні співтовариства.

Становлення сучасної української літературної мови. «Енеїда» Івана Котляревського – перший твір нової української літератури. Націєтворча роль літературних та історичних праць. Теми та образи української романтичної літератури та історичної белетристики. Тарас Шевченко і його «Кобзар».

Музика, театр, образотворче мистецтво та архітектура у світлі культурно-мистецьких течій класицизму і романтизму та розвитку національного руху. Національно-культурне життя поляків, росіян, євреїв, німців, кримських татар на теренах України. Єврейські «штетли».

розвитку, суперечливі наслідки модернізаційних процесів для розвитку національної освіти і культури;

- *розпізнати й описати пам'ятки* архітектури та образотворчого мистецтва, створені під впливом художніх принципів класицизму і романтизму;
- *узагальнити діяльність* Василя Каразіна, Григорія Квітки-Основ'яненка, Івана Котляревського, Миколи Гоголя, Михайла Максимовича, Михайла Остроградського, Пантелеймона Куліша, Петра Гулака-Артемівського, Тараса Шевченка.

Орієнтовні завдання для практичних і творчих робіт:

- Підготувати мініпроект про повсякденне життя мешканців України (селян, міщан, торговців, поміщиків) у першій половині XIX ст.
- Підготувати і здійснити віртуальну мандрівку «Пам'ятки образотворчого мистецтва та архітектури України першої половини XIX ст.»
- Підготувати план доповіді «Наш край у кінці XVIII – першій половині XIX ст.»

Міжпредметні зв'язки:

- 9 клас. Українська література. Розділ: *Тема жіночої долі у творчості Тараса Шевченка*. Тема: «Катерина», «Наймичка», «У нашій раї на землі...» (Учениця/учень шанобливо ставиться до жінки в усіх її іпостасях (жінка-мати, жінка-кохана).
- 9 клас. Українська література. Розділ: *Нова українська література*. Тема: *Іван Котляревський*. «Енеїда», «Наталка Полтавка» (Учениця/учень пояснює алузію на події історії України, розуміє необхідність відстоювати людську гідність, власні принципи).
- 9 клас. Українська література. Розділ: *Пантелеймон Куліш*. Тема: *Пантелеймон Куліш*. «Чорна рада» (Учениця/учень усвідомлює значення ініціативності, наполегливості й працьовитості для досягнення поставленої мети. Прагнення до справедливості, лицарства, щирості, вірності почуттю й обов'язку).
- 9 клас. Українська мова. Розділ: *Текст як одиниця мовлення й продукт мовленнєвої діяльності*. Тема: *Текст, його основні ознаки* (Учениця/учень створює текст-розповідь про людину, яку вважає взірцем інтелігентності з поясненням, які чесноти цієї особи є найціннішими для суспільства, план сприйнятого на слух науково-навчального тексту).

Узагальнення.

Тематичний контроль.

Розділ 4. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ В СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ ст.

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- *хронологічні межі Східної (Кримської) війни, дати скасування кріпацтва і панщини в Російській імперії, будівництва залізниці Одеса–Балта, створення Київської громади, Південно-Західного відділу Російського географічного товариства, «Братства (Братерства) тарасівців», ухвалення Валуєвського циркуляру та Емського указу.*

Розуміти:

- *поняття: «громадівський рух», «земство», «індустріалізація», «інтелігенція», «урбанізація»;*
- *особливості проведення «великих реформ» 1860–1870-х рр. на території України;*
- *причинно-наслідкові зв'язки між аграрними реформами і розгортанням індустріальної революції, розвитком міст, залізничного будівництва, змінами в соціальній структурі населення;*
- *роль різночинної інтелігенції в розвитку українського національного руху та осучасненні (модернізації) суспільства;*
- *спрямованість українського руху на формування модерної нації;*
- *вплив заборонних актів російської імперської влади (Валуєвського циркуляру, Емського указу) на розвиток українського руху;*
- *зародження та поширення серед єврейської інтелігенції ідеології сіонізму як основи збереження єврейської національної ідентичності в умовах посилення з боку імперської влади антисемітських настроїв;*

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Україна в контексті міжнародних політичних подій середини ХІХ ст. Східна (Кримська) війна 1853–1856 рр. як поштовх до реформ у Російській імперії. Українці у Східній (Кримській) війні.

Ліквідація кріпацтва та реформи 1860–1870-х рр. Модернізація промисловості й сільського господарства. Торгівля. Втягнення підприємств України в імперський ринок. Урбанізація. Будівельна лихоманка. Зміни в транспортному сполученні: пароплавні компанії і розбудова залізничної мережі.

Зміни в соціальній структурі населення. Становлення української інтелігенції. Розширення сфери застосування найманої праці. Формування робітництва. Труднощі адаптації селян до міських умов життя. Українські підприємці. Взаємини між підприємцями і найманими робітниками.

Український національний рух: академічно-громадівський етап. Хлопомани і громадівський рух. Київська громада. Південно-Західний відділ Російського географічного товариства. Молоді громади. «Братство (Братерство) тарасівців». Ідейні основи українського руху: Володимир Антонович і Михайло Драгоманов. Реакція російської громадськості й імперської влади на розвиток українського руху: Валуєвський циркуляр і Емський указ.

Польський, єврейський та кримськотатарський рухи в Україні. Польське повстання 1863–1864 рр. та його наслідки для поляків і українців. Громадсько-політичне та культурне життя єврейського населення. Сіонізм. Кримськотатарське національне відродження.

- культурно-просвітницьке *спрямування* кримськотатарського національного руху.

Уміти:

- *схарактеризувати особливості* соціально-економічних перетворень в Україні в пореформений період, погляди і діяльність громадівців 1860–1890-х рр.;
- *визначити причини й наслідки* селянської реформи 1861 р., особливості інституційного етапу в розвитку українського руху, значення громадівського руху;
- *пояснити роль і місце* України в господарському житті Російської імперії;
- *схарактеризувати* кримськотатарське національне відродження;
- *обґрунтувати судження* про історичне значення діяльності Володимира Антоновича, Ісмаїла Гаспринського, Михайла Драгоманова, Олександра Кониського.

Орієнтовні завдання для практичних і творчих робіт:

- Проаналізувати політику російської імперської влади в Україні на підставі Валуєвського циркуляру, Емського указу та інших доступних офіційних актів (*на вибір учительки/учителя*) та підготувати відповідне резюме.
- Проаналізувати програмні засади й форми організації українського руху на підставі публікацій його лідерів, офіційних документів, спогадів (*на вибір учительки/учителя*) та підготувати відповідне резюме.
- Підготувати повідомлення «Історії успіху: українські підприємці XIX ст.», «Пам'ятки політичної/правової думки в Україні XIX ст.» та ін.

Узагальнення.

Тематичний контроль.

Розділ 5. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У СКЛАДІ АВСТРО-УГОРСЬКОЇ ІМПЕРІЇ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX ст.

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- *дати* утворення товариства «Просвіта», Товариства імені Шевченка, Русько-української радикальної партії, Української національно-демократичної партії.

Розуміти:

- *поняття*: «кооперативний рух», «народовці/українофіли», «нова ера», «органічна праця», «радикали», «русофіли/москвофіли», «український П'ємонт»;
- *особливості* соціально-економічного і політичного розвитку українських регіонів у складі Австро-Угорської імперії.

Уміти:

- *схарактеризувати мету й діяльність* товариства «Просвіта», Товариства імені Шевченка (літературного, а пізніше – наукового);
- *пояснити роль і місце* українських регіонів у господарському житті Австро-Угорської імперії, причини виникнення радикального руху, причини і наслідки трудової еміграції;
- *роль* конституційно-парламентської системи в розвитку національних рухів народів Австро-Угорської імперії (зокрема українського);
- *визначити напрями* діяльності перших українських політичних партій у Галичині, *мету і наслідки* кооперативного руху;
- *історичну зумовленість* ідеї «соборної України» – національної єдності підросійських і підавстрійських частин української території;

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Зміни в політичному становищі західно-українських регіонів у зв'язку з перетворенням Австрійської імперії на Австро-Угорську, запровадженням конституційно-парламентського устрою та децентралізацією. «Українське питання» в політиці австрійської влади.

Національно-політичні й культурні течії в українському русі Галичини і Буковини: русофіли («москвофіли») і народовці («українофіли»). Гасло «органічної праці». Налагодження контактів Київської громади з галицькими народовцями. Зародження ідеї «соборної України». Радикальний рух у Галичині.

Зростання української політичної активності. Українсько-польське суперництво в Галичині. Українське представництво в Галицькому сеймі та австрійському парламенті у Відні. Народовська політика «нової ери». Утворення політичних товариств і політичних партій.

Особливості соціально-економічного розвитку західноукраїнських регіонів. По-реформені (після скасування панщини в 1848 р.) зміни в становищі селянства. Нафтова промисловість Дрогобиччини. Кооперативний рух. Трудова еміграція.

- *обґрунтувати судження* про історичне значення діяльності Івана Франка, Олександра Барвінського, Юліана Бачинського, Юліана Романчука, Юрія Федьковича.

Орієнтовні завдання для практичних і творчих робіт:

- Підготувати повідомлення про культурне життя поляків/євреїв/німців (*на вибір учительки/учителя*) на території України в ХІХ ст.
- Скласти порівняльну таблицю розвитку українського руху в Російській та Австро-Угорській імперіях у ХІХ ст.

Узагальнення.

Тематичний контроль.

Розділ 6. УКРАЇНА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ ПЕРЕД ВИКЛИКАМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- *дати* створення Революційної української партії (РУП), утворення в Російській імперії Державної думи, проведення виборчої реформи в Австро-Угорській імперії (запровадження загального виборчого права).

Розуміти:

- *поняття*: «страйк», «народне віче», «монополія», «політизація національного руху», «ксенофобія»;
- *тенденції й протиріччя* соціально-економічної та суспільно-політичної модернізації України початку ХХ ст.;
- *вплив* Російської революції 1905–1907 рр. на український національний рух у Російській імперії;
- *значення* австрійського конституційно-парламентського устрою для розвитку українського руху.

Уміти:

- *схарактеризувати* соціально-економічні зміни в Україні на зламі ХІХ–ХХ ст., *діяльність* політичних партій та інших національних організацій, український національний рух у період Російської революції 1905–1907 рр., *боротьбу* українців за реформу виборчої системи в Австро-Угорщині;
- *визначити і пояснити цілі та особливості* проведення в Україні столипінської аграрної реформи;
- *пояснити причини і визначити наслідки* посилення тиску російської влади на український національний рух у 1907–1914 рр.;

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Населення України на початку ХХ ст. Індустріальна модернізація. Міста як осередки великого підприємництва, торгівлі та фінансів. Економічна криза 1900–1903 рр. Розвиток монополій. Регіональна спеціалізація промисловості й сільського господарства. Проведення в Україні столипінської аграрної реформи. Переселенські рухи.

Український національний рух: політичний етап. Радикалізація руху. Автономістська й самостійницька течії в національному русі. Розбудова політичних партій. Утворення національних організацій культурно-освітнього та військово-спортивного спрямування. «Націоналізація» селянства.

Консолідація української нації. Українці в Російській революції 1905–1907 рр. Боротьба українців за реформу виборчої системи в Австро-Угорській імперії. Українське представництво в російській Державній думі та австрійських парламентських установах – Галицькому сеймі і Державній раді.

Український національний рух і його опоненти в умовах пореволюційної (столипінської) реакції 1907–1914 рр. Товариство українських поступовців. Посилення імперського тиску з боку російської влади. Діяльність чорносотенців. Антиєврейські погроми. «Справа Бейліса». Посилення соціальної і політичної напруженості.

- *обґрунтувати судження* про історичне значення діяльності Євгена Чикаленка, Івана Боберського, Кирила Трильовського, Костя Левицького, Миколи Міхновського, Михайла Грушевського.

Орієнтовні завдання для практичних і творчих робіт:

- Підготувати доповіді «Українська політична думка: між федералізмом і самостійністю», «Правозахисні аспекти в діяльності лідерів українського національного руху» та ін.
- Спираючись на доступні джерела, встановити залежність між модернізацією повсякденного життя і трудовою еміграцією.
- Укласти порівняльну таблицю «Ідеї автономії та самостійності в програмах українських політичних партій Наддніпрянщини/Галичини».
- Проаналізувати програмні документи товариства «Просвіта»/«Сокіл»/«Січ» (на вибір *учительки/учителя*) та укласти уявний план діяльності його міського (сільського, гімназійного) осередку в Галичині на початку ХХ ст.

Узагальнення.

Тематичний контроль.

Розділ 7. ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ ТА КУЛЬТУРА УКРАЇНИ В СЕРЕДИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- *дати* створення університетів в Одесі й Чернівцях, перетворення літературного Товариства імені Шевченка на наукове, обрання Андрея Шептицького митрополитом Греко-католицької церкви.

Розуміти:

- *поняття*: «емансипація», «меценат», «реалізм», «секуляризація», «український модерн/модернізм»;
- *суперечливість* умов, у яких розвивалася українська культура (залежність від національної політики імперій);
- *роль* науки, освіти, мистецької культури в розвитку українського руху, зокрема в обґрунтуванні української національної ідеї, визначенні цілей національного руху в боротьбі з імперським устроєм;
- *значення* добродійності та меценатства для розвитку української освіти й культури; добродійність і меценатство як вияв взаємодії моралі та економіки;
- *роль* церкви в суспільно-політичному і культурному житті українців та інших народів на теренах України.

Уміти:

- *схарактеризувати вплив* модернізації на суспільно-культурне життя українців, зміни у світогляді людини і повсякденному житті;
- *розпізнати й описати пам'ятки* архітектури й образотворчого мистецтва, створені під впливом художніх принципів реалізму і модернізму;

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Повсякдення села та міста. Громада як форма організації сільського населення, відмінність української сільської громади від російської общини. Заняття та умови праці селян і містян. Дозвілля й розваги. Зовнішній вигляд мешканців села і міста. Етнічне й конфесійне розмаїття міського населення.

Урізноманітнення форм і напрямів освіти: гімназійна освіта, поява навчальних закладів технічного профілю, приватні навчальні заклади. Боротьба за створення українського університету у Львові. Розвиток наукових досліджень. Наукові товариства.

Реалізм другої половини ХІХ ст. як світоглядна і культурно-мистецька течія. Український модерн і ранній модернізм (авангардизм) зламу ХІХ–ХХ ст. у літературі, образотворчому мистецтві, архітектурі. Поява будівель громадського призначення: вокзали, криті ринки, театри. Меценатство.

Участь церкви (релігійних організацій) і духівництва у формуванні основ новочасного українського суспільства. Розширення просторів світського життя (секуляризація).

Зміни в поглядах на становище жінки. Опіка над здоров'ям і медичні служби.

Зміни у світосприйнятті та відчутті людиною простору. Поява нових видів транспорту (потяги, трамваї, автомобілі), засобів спілкування (телеграф, телефон) та поширення інформації (преса). Облаштування громадського простору (брукування, освітлення вулиць тощо). Нові види мистецтва (фотографія і кінематограф).

- *обґрунтувати судження* про історичне значення діяльності Андрея Шептицького, Богдана і Варвари Ханенків, Івана Пулюя, Іллі Мечникова, Лесі Українки, Марії Заньковецької, Миколи Лисенка, Михайла Грушевського, Михайла Коцюбинського, родини Гобілевичів, Соломії Крушельницької.

Орієнтовні завдання для практичних і творчих робіт:

- На основі аналізу доступних джерел укласти словесний (або письмовий) історичний портрет мецената, діяча української науки чи мистецтва другої половини XIX – початку XX ст. (*на вибір учительки/учителя або учениць/учнів*).
- Підготувати презентацію «Вплив процесів модернізації на повсякденне життя та світогляд населення України».
- Підготувати план доповіді «Наш край у другій половині XIX – на початку XX ст.».

Міжпредметні зв'язки:

- 9 клас. Українська література. Розділ: *Українська поезія другої половини XIX ст.* Тема: *Українська поезія другої половини XIX ст. Іван Франко, Леся Українка* (Розуміння поезії як сповіді душі, вияву найсокровенніших думок і почуттів людини. Протиставлення поезії та бездуховності).
- 9 клас. Мистецтво. Розділ: *Мистецтво у культурі сучасності*. Тема: *Стилі і напрями мистецтва* (Учениця/учень розуміє особливості стилів і напрямів мистецтва (імпресіонізм, модернізм), усвідомлює та оцінює роль людини у створенні історичної та культурної спадщини України та світу, оцінює твори видатних діячів мистецтва України та світу, усвідомлює значення загальнолюдських, естетичних та художніх цінностей, транслятором яких є мистецтво).
- 9 клас. Географія. Розділ: *Наукова діяльність. Освіта*. Тема: *Роль науки й освіти в суспільстві. Особливості наукової й освітньої діяльності. Найвідоміші наукові центри у світі та Україні* (Учениця/учень оцінює роль освіти у формуванні громадянського суспільства в Україні).

Узагальнення.

Тематичний контроль.

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ (1914–1945 рр.).

10 клас
(35 годин)

Структура курсу

- РОЗДІЛ 1. Передумови Першої світової війни. Війна та революції.
- РОЗДІЛ 2. Облаштування повоєнного світу.
- РОЗДІЛ 3. Провідні держави світу в міжвоєнний період.
- РОЗДІЛ 4. Держави Центрально-Східної Європи.
- РОЗДІЛ 5. Держави Азії та Латинської Америки.
- РОЗДІЛ 6. Передумови Другої світової війни.
- РОЗДІЛ 7. Друга світова війна.
- РОЗДІЛ 8. Повсякденне життя та культура в першій половині ХХ ст.

Розділ 1. ПЕРЕДУМОВИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ. ВІЙНА ТА РЕВОЛЮЦІЯ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- *хронологічні межі* Першої світової війни;
- *дати* революції в Російській імперії, вступу у війну Сполучених Штатів Америки (США), приходу до влади більшовиків, розпаду Австро-Угорської імперії, повалення монархічного ладу в Німеччині, Болгарії, Туреччині, Комп'єнського перемир'я.

Розуміти:

- *поняття*: «геноцид», «геополітика», «геополітичні інтереси», «ксенофобія», «Перша світова війна», «позиційна війна», «система озброєного миру»;
- *вплив* економічних і політичних процесів на хід війни;
- *наслідки* вступу у війну США та виходу з війни Росії;
- *передумови* розпаду континентальних імперій і створення національних держав.

Уміти:

- *встановити хронологічну послідовність і синхронність* подій Першої світової війни, революційних подій у Європі;
- *показати на карті зони* геополітичних зазіхань держав – Антанти та Троїстого (Четверного) союзу; *місця* основних битв Першої світової війни;
- *визначити передумови* Першої світової війни; революцій у Європі, *причини і наслідки* приходу до влади в Росії більшовиків;
- *визначити особливості* повсякденного життя під час війни, *статус* жінки в суспільстві в період війни;

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Початок «Великої війни». Стратегічні плани супротивних сторін, їхні наміри щодо України. Фронти війни та характеристика основних воєнних кампаній. Міжнародні конфлікти в умовах війни. Людина на фронті й у тилу.

Російська революція 1917 р. та її вплив на перебіг війни. Брестський мирний договір Російської Соціалістичної Федеративної Радянської/Советської Республіки (РСФРР/РСФСР) з державами Четверного союзу, визнання Української Народної Республіки (УНР). Поразка Німеччини та її союзників. Розпад континентальних імперій і постання національних держав у Європі.

- *узагальнити* основні політичні, економічні та світоглядні *наслідки* Першої світової війни та революцій у країнах Європи.

Орієнтовні теми для практичних занять:

- Перша світова: повсякденне життя в умовах фронту і тилу.
- Світовідчуття європейця: наслідки Великої війни (на основі мемуарів і художніх творів).

Орієнтовні теми для навчальних проєктів:

- Жінки у війнах і революціях початку ХХ ст. (соціальні статуси і життєві долі).
- Будні війни (збірка візуальних матеріалів).

Міжпредметні зв'язки:

- 10 клас. Громадянська освіта. Розділ: *Людина в соціокультурному просторі*. Тема: *Конфлікти*. (Учениця/учень знає та критично оцінює причини зародження конфліктів, аналізує шляхи подолання конфліктних ситуацій; формує навички ефективної комунікації та ненасильницького розв'язання соціальних конфліктів).

Узагальнення.

Тематичний контроль.

Розділ 2. ОБЛАШТУВАННЯ ПОВОЄННОГО СВІТУ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- *час роботи* Паризької та Вашингтонської конференцій, укладення мирних договорів за підсумками Паризької конференції, підписання пакту Бріана–Келлога;
- *статус* українських земель відповідно до рішень Паризької мирної конференції.

Розуміти:

- *поняття*: «демлітаризована зона», «контрбуція», «репарація», «санітарний кордон», «система колективної безпеки»;
- *вплив* «14 пунктів» Вудро Вілсона на встановлення повоєнного світового устрою;
- *суперечності* Версальсько-Вашингтонської системи; *цілі та організацію діяльності* Ліги Націй;
- *причини* ревізії повоєнних міждержавних угод.

Уміти:

- *встановити хронологічну послідовність* підписання угод, що стали основою Версальсько-Вашингтонської системи;
- *схарактеризувати* (з використанням історичної карти) *територіальні зміни*, зафіксовані в текстах мирних договорів із Німеччиною та її союзниками;
- *дати оцінку* рішенням Паризької та Вашингтонської конференцій із позицій інтересів «великих» і «малих» держав;
- *визначити джерела* нестабільності в Європі;
- *висловлювати обґрунтовані судження* щодо вжитих державами Антанти та Лігою Націй заходів із підтримання стабільності в Європі.

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

«14 пунктів» Вудро Вілсона. Паризька мирна конференція. «Українське питання» на Паризькій конференції. Версальський договір. Створення Ліги Націй. Мирні договори із союзниками Німеччини.

Вашингтонська конференція. Завершення формування Версальсько-Вашингтонської системи, її суперечності.

Джерела нестабільності міждержавних відносин. Початок ревізії повоєнних угод. Пакт Бріана–Келлога.

Орієнтовна тема для практичних занять:

- Вогнища напруги в міжнародних відносинах: причини, сторони та наслідки протистояння.

Орієнтовна тема для написання есе:

- Переможені й переможці у «Великій війні»: узгодження позицій.

Міжпредметні зв'язки:

- 10 клас. Громадянська освіта. Розділ: *Людина в соціокультурному просторі*. Тема: *Конфлікти*. (Учениця/учень знає та критично оцінює причини зародження конфліктів, аналізує шляхи подолання конфліктних ситуацій; формує навички ефективної комунікації та ненасильницького розв'язання соціальних конфліктів).

Узагальнення.

Тематичний контроль.

Розділ 3. ПРОВІДНІ ДЕРЖАВИ СВІТУ В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- *хронологічні межі* доби «проспериті», «Великої депресії», «Нового курсу», діяльності урядів Народного фронту у Франції, реформування Британської імперії, існування Веймарської республіки, Громадянської війни в Іспанії;
- *дати* Листопадової революції в Німеччині, приходу до влади фашистів в Італії, нацистів у Німеччині, утвердження комуністичного тоталітаризму (сталінізму) в СРСР/СССР.

Розуміти:

- *поняття*: «авторитаризм», «авторитарна модель модернізації», «антисемітизм», «державне регулювання економіки», «комуністичний режим», «коренізація», «корпоративна держава», «нацизм (націонал-соціалізм)», «нова економічна політика (неп)», «проспериті», «світова фондова біржа», «тоталітаризм», «фашизм»;
- *характер* економічного зростання у світі 1920-х рр.;
- *причини та характер* зближення Веймарської Німеччини та СРСР;
- *«Новий курс»* Франкліна Делано Рузвельта як вимушений *перехід* до державного регулювання ринкової економіки;
- *імперський характер* політичного режиму СРСР/СССР;
- *цілі та методи* політики «великого стрибка» в СРСР/СССР;
- *сутність протистояння* між тоталітарними режимами та демократичними рухами як визначальну особливість історичного процесу в міжвоєнний період;

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Сполучені Штати Америки. Зростання ролі США на міжнародній арені. Доба «проспериті». «Велика депресія». «Новий курс» Франкліна Рузвельта, його складові та основні наслідки.

Велика Британія. Особливості розвитку Великої Британії в 1920–1930-ті рр. Спроби реформування Британської імперії.

Франція. Політичний та соціально-економічний розвиток Франції в 1920–1930-х рр. Народний фронт і його уряди.

Італія. Становище Італії після Першої світової війни. Корпоративна держава: ідея та реальність. Встановлення фашистського режиму.

Німеччина. Листопадова революція та становлення Веймарської республіки. Повоєнне зближення Веймарської Німеччини та СРСР. Вплив світової економічної кризи в Німеччині на політичне життя країни. Прихід до влади нацистів. Нацистська расистська ідеологія та антисемітизм. Політична і соціально-економічна сутність нацизму.

Союз Радянських/Советських Соціалістичних Республік (Радянський/Советський Союз, СРСР/СССР) як держава імперського типу. Військово-промислова модернізація. Ознаки та прояви тоталітарного режиму в СРСР/СССР.

Виклики міжвоєнного часу. Європа від економічної стабільності до світової кризи. Запровадження державного регулювання соціально-економічних процесів.

Громадянська війна в Іспанії.

Європа перед вибором між демократією та авторитаризмом. Радикалізація політичного життя.

- *світоглядне наповнення* тоталітарних ідеологій, їхню *спрямованість* проти інтересів людини і засад людяності.

Ідеологічне осмислення нових реалій суспільного життя: комунізм, соціал-реформізм, неолібералізм, інтегральний націоналізм, фашизм і нацизм.

Уміти:

- *встановити хронологічну послідовність і синхронність* фактів, пов'язаних із економічною стабільністю та світовою кризою у провідних країнах міжвоєнного світу, боротьбою за збереження демократичного устрою і становленням тоталітарних режимів у СРСР/СССР, Італії та Німеччині;
- *виявити* (з використанням історичної карти та інших джерел) *зміни* в геополітичній ситуації в Європі у зв'язку з утвердженням тоталітарних режимів;
- *схарактеризувати* добу «проспериті» в США, *реформування* Британської імперії, *діяльність* Народного фронту у Франції, *Веймарську республіку* і *нацистський режим* у Німеччині, *фашистський режим* в Італії, *ноєву економічну політику* та *політику «великого стрибка»* в СРСР/СССР;
- *порівняти стратегії* подолання світової економічної кризи, обрані урядами США, Великої Британії, Франції, Німеччини та Італії; *комуністичний, фашистський та нацистський тоталітарні режими*;
- *встановити передумови, механізми та наслідки* утвердження тоталітарних режимів в Італії та Німеччині;
- *визначити особливості* імперського устрою СРСР/СССР;
- *висловлювати аргументовані судження* про політичну діяльність Адольфа Гітлера, Беніто Муссоліні, Джеймса Макдональда, Едуарда Даладье, Йосифа Сталіна, Франкліна Рузвельта.

Орієнтовні теми практичних занять:

- Європа: політика економії та протекціонізму, впровадження державного контролю над економікою.

- Тоталітарні режими: державний контроль над публічним життям і суспільною свідомістю.
- Комуністичний тоталітаризм: світоглядне наповнення і спрямованість.
- Голод на Поволжі 1921–1922 рр., голод у Казахстані (Ашаршилик) 1931–1933 рр.: причини, наслідки, спільне і відмінне.

Орієнтовні назви навчальних проєктів:

- Геополітична ситуація в Європі в період між світовими війнами.
- Суспільне життя міжвоєнної Європи та його осмислення в наукових працях і мистецьких творах.

Міжпредметні зв'язки:

- 10 клас. Географія. Розділ: *Регіони та країни світу*. Тема: *Країни Європи*. (Учениця/учень складає комплексну суспільно-географічну характеристику країн регіону; робить висновки щодо чинників високого індустріального розвитку країн Західної Європи).

Узагальнення.

Тематичний контроль.

Розділ 4. ДЕРЖАВИ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- час утворення нових держав у Центрально-Східній Європі, формування авторитарних режимів у регіоні, утворення Югославії;
- *перебіг* економічних, політичних і культурних процесів у країнах Центрально-Східної Європи в міжвоєнний період.

Розуміти:

- *поняття*: «королівська диктатура», «санация»;
- *труднощі становлення* нових незалежних держав у Центрально-Східній Європі;
- *особливості* авторитарних режимів у країнах Центрально-Східної Європи;
- *сутність* національних проблем у центрально-східноєвропейському регіоні.

Уміти:

- *синхронізувати* процеси та події в країнах Центрально-Східної Європи;
- *схарактеризувати* геополітичне становище Центрально-Східної Європи в міжвоєнний період;
- *встановити передумови* становлення авторитаризму в країнах Центрально-Східної Європи;
- *порівняти розвиток* країн регіону в міжвоєнний період;
- *висловлювати аргументовані судження* про політичну діяльність Томаша Масарика, Юзефа Пілсудського.

Орієнтовні теми для практичних занять:

- Центрально-Східна Європа: вибір між демократією й авторитаризмом.
- Міжнародні відносини в державах Центрально-Східної Європи.

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Відновлення польської державності. Становлення Другої Речі Посполитої. Переворот 1926 р.

Чехословацька республіка.

Угорська революція. Режим Міклоша Горті.

Румунія в міжвоєнні роки. Королівська диктатура. Режим Йона Антонеску.

Болгарія в міжвоєнний період. Політична нестабільність держави. Встановлення королівської диктатури.

Утворення Королівства сербів, хорватів і словенців. Проголошення Югославії.

Становище національних меншин і міжнародні відносини в країнах регіону.

Орієнтовна тема для навчального проєкту:

- Українська еміграція в Центрально-Східній Європі: політична діяльність і культурне життя.

Міжпредметні зв'язки:

- 10 клас. Географія. Розділ: *Регіони та країни світу*. Тема: *Країни Європи. Держави-сусіди*. (Учениця/учень характеризує особливості розміщення та формування населення країн та регіонів, урбанізаційні процеси, обґрунтовує галузеву структуру господарства країн Європи).

Узагальнення.

Тематичний контроль.

Розділ 5. ДЕРЖАВИ АЗІЇ ТА ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- час національних революцій в Китаї і Туреччині;
- тенденції економічного та суспільного розвитку країн Азії та Латинської Америки.

Розуміти:

- *поняття*: «гандизм», «етатизм», «латифундія», «сіонізм», «хунта»;
- *вплив* суперечностей Версальсько-Вашингтонської системи на розвиток країн Азії в міжвоєнний період;
- *витоки та сутність* «Близькосхідної проблеми».

Уміти:

- *синхронізувати події* економічного та суспільного життя Японії, Китаю, Індії, мусульманських держав та країн Латинської Америки;
- *виявити* (за допомогою карти) *геополітичні інтереси* Японії в міжвоєнний період;
- *визначити особливості* модернізаційних процесів у країнах Азії та Латинської Америки, антиколоніального руху в Індії та національного руху в Китаї; *характерні риси, причини та наслідки* милітаризації Японії;
- *проаналізувати* економічне та суспільне життя населення в країнах Азії та Латинської Америки з позицій протистояння демократії та авторитаризму;
- *висловлювати аргументовані судження* про громадсько-політичну діяльність Кемаля Ататюрка, Махатми Ганді, Чан Кайші.

Орієнтовна тема для практичного заняття:

- Азія та Латинська Америка: протиборство демократичних сил і диктаторських режимів.

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Японія. Милітаризація економіки, державних інституцій та суспільної свідомості населення. Зовнішня експансіоністська політика.

Китай. Національна революція та боротьба за владу між Комуністичною партією Китаю (КПК) і Гомінданом.

Індія. Розгортання антиколоніальної боротьби.

Країни Передньої Азії. Розпад Османської імперії. Модернізація Туреччини та Ірану. Основні аспекти «Близькосхідної проблеми».

Латинська Америка: протиборство демократичних сил і диктаторських режимів.

Орієнтовна тема для навчального проєкту:

- Філософія ненасильства у визвольних рухах ХХ ст. (досвід Махатми Ганді в діяльності Мартіна Лютера Кінга, Нельсона Мандели, радянських/советських дисидентів).

Орієнтовні теми для написання есе:

- Портрет національного лідера на тлі епохи: Кемаль Ататюрк, Махатма Ганді, Сунь Ятсен, Чан Кайші (на вибір учительки/учителя або учениці/учня).
- Визвольні рухи першої половини ХХ ст. перед вибором: радикалізм чи ненасильницький опір.

Міжпредметні зв'язки:

- 10 клас. Географія. Розділ: *Регіони та країни світу*. Тема: *Країни Азії*. (Учениця/учень порівнює особливості господарства різних за рівнем економічного розвитку країн Азії; оцінює роль країн Азії в світі).
- 10 клас. Географія. Розділ: *Регіони та країни світу*. Тема: *Країни Латинської Америки*. (Учениця/учень називає історико-політичні процеси, що відбуваються в регіоні; аналізує специфіку складу населення та системи розселення).
- 10 клас. Географія. Розділ: *Регіони та країни світу*. Тема: *Країни Африки*. (Учениця/учень визначає особливості галузевої структури, територіальної організації господарства та роль країн Африки в світі; аналізує причини економічної відсталості та бідності багатьох країн Африки, розуміє роль провідних країн Африки на континенті).

Узагальнення.

Тематичний контроль.

Розділ 6. ПЕРЕДУМОВИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- час утворення «Вісі», Мюнхенської угоди, англо-франко-радянських/советських переговорів у Москві, дату укладення пакту Молотова–Ріббентропа.

Розуміти:

- *поняття*: «аншлюс», «Вісь», «Мюнхен», «політика “умиротворення”», «Судетська проблема»;
- *причини кризи* Версальсько-Вашингтонської системи;
- *зумовленість* зовнішньополітичних пріоритетів провідних країн світу суперечностями Версальсько-Вашингтонської системи;
- *причини та наслідки* провалу проекту системи колективної безпеки (Східного пакту), англо-франко-радянських/советських переговорів у Москві;
- *наслідки* порушення міжнародного права під приводом «захисту співвітчизників» в країнах Європи;
- *сутність* політики «умиротворення» та її роль у наближенні Другої світової війни;
- *співвідповідальність* правлячих режимів нацистської Німеччини та СРСР/СССР за розпалювання Другої світової війни.

Уміти:

- *визначити* (за допомогою історичної карти) *вогнища війни* на Далекому Сході, в Африці та Європі, *сфери впливу* Німеччини та СРСР/СССР за таємним протоколом до пакту Молотова–Ріббентропа;
- *визначити* причини та наслідки політики «умиротворення», радянсько-советсько-німецького зближення й укладення пакту Молотова–Ріббентропа;

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Спроби перегляду Версальсько-Вашингтонської системи міжнародних договорів. Утворення вогнищ війни на Далекому Сході, Африці та Європі.

Вісь «Берлін–Рим–Токіо». Нарощення озброєнь.

Політика «умиротворення» агресора. Задоволення територіальних претензій Німеччини: «аншлюс» Австрії та Мюнхенська угода. Антикомінтернівський пакт.

Економічне, політичне та воєнне співробітництво між радянським/советським та нацистським режимами в 1939–1941 рр. Підготовка СРСР/СССР до воєнного вторгнення в Європу.

Англо-франко-радянські/советські переговори 1939 р. Радянсько/советсько-німецький пакт про ненапад (пакт Молотова–Ріббентропа) та його наслідки для світу.

- *схарактеризувати діяльність* Ліги Націй в умовах загострення міжнародних відносин 1930-х рр.;
- *порівняти передумови* Першої та Другої світових воєн;
- *оцінити політичну позицію та діяльність* європейських лідерів в умовах назрівання війни.

Орієнтовні теми для практичного заняття:

- Міжнародні відносини в другій половині 1930-х рр. у світлі історичних джерел.
- Резолюція Європарламенту «Про важливість збереження історичної пам'яті за-для майбутнього Європи» (2019 р.): зміст, значення.

Орієнтовні теми для навчальних проєктів:

- «Українське питання» в міжнародній політиці напередодні Другої світової війни.
- Ліга Націй в умовах назрівання Другої світової війни: заходи задля збереження миру і причини неефективності.

Міжпредметні зв'язки:

- 10 клас. Громадянська освіта. Розділ: *Людина в соціокультурному просторі*. Тема: *Конфлікти*. (Учениця/учень знає та критично оцінює причини зародження конфліктів, аналізує шляхи подолання конфліктних ситуацій; формує навички ефективної комунікації та ненасильницького розв'язання соціальних конфліктів).

Узагальнення.

Тематичний контроль.

Розділ 7. ДРУГА СВІТОВА ВІЙНА

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- хронологічні межі Другої світової війни та німецько-радянської/советської війни;
- дати ключових подій Другої світової війни, Нюрнберзького і Токійського судових процесів, утворення Організації Об'єднаних Націй (ООН);
- рішення Нюрнберзького і Токійського процесів над воєнними злочинцями.

Розуміти:

- *поняття*: «антигітлерівська коаліція», «Велика трійка», «Голокост», «дивна війна», «другий фронт», «колабораціонізм», «лендліз», «нацистський “новий порядок”», «рух Опору»;
- *характер, періодизацію, головні події, політичні, економічні та соціальні наслідки* Другої світової війни;
- *особливості* окупаційного режиму та руху Опору на окупованих територіях;
- *внесок* держав-учасниць «антигітлерівської коаліції» в досягнення перемоги над нацистською Німеччиною і її союзниками, створення ООН.

Уміти:

- *визначити* (за допомогою історичної карти) основні *театри воєнних дій*, місця основних битв, *зміни державних кордонів* у Європі, передбачені домовленостями в межах «Великої трійки»;
- *схарактеризувати течії* в русі Опору, *стратегії виживання* за умов окупаційних режимів;
- *визначити передумови і наслідки* Голокосту; виклики, перед якими опинилося людство в умовах Другої світової війни;

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Причини, характер, періодизація Другої світової війни. Характеристика періодів війни. Театри воєнних дій.

Дипломатія часів війни. Утворення антигітлерівської коаліції, її значення. Особливості окупаційного режиму, колабораціонізм, рух Опору, стратегії виживання.

Людина під час війни. Голокост. Праведники народів світу.

Капітуляція нацистської Німеччини та її союзників. Нюрнберзький і Токійський процеси над воєнними злочинцями.

Політичні, економічні та соціальні наслідки Другої світової війни.

- обґрунтувати свої судження щодо наслідків і уроків Другої світової війни;
- оцінити роль провідних представників світової політичної та військової еліти: Вінстона Черчилля, Дуайта Ейзенгауера, Йосифа Сталіна, Франкліна Рузвельта та ін. у ключових подіях Другої світової війни.

Орієнтовна тема для практичного заняття:

- Примусова праця у Третньому Райху. Трагедія в'язнів нацистських концтаборів.

Орієнтовні теми для навчальних проєктів:

- Праведники народів світу: подвиг в ім'я людяності.
- Друга світова в об'єктиві кінокамери (у рядках літературних творів).
- Голод у Бенгалії 1943 р.: причини і наслідки.
- Геноцид: історичні приклади (Голодомор, Голокост, знищення ромів, депортація кримськотатарського народу, злочин геноциду Російської Федерації (РФ) в Україні під час російсько-української війни та інші (на вибір учениці/учня)).

Орієнтовна тема для написання есе:

- «Стратегії виживання та моральний вибір у війні (досвід історичних та/або літературних героїв)».

Міжпредметні зв'язки:

- 10 клас. Громадянська освіта. Розділ: *Людина в соціокультурному просторі*. Тема: *Конфлікти*. (Учениця/учень знає та критично оцінює причини зародження конфліктів, аналізує шляхи подолання конфліктних ситуацій; формує навички ефективної комунікації та ненасильницького розв'язання соціальних конфліктів).

Узагальнення.

Тематичний контроль.

Розділ 8. ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ ТА КУЛЬТУРА В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ ст.

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- *провідні наукові ідеї* міжвоєнного періоду,
- *мистецькі здобутки та напрями (течії) модернізму.*

Розуміти:

- *поняття:* «авангардизм», «втрачене покоління», «джаз», «масова культура», «модерн», «мюзикл», «олімпійський рух»;
- *передумови* виникнення масової культури, олімпійського руху;
- *вплив* кінематографу на розвиток культури.

Уміти:

- *схарактеризувати зміни* в повсякденному житті населення в першій половині ХХ ст.;
- *визначати тенденції* в розвитку культури;
- *розповідати про досягнення* науки і техніки періоду, *пояснювати їх вплив* на повсякденне життя людей;
- *висловлювати аргументовані судження* про наукову/мистецьку діяльність Альберта Ейнштейна, Сальвадора Далі, Чарлі Чапліна.

Орієнтовні теми для навчальних проєктів:

- Виставка творів у стилях модернізму (віртуальна екскурсія).
- «У передчутті війни...» (літературно-мистецька композиція з творів на антивоєнну тематику).
- Доля митців і мислителів в умовах протистояння демократії і тоталітаризму (дослідницький проєкт).
- Кіно: хитання між масовою культурою і мистецтвом (фестиваль кінотрейлерів).

Орієнтовна тема для написання есе:

- Кіно: від наукового експерименту до мистецтва.

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Найважливіші досягнення науки і техніки, їх вплив на повсякденне життя людей. Основні ідеї й течії модернізму. Масова культура в міжвоєнний період. Суспільно значущі здобутки науки та мистецтва. Розвиток кінематографу. Олімпійський рух.

Міжпредметні зв'язки:

- 10 клас. Фізична культура. Тема: *Олімпійська філософія та здоровий спосіб життя*. (Учениця/учень розуміє важливість розвитку фізичної культури в сім'ї; олімпійську філософію та здоровий спосіб життя; вміння, навички та фізичні якості як необхідні умови для успішної самореалізації в майбутній професії).

Узагальнення.

Тематичний контроль.

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ (1914–1945 рр.).

10 клас
(52 години)

Структура курсу

ПОВТОРЕННЯ. Вступ.

РОЗДІЛ 1. Україна в роки Першої світової війни.

РОЗДІЛ 2. Українська революція, розпад Російської імперії та постання національної держави – Української Народної Республіки.

РОЗДІЛ 3. У боротьбі за українську незалежність.

РОЗДІЛ 4. Україна в складі тоталітарної імперії – Союзу Радянських Соціалістичних Республік.

РОЗДІЛ 5. Західноукраїнські землі в міжвоєнний період. Українська політична еміграція в країнах Європи.

РОЗДІЛ 6. Україна в роки Другої світової війни.

ПОВТОРЕННЯ. ВСТУП

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- *характерні ознаки «короткого» ХХ століття;*
- *територіальні межі розселення українців як етносу на початку ХХ ст.;*
- *етнічний і соціальний склад населення України початку ХХ ст.;*
- *алгоритми опрацювання зображувальних (візуальних) джерел.*

Розуміти:

- *зміст понять: «геополітика, «імперія», «імперіалізм», «нація», «націоналізм», «національна держава», «національна революція», «світова війна»;*
- *періодизацію історії як інструмент для розуміння особливостей розвитку українських земель у першій половині ХХ ст.;*
- *особливості розвитку українського суспільства на початку ХХ ст.;*
- *розпад імперій і утворення національних держав як провідну тенденцію ХХ ст.*

Уміти:

- *показати на історичній карті держави-метрополії та їхні залежні території; території українських земель, що входили до складу Російської та Австро-Угорської імперій;*
- *зіставити території розселення українців початку ХХ ст. і сучасної України;*
- *визначити основні тенденції політичного, соціально-економічного та культурного розвитку України і світу на зламі ХІХ–ХХ ст.;*
- *здобувати та зіставляти інформацію, використовуючи матеріали підручників та різні типи історичних джерел.*

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Україна і світ на порозі ХХ ст.: основні тенденції політичного, соціально-економічного та культурного розвитку. Формування модерної української нації.

ХХ століття у світовій історії. Періодизація історії України ХХ ст. Завдання і структура курсів історії України та всесвітньої історії ХХ – початку ХХІ ст., особливості курсу історії України 1914–1945 рр.

Розділ 1. УКРАЇНА В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- *хронологічні і територіальні межі, перебіг і результати воєнних операцій на теренах України в 1914–1917 рр. (Галицька битва, Горлицький прорив, Луцький (Брусилівський) прорив, Червневий наступ);*
- *сутність «українського питання» напередодні Першої світової війни;*
- *позиції українських політичних сил напередодні та в умовах війни;*
- *бойовий шлях легіону Українських січових стрільців (бої на Карпатських перевалах, битва за гору Маківка, бої за гору Лисоня, бій під Конюхами).*

Розуміти:

- *зміст понять: «військове генерал-губернаторство», «депортація», «окупаційний режим», «Перша світова війна»;*
- *причини розходжень українських політичних сил у ставленні до війни;*
- *причини та наслідки створення українських добровольчих військових формувань і сплеску добровільного руху в Україні.*

Уміти:

- *встановити синхронність подій Першої світової війни на українських землях, що входили до складу Російської та Австро-Угорської імперій, і на Західному фронті;*
- *використовувати карт, у як джерело інформації про події Першої світової війни на українських землях;*
- *схарактеризувати російський окупаційний режим на українських теренах, що належали Австро-Угорській імперії;*

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Україна в геополітичних планах Троїстого союзу (Четверного союзу, Центральних держав) і Антанти. Головна українська рада. Союз визволення України. Загальна українська рада. Український національний рух у Російській імперії.

Воєнні дії на території України в 1914–1917 рр. Українці в арміях протидержав. Українські січові стрільці. Пропаганда супротивних сторін. Життя на фронті і в тилу, стратегії виживання цивільного населення.

Політика Російської та Австро-Угорської імперій на українських землях у 1914–1917 рр. Російський окупаційний режим на підвладних Австро-Угорщині українських теренах. Антиєврейські погроми російської армії в Галичині. Вплив Першої світової війни на світогляд, політичні орієнтири українців та економіку України.

- висловити аргументовані судження щодо ставлення українських політичних сил Наддніпрянщини і західноукраїнських земель до Першої світової війни;
- характеризувати повсякдення різних верств населення в умовах Першої світової війни;
- скласти біографічні портрети визначних особистостей (Андрій Жук, Вільгельм Франц фон Габсбург-Лотрінген (Василь Вишиваний), Григорій Коссак, Кость Левицький, Михайло Галущинський, Олена Степанів).

Орієнтовні теми для практичних занять:

- Українські політичні організації й середовища в Російській та Австро-Угорській імперіях: порівняльний аналіз стратегій виборення української державності.
- Механізми дії пропаганди протиборчих сторін з формування «образу ворога» (на основі аналізу періодики, зображальних джерел).
- Перша світова війна як виклик людському виживанню: жінки, діти-сироти, біженці, військовополонені, скалічені солдати (на основі аналізу текстових і візуальних джерел).

Орієнтовні теми для навчальних проєктів:

- Бойові дії на Чорному морі в роки Першої світової війни.
- Культурно-просвітницька діяльність Українських січових стрільців.
- Рідний край: регіональна, локальна історія, мікроісторія в контексті загальноукраїнських подій Першої світової війни.

Орієнтовні теми для написання есе:

- Травма війни у творчості Василя Стефаника і Марка Черемшини.
- Українські добровольці та волонтери: історія традиції від Першої світової до сучасної війни Російської Федерації проти України.

Міжпредметні зв'язки:

- 10 клас. Захист України. Розділ: *Збройні Сили України на захисті України*. Тема: *Історія розвитку українського війська. Українські військові формування та участь українців у воєнних подіях ХХ століття*. (Учениця/учень називає основні історичні етапи розвитку українського війська; називає видатних військових лідерів українського народу; наводить приклади визначних воєнних подій, битв українського війська).
- Українська література. Позакласне читання. Василь Стефаник «Вона – земля»; Марко Черемшина «Село за війни» (цикл оповідань).

Узагальнення.

Тематичний контроль.

Розділ 2. УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ, РОЗПАД РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ТА ПОСТАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ – УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- *дати* утворення УЦР, проголошення УНР і державної незалежності УНР, бою під Крутами, утворення Кримської Народної Республіки.

Розуміти:

- *зміст понять*: «автономісти», «курултай», «національно-культурна автономія», «меджліс», «самостійники», «універсал», «червоний терор»;
- *передумови* постання національної держави – Української Народної Республіки;
- *вплив* світових подій на внутрішньо-українські процеси;
- *передумови, характер і наслідки* війни більшовицької Росії проти УНР.

Уміти:

- *визначити хронологічні межі* Української революції та *синхронізувати* історичні події в різних регіонах України, у Росії, Європі;
- *використовувати карту* як джерело інформації про події Української революції та першої російсько-української війни;
- *порівняти політичні програми* українських партій періоду Української революції, *визначити причини і характер* виявлених розбіжностей, *наслідки* боротьби політичних партій за впливи на населення України;
- *узагальнити зміст* Універсалів УЦР, *визначити положення*, включення яких диктували тогочасна політична ситуація або/і політичні погляди більшості членів УЦР; *причини і наслідки* укладення УНР Берестейського мирного договору;

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Причини та рушійні сили Української революції. Українська Центральна Рада (УЦР). Всеукраїнський національний конгрес. Українізація в російській армії. Вільне козацтво.

Відносини УЦР із Тимчасовим урядом. I та II Універсали. Генеральний Секретаріат. Збройний виступ самостійників.

З'їзд поневолених народів Росії як передвісник розпаду Російської імперії.

Прихід до влади більшовиків у Росії: позиція УЦР. III Універсал. Внутрішня та зовнішня політика УЦР після проголошення Української Народної Республіки (УНР). Кримськотатарський національний рух. Курултай і Кримська Народна Республіка.

Проголошення в Харкові більшовицької влади та маріонеткової квазідержави УНР (Радянської/Советської). Початок і перебіг першої російсько-української війни. Бій під Крутами.

IV Універсал: проголошення державної незалежності УНР. Мирний договір УНР із Центральними державами. Вигнання більшовиків із території УНР. Похід Петра Болбочана на Крим.

Державотворча діяльність УЦР взимку-навесні 1918 р. Формування української громадянської нації. Закон УНР «Про національно-персональну автономію». Конституція УНР.

- визначити здобутки і прорахунки УЦР у державотворчому процесі, обґрунтувати висловлені судження;
- аргументовано оцінювати діяльність визначних особистостей (Володимир Винниченко, Євген Чикаленко, Микола Міхновський, Михайло Грушевський, Номан Челебіджіхан, Петро Болбочан, Сергій Єфремов).

Орієнтовні теми для практичних занять:

- Автономісти і самостійники: порівняльний аналіз програмних документів українських політичних партій.
- Державне будівництво Української Центральної Ради: здобутки і прорахунки.
- Меценатство в часи Української революції та боротьби за незалежність.

Орієнтовні теми для навчальних проєктів:

- «У 1918-му Україна здобула незалежність, у 1991-му – відновила, сьогодні – захищає» (початок проєкту з укладання інтерактивної стрічки часу, яка відображає неперервність і спадкоємність державотворчих процесів у ХХ–ХХІ ст.; рекомендується доповнювати впродовж 10–11 класів, завершити після теми «Європейський вибір України. Російсько-українська війна»).
- Питання суверенності, соборності й територіальної цілісності України в роки революції та боротьби за незалежність у світлі історичних джерел.
- Відображення Української революції в текстах українських письменників (на вибір).
- Рідний край: регіональна, локальна історія, мікроісторія в контексті загальноукраїнських подій 1917–1918 рр.

Орієнтовна тема для написання есе:

- Постанова національної держави Української Народної Республіки: «вигадка» чи історична закономірність?

Міжпредметні зв'язки:

- 10 клас. Захист України. Розділ: *Збройні Сили України на захисті України*. Тема: *Історія розвитку українського війська. Українські військові формування та участь українців у воєнних подіях ХХ століття*. (Учениця/учень називає основні історичні етапи розвитку українського війська; називає видатних військових лідерів українського народу; наводить приклади визначних воєнних подій, битв українського війська).
- 11 клас. Українська література. Тема: *Поетичне самовираження. Павло Тичина «Пам'яті тридцяти»*. *Художнє відтворення національно-визвольного пробудження народу, ушляхетлення борців за вільну Україну*.
- Українська література. Позакласне читання. Надія Суровцова «Спогади», «Листи».

Узагальнення.

Тематичний контроль.

Розділ 3. У БОРОТЬБІ ЗА УКРАЇНСЬКУ НЕЗАЛЕЖНІСТЬ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- *дати* утворення ЗУНР і проголошення Акта злуки, Чортківської офензиви;
- *хронологічні межі, перебіг та результати* Першого та Другого Зимових походів Армії УНР;
- *час існування, форми та основні ознаки* національної державності: УНР за УЦР, Української Держави, УНР за Директорії, ЗУНР;
- *центри та ідейні течії* української еміграції.

Розуміти:

- *зміст* понять: «воєнний комунізм», «гетьманат», «Директорія», «київська катастрофа», «лінія Керзона», «націонал-комунізм», «політична еміграція», «продовольча розкладка», «реімперіалізація», «реквізиція», «терор», «червоний імперіалізм»;
- *значення* Акта злуки УНР і ЗУНР як вияву волі українців до консолідації етнічних земель та свідчення національної самоідентифікації населення України;
- *створення* УСРР як один із результатів більшовицької реімперіалізації, *особливості статусу* УСРР у 1919–1920 рр.;
- *наслідки* відмови урядом РСФРР від передбаченого прелімінарним (попереднім) договором з Українською Державою укладання великого українсько-російського договору між двома незалежними державами;
- *вплив* рішень Паризької мирної конференції та Варшавської угоди на перебіг боротьби за українську незалежність; державотворчих процесів в Україні на розвиток української культури;

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Українська Держава (гетьманат Павла Скоропадського): внутрішня та зовнішня політика. Прелімінарний (попередній) мирний договір Української Держави з Російською Соціалістичною Федеративною Радянською/Советською Республікою (РСФРР/РСФСР).

Утворення Директорії. Антигетьманське повстання. Відновлення УНР. Реорганізація Директорії УНР. Акт Злуки УНР і Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР), його історичне значення. Трудовий Конгрес України. Державне будівництво та національна політика.

Кримські крайові уряди 1918–1919 рр. Спроби приєднання Криму до України.

Розпад Австро-Угорської імперії. «Листопадовий зрив». Західно-Українська Народна Республіка: державне будівництво. Польсько-українська війна 1918–1919 рр.: причини, перебіг та результати. Галицька армія. Єврейський бойовий курінь Галицької армії. Чортківська офензива. Український національний рух на Буковині й у Закарпатті.

Друга російсько-українська війна. Отаманщина. Холодноярська республіка. Створення маріонеткової квазідержави Української Соціалістичної Радянської/Советської Республіки (УСРР/УССР). Політика «воєнного комунізму». «Червоний» терор. Поразка більшовицької влади в Україні.

УНР у кільці фронтів: ключові події, герої та результати боротьби за збереження української держави. Армія УНР. Національні меншини в українському війську. Денікінський режим на теренах України в другій половині 1919 р., ставлення до нього місцевого населення. Відновлення

- *значущість* творчого доробку українських митців для національної і світової культури.

Уміти:

- *встановити послідовність і синхронність* подій Української революції та боротьби за українську незалежність (на національному, регіональному і локальному рівнях);
- *показувати на карті* території УНР, Української Держави, ЗУНР; держави з центрами української політичної еміграції;
- *виявити специфіку* розвитку громадського і релігійного життя, освіти і науки, мистецтва за часів УНР, Української Держави та ЗУНР;
- *пояснити роль* маріонеткових квазідержав (УНР (Радянської), Донецько-Криворізької, Одеської радянських республік, УСРР) як знарядь експансії РСФФР в Україну;
- *порівнювати державотворчі процеси* в УНР, Українській Державі, ЗУНР;
- *висловити аргументоване судження* про причини перемог і поразок українських політичних сил у боротьбі за українську незалежність;
- *пояснити причини* політичної еміграції українців; *особливості* ставлення різних груп населення до революційних процесів та боротьби за українську незалежність;
- *визначити особливості* розвитку української культури та повсякденного життя людей у 1917–1921 рр.;
- *аргументовано оцінювати діяльність* визначних персоналій (Марко Безручко, Михайло Омелянович-Павленко, Нестор Махно, Олександр Удовиченко);
- *схарактеризувати* політичну та/або мистецьку діяльність Володимира (Зева) Жаботинського, Георгія Нарбута,

збройної експансії більшовицької Росії та окупація теренів УНР. «Червоний імперіалізм». Перший Зимовий похід Армії УНР.

Варшавська угода. Війна УНР в союзі з Польщею проти більшовицької Росії. Здобуття Києва. Контрнаступ більшовицьких армій на Львів і Варшаву. Поразки Червоної армії під Варшавою («Диво на Віслі») та Замостям. Поразка Збройних сил Півдня Росії. «Червоний» терор у Криму.

Повстанський рух 1920–1921 рр. Другий Зимовий похід Армії УНР. Поразка УНР.

Розвиток культури у 1917–1921 рр.: освіта, науки, мистецтва. Особливості пропаганди протиборчих сторін.

Міжетнічні відносини в Україні 1917–1921 рр. Міжетнічні конфлікти, їх наслідки. Антиєврейські погроми. Особлива слідча комісія для розслідування протиєврейських погромних дій при Раді Народних Міністрів УНР.

Повсякдення в умовах революцій та воєн: індивідуальний досвід, стратегії виживання, моральні виклики. Зміни в суспільній свідомості. Політична і трудова еміграція. Історичні уроки Української революції та боротьби за незалежність.

Євгена Петрушевича, Павла Скоропадського, Симона Петлюри.

Орієнтовні теми для практичних занять:

- Місця пам'яті Української революції та боротьби за незалежність 1917 – початку 1920-х рр. у рідному населеному пункті.
- Повстанський рух в Україні 1920–1921 рр.: ідейні основи, практика.
- «Червоний імперіалізм» у більшовицькій пропаганді, прояви імперської свідомості в умовах збройної експансії РСФРР в Україну.
- Сергій Мазлах, Василь Шахрай «До хвилі (Що діється на Україні і з Україною?)»: чому памфлет українських націонал-комуністів був заборонений аж до розпаду СРСР?
- Постать Володимира (Зеєва) Жаботинського як уособлення єврейсько-української співпраці.

Орієнтовні теми для навчальних проєктів:

- Студії боротьби за незалежність: від ідеї автономії до самостійності (початок кейсу «Як трансформувався український визвольний рух у ХХ столітті?»; рекомендується доповнювати впродовж 10–11 класів, завершити після теми «Розвиток України як незалежної держави»).
- Рідний край: регіональна, локальна історія, мікроісторія в контексті загальноукраїнських подій 1917–1921 рр.

Орієнтовні теми для написання есе:

- Тернистий шлях Галицької армії.
- Без соборності немає незалежності.
- Уроки Української революції та боротьби за незалежність у 1917 – на початку 1920-х рр.
- Зовнішній ворог чи/і внутрішній розбрат: як долати загрози суверенітету держави.

Міжпредметні зв'язки:

- 10 клас. Захист України. Розділ: *Збройні Сили України на захисті України*. Тема: *Історія розвитку українського війська. Українські військові формування та участь українців у воєнних подіях ХХ ст.* (Учениця/учень називає основні історичні етапи розвитку українського війська; називає видатних військових діячів українського народу; наводить приклади визначних воєнних подій, битв українського війська).
- Українська література. Позакласне читання. Володимир Сосюра «Махно»; Василь Шкляр «Чорний ворон» («Залишенець»), «Маруся».

Узагальнення.

Тематичний контроль.

Розділ 4. УКРАЇНА В СКЛАДІ ТОТАЛІТАРНОЇ ІМПЕРІЇ – СОЮЗУ РАДЯНСЬКИХ СОЦІАЛІСТИЧНИХ РЕСПУБЛІК

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- *хронологічні межі перебування УСРР у складі СРСР; нової економічної політики та політики «коренізації» («українізації») в УСРР; «епохи Голодомору», існування УАПЦ, «великого терору»;*
- *дати утворення Кримської АСРР у складі РСФРР та Молдавської АСРР у складі УСРР; переходу до форсованої індустріалізації та суцільної колективізації в УСРР; Голодомору; показових політичних процесів 1920-х – початку 1930-х рр. («Шахтинська справа», «справа Спільки визволення України» тощо);*
- *головні місця поховання жертв Голодомору, масових репресій (на національному, регіональному, локальному рівнях).*

Розуміти:

- *зміст понять: «автокефальна церква», «Великий терор», «геноцид», «Голодомор», «депортації», «директивна економіка», «епоха Голодомору», «залежна територія», «коренізація», «культ особи», «політика творення голоду», «привласнення суверенітету», «радянські п'ятирічки», «розкуркулення», «розстріляне Відродження», «соціалістичне змагання», «соціалістичний реалізм», «сталінізм», «тоталітарна імперія», «українізація», «хлібозаготівлі», «чорна дошка»;*
- *статус УСРР як залежної території в складі тоталітарної імперії СРСР;*
- *сутність комуністичного тоталітарного режиму, особливості його проявів в Україні;*
- *лібералізацію соціально-економічної та національної політики більшовиків*

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Голод 1921–1923 рр. в УСРР і Криму: причина, наслідки. Іноземна допомога жертвам голоду. Повстанський рух в Україні 1921–1923 рр.

Формальний та реальний статус УСРР/УСРР у «договірній федерації» радянських республік – Союзу Радянських/Советських Соціалістичних Республік (Радянському/Советському Союзу, СРСР/СССР). Привласнення союзним центром суверенітету України. Зміни в адміністративно-територіальному поділі УСРР. Утворення Кримської Автономної СРР/ССР у складі РСФРР.

Суспільно-політичне життя в УСРР. Ліквідація багатопартійності. Впровадження непу в УСРР. Політика «коренізації» («українізації»). «Червоний ренесанс». Українська автокефальна православна церква (УАПЦ). Національно-культурне будівництво національних меншин. Молдавська Автономна СРР/ССР у складі УСРР.

Форсована промислова індустріалізація в УСРР. Роль іноземних спеціалістів і технологій. Згорання непу. Голод 1928–1929 рр. Перехід до планової економіки.

Масові депортації, кампанія з розкуркулення, насильницька колективізація. Пасивні і активні форми опору населення УСРР сталінській політиці. Прояви національної свідомості, антиімперські, антирадянські/антисоветські настрої в УСРР.

Примусові хлібозаготівлі. Український хліб на експорт, внутрішньосоюзні ринки. Пропаганда як інструмент підбурювання та приховування геноциду. Голодомор 1932–1933 рр. – геноцид Українського народу. Злочинці та добровольці. Масштаби та наслідки Голодомору. Національно-

у 1920-х рр. як засіб подолання політико-економічної кризи та утвердження радянської влади в Україні;

- *особливості реалізації* непу, «політики коренізації» («українізації») в УСРР;
- *суть та наслідки* форсованої індустріалізації, насильницької колективізації та масових репресій;
- *пропаганду як інструмент* підготовки геноциду (ідентифікація, дегуманізація, демонізація «образів ворогів» – «куркулів», «петлюрівців», «попів»);
- *явище Голодомору як геноциду* Українського народу, *наслідку одночасної дії* комуністичної та імперської практик;
- *масові репресії як злочини* радянського тоталітарного режиму;
- *взаємозалежності* між упровадженням форсованої індустріалізації, насильницької колективізації, Голодомором, репресіями та масовим спротивом, поширенням антирадянських антиімперських настроїв;
- *мету, прояви, наслідки* посилення російської експансії у сферах освіти, науки, культури;
- *різницю* між художньо-стилістичними особливостями творів, написаних митцями «розстріляного Відродження» й соціалістичного реалізму.

Уміти:

- *встановити послідовність подій* історії України 1921–1939 рр.;
- *показати на карті регіони* масового голоду 1921–1923 рр., голоду 1928–1929 рр., Голодомору, індустріальні *новобудови* в УСРР, *території* масових виступів проти політики творення голоду;
- *визначити*: 1) *методи, наслідки* інкорпорації України до складу СРСР; 2) *умови, причини та масштаби* соціально-економічних перетворень, масових

демографічні зміни. «Друга хвиля» колективізації, депортації «куркульських родин» кінця 1930-х рр.

Політичні процеси кінця 1920-х – початку 1930-х рр. Масові репресії. Згортання «українізації». «Розстріляне відродження». «Великий терор» в Україні. Биківня, Вінниця, інші місця масових поховань жертв репресій.

Посилення російської експансії у сферах освіти, науки, мистецтва. Антирелігійна політика влади та її наслідки. Значення «самоліквідації» УАПЦ.

Виявлення імперської та антиімперської/антиколоніальної свідомості в УСРР.

Прояви «культу особи» Йосифа Сталіна в Україні. Конституція УРСР/УСРСР 1937 року: порушення прав людини за ширмою декларованих свобод.

репресій, нищення української інтелігенції; політичної еміграції; 3) *дієвість норм* конституції «соціалізму, що переміг» у повсякденні; 4) *особливості* розвитку української культури в 1921–1939 рр.;

- *аргументовано обстоювати правове оцінку* Голодомору як геноциду Українського народу;
- *схарактеризувати* громадсько-політичну та/або мистецьку діяльність Валентини Радзимовської, Василя Липківського, Леся Курбаса, Миколи Скрипника, Миколи Хвильового, Михайла Волобуєва, Олександра Шумського.

Орієнтовні теми для практичних занять:

- Епоха Голодомору мовою документів, свідчень, чисел... (робота з різними типами історичних джерел).
- Петлюра і «петлюрівщина»: (де)конструкція імперського міфу.

Орієнтовні теми для навчальних проєктів:

- Микита Хрущов, Павло Постишев, Станіслав Косіор як провідники союдної/імперської влади в Україні.
- «Червоний Ренесанс»: постаті, доля, роль в українській культурі.
- Михайло Волобуєв про економічну самодостатність УСРР та її статус у складі СРСР як «колонії європейського типу».
- Реалії радянської дійсності в українській усній народній творчості.
- Рідний край: регіональна, локальна історія, мікроісторія в контексті загальноукраїнських подій 1921–1939 рр.

Орієнтовні теми для написання есе:

- Сталінська військово-промислова модернізація ціною мільйонів життів: виправданню (не)підлягає.
- Стратегії опору Голодомору в повісті Ольги Мак «Каміння під косою».
- Гарет Джонс vs Волтер Дюранті: спроби донести правду vs інформаційні операції із заперечування Голодомору. Як і чому неправда взяла гору?

Міжпредметні зв'язки:

- 9 клас. Художня культура. Розділ: *Основи художньої культури*. Тема: *Художні напрями мистецтва ХХ століття: від модернізму до постмодернізму*. Полістилістика. (Учениця/учень уміє толерантно вести дискусію з питань культури, знаходити джерела для художньої самоосвіти).
- 10 клас. Мистецтво. Розділ: *Мистецтво європейського культурного регіону*. Україна. (Учениця/учень знає та розуміє внесок українського мистецтва в скарбницю

світової культурної спадщини; називає найхарактерніші здобутки – «візитівки» українського мистецтва у світі; видатних представників українського мистецтва (зокрема української діаспори); наводить приклади визначних творів різних видів мистецтва, художніх явищ, створених у різні часи в українському мистецтві; усвідомлює необхідність збереження національної мистецької спадщини).

- 10 клас. Англійська мова. Тема: *Англомовний світ і Україна*. (Учениця/учень знає про звичаї та традиції дозвілля в Україні та англомовних країнах, історичні та культурні цінності України та англомовних країн, заходи з охорони довкілля в Україні та англомовних країнах).
- 11 клас. Українська література. *Вступ. «Розстріляне відродження»*. (Учениця/учень: знає про історичні та суспільні умови розвитку літератури в ХХ ст., називає основні літературні організації, угруповання 1920-х років; знає і розповідає про масові репресії письменників у 1930-ті роки, втручання влади в мистецький процес; пояснює поняття «розстріляне відродження»).
- Українська література. Позакласне читання. Ольга Мак «Каміння під косою»; Докія Гуменна «Куркульська вілія»; Наталка Доляк «Чорна дошка»; Світлана Талан «Розколоте небо»; Анатолій Дімаров «Перепишіть мене в українця».

Узагальнення.

Тематичний контроль.

Розділ 5. ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД, УКРАЇНСЬКА ПОЛІТИЧНА ЕМІГРАЦІЯ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- *хронологічні межі* перебування і правовий статус західноукраїнських земель у складі Польщі, Румунії, Чехословаччини;
- *дати* утворення УНДО, ОУН, проголошення незалежності Карпатської України.

Розуміти:

- *зміст понять*: «екзил», «інтегральний націоналізм», «інтернування», «Карпатська Січ», «нансенівський паспорт», «національна кооперація», «політична еміграція», «русини», «східні креси», «український націоналістичний рух»;
- *сутність та особливості* національної політики Польщі, Румунії, Чехословаччини щодо українського населення;
- *передумови формування та зміст* теорії «інтегрального націоналізму»;
- *значення* української політичної еміграції для формування державницького світогляду серед біженців від комуністичного режиму та мешканців СРСР/СССР у 1920-х рр.;
- *вплив міжнародних відносин* міжвоєнного періоду на долю регіону.

Уміти:

- *синхронізувати події* політичного, соціально-економічного та культурного життя українських земель у складі Польщі, Румунії, Чехословаччини та УСРР у 1921–1939 рр.;
- *використовувати карту як джерело інформації* про розподіл українських територій між державами Центрально-Східної Європи в 1921–1939 рр.;

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Правовий статус українських земель у складі Польщі. Політика Польщі щодо «східних кресів» і міжетнічні відносини в Галичині та Волині. Економічний розвиток української спільноти в умовах Польської держави. Українська кооперація. Культурно-просвітні і спортивні товариства українців. Українські політичні організації. Українське народно-демократичне об'єднання (УНДО). Організація українських націоналістів (ОУН).

Українські землі у складі Румунії. Суспільно-політичне життя. Українська національна партія (УНП). Українські землі у складі Чехословаччини. Правовий статус Закарпаття. Суспільно-політичне й економічне життя. Карпатська Україна. Карпатська Січ.

Культурне й релігійне життя на західноукраїнських теренах в умовах іноземного панування.

Українська політична еміграція у Франції, Німеччині, Чехословаччині, Польщі. Державний центр УНР в екзилі: Рада Республіки. Українське товариство приятелів Ліги Націй. Вбивство Симона Петлюри. Табори інтернованих. Українські політичні партії та громадсько-освітньо-культурні центри в екзилі. Періодичні видання: «Тризуб» (місто Париж), «Українське слово» (місто Париж),

- *аргументувати особисті судження* щодо діяльності УНДО, УНП, ОУН, української політичної еміграції;
- *схарактеризувати* геополітичне становище Карпатської України;
- *визначити основні тенденції та протиріччя* розвитку культури на західноукраїнських землях;
- *укласти історичні портрети* визначних особистостей (Августин Волошин, Андрей Шептицький, Василь Мудрий, Володимир-Сергій Залозецький-Сас, В'ячеслав Липинський, Дмитро Донцов, Євген Коновалець, Мілена Рудницька).

Орієнтовні теми для практичних занять:

- «Срібна земля». Третя спроба утвердити незалежність України в ХХ ст.
- Роль української кооперації у формуванні національної самосвідомості українців Галичини та Волині в міжвоєнний період.
- «Городок-32»: історичний факт та його художня інтерпретація.

Орієнтовні теми для навчального проекту:

- Український громадський комітет у місті Прага і Томаш Масарик.
- Рідний край: регіональна, локальна історія, мікроісторія в контексті загальноукраїнських подій 1914–1939 рр.
- Реакції на Голодомор української спільноти на західноукраїнських землях, української політичної еміграції в країнах Європи.

Орієнтовна тема для написання есе:

- Багатоманіття і суперечності українського партійного життя в еміграції: Закордонна делегація Української партії соціалістів-революціонерів (місто Відень), Закордонна група/комітет Української соціал-демократичної робітничої партії (місто Відень), Український союз хліборобів-державників.
- Українські громадсько-освітньо-культурні центри в екзилі: Український соціологічний інститут (м. Відень), Український вільний університет (УВУ, м. Відень–Прага–Мюнхен), Історично-філологічне товариство при УВУ (м. Прага), Українська господарська академія (м. Подебради), Український високий педагогічний інститут імені Михайла Драгоманова (м. Прага), Український науковий інститут (м. Берлін), Український науковий інститут (м. Варшава).
- В'ячеслав Липинський і Дмитро Донцов: ідейні вороги чи соратники?
- Різні погляди – спільна мета: Андрій Лівицький, В'ячеслав Прокопович, Дмитро Дорошенко, Микита Шаповал, Олег Ольжич, Олександр Лотоцький, Сергій Шемет, Олександр Скоропис-Йолтуховський.

Міжпредметні зв'язки:

- 11 клас. Українська література. Тема: *Література письменників-емігрантів. «Празька школа» української поезії та її представники. Євген Маланюк «Уривок з поеми», «Напис на книзі віршів...».* (Учениця/учень: знає й розповідає про історичні умови і функціонування української літератури за кордоном, про «празьку школу» української поезії та її представників, коротко про життя і творчість Євгена Маланюка; розкриває особливості художнього осмислення долі України в поезії «Уривок з поеми»; пояснює символічність її назви; указує на актуальність оптимістичного висновку про майбутнє України; характеризує із посиланням на текст поезії «Напис на книзі віршів» погляди митця на призначення поезії, важливість місії поета закарбовувати свій час для нащадків). Тема: *Перлини західноукраїнської літератури. Богдан-Ігор Антонич «Зелена евангелія», «Різдво», «Коляда».* (Учениця/учень: має загальне уявлення про розвиток української літератури на заході України до 1939 р., називає її основних представників; розповідає про митця; дає загальну характеристику його творчості).
- Українська література. Позакласне читання. Таня Малярчук «Забуття».

Узагальнення.

Тематичний контроль.

Розділ 6. УКРАЇНА В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- *хронологічні межі* окупації України нацистами та їх союзниками;
- *дати* Акта проголошення Української Держави, створення УПА, депортації комуністичним режимом кримсько-татарського народу та інших етносів Криму;
- *сутність* українського питання в міжнародній політиці напередодні Другої світової війни;
- *цілі та напрями* німецько-радянської співпраці від серпня 1939 р. до червня 1941 р.;
- *роль* українців у перемозі над нацистською Німеччиною в роки Другої світової війни.

Розуміти:

- *зміст понять*: «бліцкриг», «військовополонені», «воєнні злочини», «Голокост», «евакуація», «країна-агресор», «мобілізація», «нацистський “новий порядок”», «окупаційний режим», «остарбайтери», «похідні групи», «Праведники народів світу», «радянська/советизація», «чорносвітники»;
- *відповідальність* правлячих режимів тоталітарних імперій – сталінського СРСР і гітлерівської Німеччини за розв’язання Другої світової війни, вчинення злочинів агресії, геноцидів, масових репресій;
- *руйнівні наслідки* Другої світової війни для України;
- *вплив* війни на українську культуру (під окупацією, в евакуації, еміграції) та повсякденне життя українців.

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

«Українське питання» в міжнародній політиці напередодні Другої світової війни. Радянсько-німецькі договори 1939 р. Початок Другої світової війни. Українці в польській армії. Розкол ОУН.

Радянська окупація Галичини, Волині, Північної Буковини, Хотинщини та Південної Бессарабії. «Радянська/советизація» західних областей України у 1939–1940 рр. Масові політичні репресії. Радянські воєнні злочини та депортації. Суспільно-політичні настрої населення.

Передумови, початок німецько-радянської війни. «Тактика випаленої землі». Депортації німців та інших народів з території України. Інші злочини радянського режиму. Катастрофічні поразки Червоної армії 1941–1942 рр.

Окупація України військами Німеччини та її союзників. Нацистський «новий порядок» в Україні. Прояви співпраці з окупаційним режимом. Остарбайтери. Військовополонені. Концтабори. Масове знищення окупантами мирного населення. Бабин Яр. Голокост. Геноцид ромів. Праведники народів світу в Україні.

Акт проголошення Української Держави. Опір нацистським загарбникам. Український визвольний рух. Поліська Січ. Українська повстанська армія (УПА). Українсько-польське протистояння. Українська Головна Визвольна Рада (УГВР).

Бойові дії на території України наприкінці 1942–1944 рр. «Чорносвітники». Радянський партизанський рух. Вигнання німецьких військ та їхніх союзників з України. Відновлення тоталітарного імперського режиму в УРСР. Депортація кримськотатарського

Уміти:

- *встановити хронологічну послідовність і синхронізувати події Другої світової війни в Україні та поза її межами;*
- *використовувати карту як джерело інформації про оборонні та наступальні операції на території України, пересування протиборчих сторін і рух лінії фронту, адміністративно-територіальні утворення часів нацистського окупаційного режиму на території України;*
- *пояснити: особливості впливу нацистського окупаційного режиму на спосіб життя та свідомість населення окупованих територій; передумови, сутність: 1) розколу ОУН, розвитку українського визвольного руху та його військово-політичної формації – УПА; 2) явищ часів війни: Голокосту, геноциду ромів, тактики «випаленої землі», депортацій етнічних груп і народів; 3) польсько-українського протистояння, ролі німецької окупаційної влади та радянських партизанів у його загостренні; 4) Волинської трагедії;*
- *визначити вплив війни на: 1) зміни суспільної свідомості населення України; 2) політику Йосифа Сталіна стосовно України, 3) українську науку, літературу і мистецтво;*
- *визначити наслідки Другої світової війни для України; масштаби втрат українського народу в результаті воєнних дій, злочинів правлячих режимів тоталітарних імперій – СРСР і Німеччини, виявляти розуміння глибини трагедії українців як бездержавної нації в той час;*
- *схарактеризувати одъуз історичних постатей (Амет-Хан Султан, Василь Герасименко, Василь Порик, Іван Багряний, Іван Кожедуб, Кузьма Дерев'янка, Олександр Довженко, Олексій Берест, Олена Вітер, Олена Теліга, Сидір Ковпак);*

народу як злочин геноциду. Депортація інших етносів Криму.

Культура в роки війни. Пропаганда протиборчих сторін у роки Другої світової війни.

Повсякдення в часи війни: стратегії боротьби і виживання. Вплив війни на суспільну свідомість.

Українці у збройних силах країн Антигітлерівської коаліції і держав «Вісі». Внесок українського народу в перемогу над нацистською Німеччиною. Українське питання на Ялтинській і Потсдамській конференціях. Ціна війни для України: людські, матеріальні втрати.

- створити біографічні портрети Андрія Мельника, Кирила Осьмака, Романа Шухевича, Степана Бандери, Тараса Боровця (Бульби).

Орієнтовні теми для практичних занять:

- «Волею Українського народу...» (дослідження документів та матеріалів).
- Роль українців у розгромі нацистської Німеччини.
- Голод як інструмент нацистської окупаційної політики в Україні.

Орієнтовні теми для навчальних проєктів:

- Митрополит Андрей Шептицький і дилеми морального вибору в умовах тоталітарних імперій.
- Дослідник Голодомору Степан Сосновий і його кримінальна справа.
- «За великій русській народ!»: великоросійський націоналізм як домінанта сталінської ідеології і пропаганди в роки німецько-радянської війни.
- Сталінські генерали і ціна людського життя («чорносвітники», битва за Дніпро, Берлін та ін.).
- Світ дитинства в українській літературі про Голокост.
- Друга світова війна в об'єктиві фото-, кінокамери.
- Рідний край: регіональна, локальна історія, мікроісторія контексті загальноукраїнських подій Другої світової війни 1939–1945 рр.

Орієнтовні теми для написання есе:

- Бабин Яр у Києві – символ Голокосту та інших трагедій.
- Доля Олени Теліги: життя, творчість, боротьба.
- Мемуари як джерело вивчення історії Другої світової війни.
- «Хто з українців битиметься проти червоної смерті – матиме рацію; хто битиметься проти чорної – теж матиме рацію; як також і той, хто битиметься проти обох. Лише той не матиме рації, хто проголосить “моя хата скраю” найвищою мудрістю земною»: особистий моральний вибір у часи війни.

Міжпредметні зв'язки:

- 10 клас. Українська література. Розділ: *Воєнне лихоліття*. Тема: *Олександр Довженко «Щоденник» (періоду війни)*. (Учениця/учень розглядає «Щоденник» як джерело вивчення біографії митця в контексті його доби; особливості авторського бачення й оцінки історії України й українського народу, розкриття національних і загальнолюдських проблем; розуміє особливості світовідчуття українців, національного характеру, народної моралі та етики; усвідомлення важливості культурної самоідентифікації особистості; розуміння взаємозв'язку конкретного із загальним).
- Українська література. Позакласне читання. Докія Гуменна «Хрещатий Яр»; Володимир Лис «Століття Якова», «Вифлеєм»; Марія Матіос «Нація. Одкровення», «Солодка Даруся»; Улас Самчук «На білому коні»; Леонід Первомайський «В Бабинім Яру»; Анатолій Дімаров «Симон Різник»; Юрій Винничук «Танго смерті»; Катерина

- Бабкіна «Соня», «Рубін»; Тетяна Пахомова «Я, ти і наш мальований і немальований Бог»; Марина Гримич «Фріда»; Лариса Денисенко «Відлуння. Від загиблого діда до померлого»; Максим Дупешко «Історія варта цілого яблунового саду».

Узагальнення.

Тематичний контроль.

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ (від 1945 р. до сучасності).

11 клас
(35 годин)

Структура курсу

РОЗДІЛ 1. Облаштування повоєнного світу.

РОЗДІЛ 2. Держави Північної Америки та Західної Європи: формування постіндустріального суспільства.

РОЗДІЛ 3. Держави Центрально-Східної Європи: трансформаційні процеси.

РОЗДІЛ 4. Держави Азії, Африки та Латинської Америки: вибір шляхів розвитку.

РОЗДІЛ 5. Міжнародні відносини.

РОЗДІЛ 6. Повсякденне життя і культура.

УЗАГАЛЬНЕННЯ ДО КУРСУ.

Розділ 1. ОБЛАШТУВАННЯ ПОВОЄННОГО СВІТУ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- час створення ООН, Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), Світового банку; поділу Німеччини; утворення НАТО і ОВД.

Розуміти:

- *поняття*: «біполярний (двополюсний) світ», «доктрина», «конфронтація», «соціалістичний табір», «холодна війна»;
- *характерні риси* Ялтинсько-Потсдамської системи міжнародних відносин;
- *мету, принципи та механізми* діяльності ООН, спеціалізованих організацій під егідою ООН, критерії ефективності діяльності ООН;
- *вплив* «плану Маршалла» на відбудову повоєнної Європи і формування «двополюсного світу»;
- *значення* «Загальної декларації прав людини» (1948 р.) і міжнародних пактів про права людини (1966 р.) як основи сучасного міжнародного права.

Уміти:

- *встановити послідовність подій* повоєнних часів, пов'язаних з утворенням «двополюсного світу»;
- *використовувати карту* як джерело інформації про територіальні зміни в Європі за підсумками війни;
- *встановити причини і наслідки* розв'язування «холодної війни».

Орієнтовна тема для навчального проєкту:

- Реалізація завдань ООН її спеціалізованими організаціями: приклади діяльності.

Міжпредметні зв'язки:

- 11 клас. Економіка. Розділ: *Національна економіка і роль уряду у її функціонуванні*. Тема: *Роль уряду в регулюванні національної економіки*. (Учениця/учень розуміє

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Характеристика Ялтинсько-Потсдамської системи міжнародних відносин. Організація Об'єднаних Націй, Україна – співзасновниця ООН. Спеціалізовані організації під егідою ООН. «Загальна декларація прав людини» (1948 р.) і міжнародні пакти про права людини (1966 р.).

Включення Центрально-Східної Європи до сфери впливу радянської/советської імперії. Початок «холодної війни». Меморандум Джорджа Кеннана і промова Вінстона Черчилля у Фултоні. Доктрина Гаррі Трумена і «план Маршалла». Поділ Німеччини. Організація Північноатлантичного договору (Північноатлантичний альянс, НАТО) та Організація Варшавського договору (ОВД): закріплення біполярності світу.

Корейська війна 1950–1953 рр. та Карибська криза 1962 р. і загроза ядерної катастрофи. Спроби подолання міжнародних криз.

об'єктивні причини урядового регулювання ринкової економіки, характеризує зв'язок ефективності та справедливості, пояснює невдачі (обмеження) ринку і уряду та роль уряду як власника, виробника і споживача з використанням схеми загального економічного кругообігу).

Розділ 2. ДЕРЖАВИ ПІВНІЧНОЇ АМЕРИКИ ТА ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ: ФОРМУВАННЯ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- час рейганоміки і тетчеризму, падіння авторитарних режимів у Греції, Португалії та Іспанії, виступів афроамериканців за громадянські права у США; «червоного травня» у Франції; укладення Римських угод та Маастрихтського договору.

Розуміти:

- *поняття*: «брекзит», «економічне диво», «маккартизм», «науково-технічна революція», «неоконсерватизм», «неолібералізм», «рейганоміка», «соціальне ринкове господарство», «тетчеризм»;
- основні *тенденції* розвитку політичних систем країн Заходу в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.;
- *причини* утворення США як провідної держави «вільного світу»;
- *значення* об'єднання Німеччини й утворення Європейського Союзу;
- *внесок* української діаспори в науково-технічну революцію.

Уміти:

- *встановити послідовність і синхронність подій*, пов'язаних з утворенням у Західній Європі ліберальної демократії та соціальної ринкової економіки;
- *використовувати карту як джерело інформації* про процеси економічної інтеграції Західної Європи;
- *схарактеризувати* шведську соціальну модель, процеси зміцнення демократії та формування соціального ринкового господарства на Заході в другій

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Концепція постіндустріального (інформаційного) суспільства.

Зміцнення демократії на Заході після Другої світової війни: розширення прав людини.

Падіння авторитарних режимів у Південно-Західній Європі в 1970-х рр. Утвердження принципів громадянського суспільства. Тенденції повоєнного розвитку партійних систем. Рух афроамериканців США за громадянські права.

Молодіжні виступи кінця 1960-х рр. Рух хіппі. Прояви етнонаціоналізму (проблеми Квебеку, Ольстеру, «баскське питання»). Боротьба за права конфесійних, мовних і сексуальних меншин.

Транснаціональні корпорації. Науково-технічна революція (НТР) і зростання ролі професійних фахівців і техніків. Перехід від виробництва товарів до виробництва послуг. Політика зменшення соціальної нерівності. Німецьке та італійське «економічне диво». «Рейганоміка». «Тетчеризм». Соціальне ринкове господарство. Шведська соціальна модель.

Об'єднання Німеччини. Від Європейського економічного співтовариства (ЄЕС) до Європейського союзу (ЄС).

Країни й організації – центри ухвалення рішень, важливих для безпеки, розвитку і стабільності в сучасному світі.

половині ХХ – у першій чверті ХХІ ст.; етнонаціональні *проблеми* Заходу та *оцінити шанси* на їх розв'язання в найближчому майбутньому;

- *визначити особливості* «економічного дива» у Федеративній Республіці Німеччині (ФРН) та Італії;
- *визначити причини та наслідки* руху афроамериканців за громадянські права, боротьби за права конфесійних, мовних і сексуальних меншин у країнах Заходу;
- *визначити причини та ознаки* кризових явищ у ЄС, *розробити стратегію* їх подолання;
- *визначити роль* США та ЄС у сучасних міжнародних відносинах;
- *висловлювати обґрунтовані судження* про громадсько-політичну діяльність Ангели Меркель, Бориса Джонсона, Джозефа Байдена, Джона Кеннеді, Конрада Аденауера, Маргарет Тетчер, Мартіна Лютера Кінга, П'єра Трюдо, Рональда Рейгана, Франсуа Міттерана, Шарля де Голля.

Орієнтовні теми для практичних занять:

- Процеси демократизації в країнах Західної Європи і Америки в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.: причини, специфіка і наслідки.
- Молодіжна контркультура: вплив на формування постіндустріального світу.

Орієнтовна тема для навчального проєкту:

- Українська діаспора в Америці та в Європі.

Орієнтовна тема для написання есе:

- Яким має бути сучасний політичний лідер?

Міжпредметні зв'язки:

- 10 клас. Громадянська освіта. Розділ: *Людина в соціокультурному просторі*. Тема: *Стереотипи та упередження. Дискримінація*. (Учениця/учень може назвати основи і принципи діалогу між соціальними групами: принцип соціальної рівності та справедливості, принцип згуртованості, принцип соціального партнерства; наводить приклади дискримінації та ксенофобії; вміє протистояти проявам расизму; формує звичку проявляти емпатію).
- 10 клас. Громадянська освіта. Розділ: *Людина в соціокультурному просторі*. Тема: *Я і ми. Соціокультурна багатоманітність*. (Учениця/учень тлумачить полікультурність як основу добросусідства культур; усвідомлює факт існування

різноманіття культур; може назвати основні принципи діалогу між соціальними групами в полікультурному суспільстві: принцип соціальної рівності та справедливості, принцип згуртованості, принцип соціального партнерства).

- 10 клас. Мистецтво. Розділ: *Мистецтво американського культурного регіону (північно-американський, латино-американський)*. (Учениця/учень називає визначні мистецькі явища, що характеризують американський культурний регіон; бере участь у дискусіях щодо ролі мистецтва американського культурного регіону у світовій мистецькій спадщині).

Узагальнення.

Тематичний контроль.

Розділ 3. ДЕРЖАВИ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ: ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- час Угорської революції, «Празької весни», утворення РЕВ; перебудови в СРСР/СССР, «оксамитових революцій», розпаду СРСР/СССР, Югославії та Чехословаччини.

Розуміти:

- *поняття*: «гласність», «оксамитова революція», «перебудова», «Празька весна», «самоврядний соціалізм», «соціалізм із людським обличчям», «шокова терапія»;
- *вплив* на розвиток регіону Центрально-Східної Європи політичних процесів у СРСР/СССР та «холодної війни»;
- *особливості* втілення сталінської моделі соціалізму в країнах Центрально-Східної Європи.

Уміти:

- *визначити роль* СРСР/СССР у формуванні соціально-економічної і політичної ситуації у країнах Центрально-Східної Європи в період сталінської диктатури та постсталінські часи; роль етнічних проблем у війні в колишній Югославії;
- *використовувати карту як джерело інформації* про процес трансформації держав «соціалістичного табору» наприкінці 80-х років ХХ ст.;
- *встановити причини* революції в Угорщині, Празької весни, розпаду СРСР/СССР і падіння комуністичних режимів у Центрально-Східній Європі.
- *порівняти трансформаційні процеси* в країнах Центрально-Східної Європи;
- *визначити роль* країн Центрально-Східної Європи в сучасних міжнародних відносинах;

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Результати Другої світової війни для народів Центрально-Східної Європи.

Сталінська модель соціалізму та її втілення в Польщі, Угорщині, Болгарії, Румунії, Чехословаччині. Особливості розвитку Югославії. Доля українців у країнах Центрально-Східної Європи. Операція «Вісла».

Спроба економічної інтеграції держав-сателітів СРСР/СССР; Рада економічної взаємодопомоги (РЕВ).

Криза комуністичних режимів країн Центрально-Східної Європи. Антиккомуністичні виступи: заворушення в Німецькій Демократичній Республіці (НДР) у 1953 р., Угорська революція 1956 р. і «Празька весна» 1968 р.

Спроби модернізації суспільно-політичного устрою та радянська/советська інтервенція в Чехословаччину.

СРСР/СССР після смерті Сталіна. «Хрущовська відлига». Наростання системних кризових явищ у країнах регіону в 70–80-х рр. ХХ ст. Перебудова в СРСР/СССР. «Оксамитові революції» в країнах Східної Європи. Розпад Радянського/Советського Союзу, Югославії та Чехословаччини. Політичні, економічні, соціальні та національні трансформації. Міжнародні конфлікти на Балканах, геноцид в Сребрениці.

Країни Центрально-Східної Європи в першій чверті ХХІ ст., їхня роль у сучасних міжнародних відносинах. Політична, економічна та ідеологічна експансія Російської Федерації.

- висловлювати аргументовані судження про діяльність Анджея Дуди, Вацлава Гавела, Далі Грибаускайте, Йосифа Броз Тіто, Леха Валенси, Олександра Дубчека.

Орієнтовні теми для навчальних проєктів:

- «Празька весна» 1968 року.
- Роль лідерів у трансформаційних процесах у країнах Центрально-Східної Європи на зламі 1980–1990-х рр. (на прикладі Вацлава Гавела, Леха Валенси та інших).
- Роль пропаганди в тоталітарному суспільстві (на прикладі гітлерівської Німеччини, сталінського СРСР/СССР, путінської Росії та ін.).

Міжпредметні зв'язки:

- 10 клас. Громадянська освіта. Розділ: *Людина в соціокультурному просторі*. Тема: *Конфлікти*. (Учениця/учень знає та критично оцінює причини зародження конфліктів, аналізує шляхи подолання конфліктних ситуацій; формує навички ефективної комунікації та ненасильницького розв'язання соціальних конфліктів).

Узагальнення.

Тематичний контроль.

Розділ 4. РОЗПАД КОЛОНІАЛЬНИХ ІМПЕРІЙ. КРАЇНИ АЗІЇ, АФРИКИ, ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- час японського економічного дива, реалізації курсу «трьох червоних знамен» і «культурної революції» Мао Цзедуна, здобуття незалежності народами Індії, утворення Ізраїлю та Пакистану, ісламської революції в Ірані, початку «Арабської весни», формування ІДІЛ, деколонізації Африки, ліквідації апартеїду, революції на Кубі.

Розуміти:

- *поняття:* «апартеїд», «Арабська весна», «деколонізація», «ісламська революція», «ісламський фундаменталізм», «рік Африки», «рух Неприєднання»;
- *причини й особливості «культурної революції» в Китаї, конфесійного протистояння в Південній Азії; Ісламської революції в Ірані, революції на Кубі; деколонізаційних процесів у світі; «японського економічного дива», «чотирьох модернізацій» Ден Сяопіна, «близько-східної проблеми», «Арабської весни», воєн у Сирії;*
- *вплив воєн у Сирії та терористичної діяльності ІДІЛ на розвиток регіону і світу.*

Уміти:

- *встановити послідовність і синхронність подій, що відбулися в країнах Азії, Африки та Латинської Америки;*
- *використовувати карту як джерело інформації про процес деколонізації Азії та Африки, геофактори, що сприяли формуванню військово-політичних союзів та економічних регіонів у цих частинах світу;*

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Японія. Повоєнне реформування держави. Джерела та наслідки економічного піднесення. Внутрішньо- та зовнішньополітичні пріоритети.

Китай. Проголошення Китайської Народної Республіки (КНР). Культ особи Мао Цзедуна. «Великий стрибок», комуни, «культурна революція». Великий китайський голод 1959–1961 рр. Трансформаційні процеси в Китаї. Китай на зламі ХХ–ХХІ ст. Сучасна геостратегія КНР.

Утворення Індійської республіки та Пакистану. Конфесійне протистояння в регіоні. Індійський національний конгрес (ІНК). Роль Індії в південноазійському регіоні.

Утворення держави Ізраїль. «Близькосхідна проблема» та шляхи її врегулювання. Ісламська революція в Ірані. «Арабська весна». Війни в Сирії. Терористична діяльність. Ісламська держава Іраку і Леванту (ІДІЛ).

Південна Корея: досвід демократизації та «економічне диво».

Деколонізація Африки. Крах апартеїду. Міжетнічні конфлікти, геноциди. Країни регіону в першій чверті ХХІ ст.

Латинська Америка: особливості соціально-економічного та політичного розвитку країн регіону. Революція на Кубі. Виклики політичного та економічного життя латиноамериканських держав першої чверті ХХІ ст.

- визначити можливі способи врегулювання «близькосхідної проблеми»; подолання наслідків апартеїду; особливості соціально-економічного та політичного розвитку країн Латинської Америки;
- порівняти «японське економічне диво» з аналогічними явищами в Німеччині та Італії; основні тенденції розвитку країн Азії, Африки та Латинської Америки;
- висловлювати аргументовані судження щодо громадсько-політичної діяльності Голди Меїр, Ден Сяопіна, Індіри Ганді, Мао Цзедуна, Нельсона Манделі, Фіделя Кастро, Хірохіто.

Орієнтовна тема для практичного заняття:

- Моделі інноваційного розвитку нових азійських незалежних держав.

Орієнтовна тема для написання есе:

- Сучасні країни Азії: діалог західної та східної цивілізацій.

Міжпредметні зв'язки:

- 10 клас. Географія. Розділ: *Регіони та країни світу*. Тема: *Країни Азії*. (Учениця/учень порівнює особливості господарства різних за рівнем економічного розвитку країн Азії; оцінює роль країн Азії в світі).
- 10 клас. Географія. Розділ: *Регіони та країни світу*. Тема: *Країни Латинської Америки*. (Учениця/учень називає історико-політичні процеси, що відбуваються в регіоні; аналізує специфіку складу населення та системи розселення).
- 10 клас. Мистецтво. Розділ: *Мистецтво далекосхідного культурного регіону*. (Учениця/учень називає види мистецтва / художні явища – «візитівки» далекосхідного культурного регіону; бере участь у дискусіях щодо впливу мистецтва далекосхідного культурного регіону на розвиток сучасного мистецтва, аргументовано обстоює свою позицію).
- 10 клас. Мистецтво. Розділ: *Мистецтво арабо-мусульманського культурного регіону*. (Учениця/учень орієнтується в характерних ознаках мистецтва арабо-мусульманського культурного регіону; наводить приклади взаємовпливів різних культур у сучасному мистецтві; виявляє здатність дискутувати про вплив мистецтва арабо-мусульманського культурного регіону на розвиток сучасного мистецтва, аргументувати свою позицію).
- 10 клас. Мистецтво. Розділ: *Мистецтво індійського культурного регіону*. (Учениця/учень називає види мистецтва, що яскраво репрезентують індійський культурний регіон; усвідомлює взаємовпливи різних культур у сучасному мистецтві).

Узагальнення.

Тематичний контроль.

Розділ 5. МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- час «холодної війни», Берлінської і Карибської кризи, війн у Кореї, В'єтнамі, Афганістані, проведення Гельсінської конференції.

Розуміти:

- *поняття*: «багатополярний світ», «Балканська криза», «Берлінська криза», «гібридна війна», «Карибська криза», «концепція “русского міра”», «міжнародний тероризм», «нове політичне мислення», «рашизм», «розрядка»;
- *причини, ознаки, динаміку та наслідки* «холодної війни», міжнародного тероризму; політики розрядки, Гельсінської конференції; імперіалістичної політики Російської Федерації та політики «умиротворення» агресора.

Уміти:

- *використовувати карту як джерело інформації* про події «холодної війни»: Берлінську кризу, Карибську кризу, війну в Кореї, В'єтнамі, в Афганістані, «Балканську кризу», війну в Україні, сучасну геополітичну ситуацію у світі;
- *пояснити вплив* Гельсінської конференції на міжнародні відносини на зламі ХХ–ХХІ ст.;
- *схарактеризувати Берлінську кризу, війну в Кореї, Карибську кризу, війни у В'єтнамі та Афганістані* як прояви загострення міжнародних відносин в умовах «холодної війни»;
- *пояснити процеси* переходу від біполярності до багатополярного світу; *вплив «нового політичного мислення» та розпаду СРСР/СССР на міжнародні відносини кінця ХХ – першої чверті ХХІ ст.*;

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Динаміка «холодної війни». Протистояння НАТО і ОВД.

Прояви міжнародної напруженості (Берлінська криза, війна в Кореї, Карибська криза, війни у В'єтнамі, в Афганістані). «Балканська криза» і проблема Косово.

Період «розрядки» в міжнародній політиці. Гельсінська конференція 1975 р. Рецидиви «холодної війни» у ХХІ ст. Недієвість політики «умиротворення» агресора.

Від біполярного до багатополярного світу.

Проблема міжнародного тероризму.

Російсько-українська війна. Міжнародна «антипутінська коаліція».

- визначати характер російсько-української війни.

Орієнтовні теми для практичних занять:

- Міжнародні відносини другої половини XX – початку XXI ст.: точки перетину інтересів.
- Демонтаж результатів періоду «розрядки»: причини і наслідки.
- «Рашизм» vs система міжнародної безпеки і сучасний світоустрій.

Міжпредметні зв'язки:

- 11 клас. Зарубіжна література. Розділ: *Із літератури кінця XX – початку XXI століття*. Тема: *Постмодернізм – одне з найяскравіших літературних явищ другої половини XX ст. Соціоісторичні, культурно-філософські та естетичні чинники розвитку постмодернізму в художній літературі*. (Учениця/учень розповідає про соціоісторичні, культурно-філософські та естетичні чинники розвитку постмодернізму в художній літературі, наводить приклади втілення елементів постмодерністського мистецтва в масовій культурі, висловлює власне судження про особливості літератури постмодернізму).
- 11 клас. Англійська мова. Тема: *Моє місце в світі*. (Учениця/учень знає про зразки здорового способу життя в Україні та англійських країнах, вміє презентувати Україну в міжнародному контексті).

Узагальнення.

Тематичний контроль.

Розділ 6. ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ І КУЛЬТУРА

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- діяльність видатних представників науки, літератури, мистецтва і спорту другої половини ХХ – першої чверті ХХІ ст.;
- базові художні принципи провідних мистецьких течій сучасності.

Розуміти:

- поняття: «абстракціонізм», «високі технології», «неореалізм», «поп-арт», «постмодернізм», «соціалістичний реалізм», «функціоналізм»;
- динаміку, напрямки і здобутки НТР.

Уміти:

- охарактеризувати зміни в змісті та характері праці, соціальній структурі суспільства;
- визначити вплив основних досягнень НТР на життя суспільства; сучасні тенденції в освіті, літературі, образотворчому мистецтві, архітектурі, музиці, театральному мистецтві, кінематографії й спорті;
- порівняти зміст і характер праці, а також соціальну структуру модерного (індустріального) та постмодерного (інформаційного) суспільств;
- визначити і пояснити різницю в умовах розвитку культури на теренах ЄС та в інших регіонах світу (на вибір);
- визначити соціальні наслідки НТР;
- пояснювати взаємовпливи культури, спорту й політики.

Орієнтовна тема для практичного заняття:

- Модерне (індустріальне) та постмодерне (інформаційне) суспільства: тяглість та зміни.

Орієнтовні теми навчальних проєктів:

- Людина другої половини ХХ і початку ХХІ ст.: творець, митець, захисник.

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Науково-технічна революція: наукові відкриття, нові галузі наук, високі технології, інтеграція науки і виробництва.

Зміни в змісті та характері праці, соціальній структурі суспільства, якості життя людей країн світу. Розвиток систем соціального забезпечення.

Становлення постіндустріального (інформаційного) суспільства. Культура «віртуальної реальності».

Освітні системи. Університети як автономні осередки освіти й науки. Розвиток літератури, образотворчого мистецтва, архітектури, музики, театру, кіно й спорту: провідні тенденції.

- Винаходи XX століття, які скоротили відстані та змінили світ.
- Галерея сучасних мистецтв або Олімпійські ігри в сучасному світі (на вибір учительки/учителя або учениці/учня).
- Визначні пам'ятки сучасної архітектури (створення інтерактивної карти).
- Масова культура та ідеологія.

Міжпредметні зв'язки:

- 11 клас. Зарубіжна література. Розділ: *Із літератури кінця XX – початку XXI століття*. Тема: *Постмодернізм – одне з найяскравіших літературних явищ другої половини XX ст. Соціоісторичні, культурно-філософські та естетичні чинники розвитку постмодернізму в художній літературі*. (Учениця/учень розповідає про соціоісторичні, культурно-філософські та естетичні чинники розвитку постмодернізму в художній літературі, наводить приклади втілення елементів постмодерністського мистецтва в масовій культурі, висловлює власне судження про особливості літератури постмодернізму).

Узагальнення.

Тематичний контроль.

УЗАГАЛЬНЕННЯ ДО КУРСУ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- *основні етапи* світового суспільного розвитку в XX – першій чверті XXI ст.

Розуміти:

- *взаємозалежність* подій, явищ і процесів у сучасному світі.

Уміти:

- *визначити основні тенденції* розвитку світу наприкінці XX – у першій чверті XXI ст.; *роль* незалежної України у світових політичних, економічних і культурних процесах;
- *схарактеризувати зміни* у свідомості європейської спільноти в контексті російсько-української війни.

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Основні тенденції розвитку світу в другій половині XX – на початку XXI ст. Національні та глобальні виклики. Протистояння демократії авторитаризмові та імперіалістичній політиці в сучасному світі.

Виміри цінностей людського буття в сучасному світі.

Місце України в сучасному світовому співтоваристві.

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ **(від 1945 р. до сучасності)**

11 клас
(52 години)

Структура курсу

ПОВТОРЕННЯ. Вступ.

РОЗДІЛ 1. Україна в повоєнний період.

РОЗДІЛ 2. Україна в умовах десталінізації.

РОЗДІЛ 3. Україна в період системної кризи Союзу Радянських Соціалістичних Республік.

РОЗДІЛ 4. Відновлення державної незалежності України, її роль у розпаді Союзу Радянських Соціалістичних Республік.

РОЗДІЛ 5. Розвиток України як незалежної держави.

РОЗДІЛ 6. Європейський вибір України. Російсько-українська війна.

ПОВТОРЕННЯ. ВСТУП

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- *основні етапи* розвитку українського суспільства другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст.;
- *алгоритми* комплексного опрацювання різних типів історичних джерел.

Розуміти:

- *зміст понять*: «воєнні злочини», «геноцид», «злочини проти людства», «права людини», «постіндустріальне (інформаційне) суспільство», «тоталітарна імперія», «українська громадянська (політична) нація»;
- *масштаби* людських і матеріальних втрат України в 1914–1945 рр.;
- *як* суспільно-політичні зміни позначаються на свідомості та повсякденні людей.

Уміти:

- *застосувати* знання про історію України як інструмент для аналізу розвитку суспільства.

Орієнтовні теми навчального проєкту:

- Причини і негативні наслідки поразки в боротьбі за українську державну незалежність у першій половині ХХ ст.
- Моделі історичної пам'яті про Другу світову війну в Україні та Світі: спільне і відмінне.

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Україна на політичній карті Європи в 1914–1945 рр. Уроки української історії 1914–1945 рр. Періодизація історії України другої половини ХХ – першої чверті ХХІ ст. Особливості курсу історії України від 1945 р. до сьогодення.

Розділ 1. УКРАЇНА В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- *дати* ключових подій політичного, соціально-економічного життя в Україні повоєнного періоду;
- *факти* «радянізації» західних областей УРСР та боротьби з учасниками ОУН і вояками УПА.

Розуміти:

- *зміст понять*: «відбудова», «депортація», «державний антисемітизм», «ждановщина», «культ особи», «лисенківщина», «операція “Вісла”», «операція “Захід”», «спецпоселення»;
- *наслідки* «радянізації» західних областей УРСР та боротьби ОУН і УПА;
- *особливості* відбудови промисловості та сільського господарства;
- *штучний характер* масового голоду 1946–1947 рр., його наслідки;
- *сутність* повоєнних депортацій як злочинів тоталітарної імперії проти українців;
- *мотиви* тривалого опору УПА та націоналістичного підпілля в різних регіонах УРСР.

Уміти:

- *встановлювати послідовність і синхронність* таких подій: формування територіальних меж УРСР; масових депортацій та обмінів населенням; «радянізації» та репресій; українського визвольного руху в 1944–1950-х рр.; процесів відбудови господарства і культурного життя республіки; ідеологічних кампаній;
- *показувати на карті зміни* адміністративно-територіального устрою УРСР, місця локалізації осередків ОУН та

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Україна в системі міжнародних відносин. УРСР – співзасновниця Організації Об'єднаних Націй (ООН). Участь України в інших міжнародних організаціях. Переміщені особи з України. Репатріація. Неповерненці. Встановлення кордонів УРСР із сусідніми державами. Депортація за «обміном населення» між УРСР та Польською Народною Республікою (1944–1946 рр.). Операція «Вісла». Обмін територіями 1951 р.

Відбудова промисловості: джерела та ресурси (праця мобілізованих, військовополонених, репатріантів, в'язнів виправно-трудових таборів). Становище сільського господарства. Голод 1946–1947 рр.

Посилення проявів «культу особи» Йосифа Сталіна в УРСР. Особливості державної пропаганди. Ідеологічні інтерпретації перемоги над нацизмом. «Ждановщина» в Україні. Кампанії боротьби проти «українських буржуазних націоналістів» і «безрідних космополітів».

«Радянізація/советизація» західних областей УРСР. Ліквідація Української греко-католицької церкви. Операція «Захід». Національно-визвольний рух у 1944–1950-х рр. на території України. Бій під Гурбами. «Велика блокада» проти УПА. Депортації родин воїнів УПА. Оунівський рух в еміграції.

Особливості розвитку культури. Повсякденне життя населення України в повоєнні часи: стратегії виживання. Зміни в суспільній свідомості.

збройного опору УПА на території України;

- *визначати передумови та наслідки депортацій українців із західних областей УРСР та південно-східних областей Польщі, ідеологічних кампаній, їхнього впливу на суспільну свідомість;*
- *аналізувати політичну діяльність Микити Хрущова, Лазаря Кагановича як провідників союзної/імперської влади в Україні;*
- *характеризувати науковий/творчий доробок Володимира Філатова, Катерини Білокур, Ніла Хасевича, Олександра Богомольця, Олександра Палладіна, Сергія Лебедева, Тетяни Яблонської; укласти історичні портрети Йосипа Сліпого, Романа Шухевича.*

Орієнтовні теми для практичних занять:

- Повсякденне життя в Україні повоєнних років.
- «Вирвані з коренем»: причини, етапи, наслідки депортації українців у 1944–1951 рр. (дослідження тематичних документів).
- Триумф людини: долі українців, які пройшли концтабори.

Орієнтовні теми для навчальних проєктів:

- Україна для ООН. ООН для України.
- Студії боротьби за незалежність: від УНР до УПА (продовження кейсу «Як трансформувався український визвольний рух у ХХ столітті?»).
- Примусове трудове використання військовополонених та «інтернованих і мобілізованих німців» на території України.
- «Нас називали німецькими холуями»: доля репатріантів у повоєнній Україні.
- Рідний край: регіональна, локальна історія, мікроісторія в контексті загальноукраїнських подій повоєнного періоду.

Орієнтовні теми для написання есе:

- Післявоєнні маніфестації в Європі та інші заходи української еміграції зі збереження пам'яті про Голодомор.
- Боротьба з «українським буржуазним націоналізмом»: переслідування українських митців.
- Постать Катерини Білокур у романі Володимира Яворівського «Автопортрет з уяви».

Міжпредметні зв'язки:

- 10 клас. Географія. Тема: *Політична картина світу*. (Учениця/учень пояснює відмінність між поняттями «країна», «державна», «залежна територія»; основні вектори зовнішньої політики України).

- Українська література. Позакласне читання. Андрій Кокотюха «Червоний»; Володимир Яворівський «Автопортрет з уяви»; Марина Гримич «Клавка»; Василь Шкляр «Троща».

Узагальнення.

Тематичний контроль.

Розділ 2. УКРАЇНА В УМОВАХ ДЕСТАЛІНІЗАЦІЇ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- *суть* хрущовських надпрограм;
- *хронологічні межі* децентралізації управління економікою УРСР; *дати* передання Кримської області до складу УРСР, утворення Українського національного комітету та Української робітничо-селянської спілки;
- *прояви* дисидентського руху.

Розуміти:

- *зміст понять*: «відлига», «воєнно-промисловий комплекс», «десталінізація», «децентралізація управління», «дисидент», «культ особи», «лібералізація», «раднаргосп», «реабілітація», «російщення», «шістдесятники»;
- *основні протиріччя* реформування промисловості, сільського господарства, соціальної сфери;
- *сутність* імперської політики російщення України;
- *зв'язок* між розвитком культури, освіти, науки і внутрішньополітичними процесами.

Уміти:

- *встановлювати послідовність* подій, пов'язаних із десталінізацією і лібералізацією суспільного життя, модернізацією економіки, формуванням феномену «шістдесятництва» і розгортанням дисидентського, зокрема опозиційного руху, культурним життям;
- *використовувати карт.* у як джерело інформації про адміністративно-територіальний устрій УРСР;
- *визначати прояви, наслідки* політики російщення українського суспільства;

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Внутрішньополітична ситуація в УРСР. Українці в повстаннях у таборах ГУЛАГу/ГУТАБу. XX з'їзд Комуністичної партії Радянського Союзу (КПРС). Десталінізація: зміст, ідеологічні обмеження. Суперечливість процесу реабілітації жертв політичних репресій. Ліквідація ГУЛАГу/ГУТАБу. Децентралізація управління економікою. Розвиток промисловості. Становище сільського господарства.

Передання Кримської області до складу УРСР. Соціально-економічна інтеграція Кримського півострова з Україною. Міграції, зміни національного складу населення. Спроби проведення «українізації». Становище кримськотатарського народу в місцях депортації та його боротьба за повернення на батьківщину.

«Шістдесятництво». Київський клуб творчої молоді «Сучасник». Спроби опозиційної діяльності: підпільні групи та організації. Зародження дисидентського руху. Антирежимні виступи.

Особливості розвитку культури. Продовження політики російщення. Антирелігійні кампанії.

Особливості соціальної політики. Повсякденне життя. Суспільно-політичні настрої населення.

- *аналізувати, робити аргументовані висновки* щодо політичного, економічного, соціокультурного розвитку УРСР у другій половині 1950-х – першій половині 1960-х рр.;
- *обстоювати свої судження* щодо розвитку культури у період «відлиги» та зародження «шістдесятництва» й дисидентського руху;
- *схарактеризувати* науковий/творчий доробок визначних особистостей (Борис Патон, Василь Симоненко, Віктор Глушков, Ліна Костенко, Михайло Янгель, Сергій Корольов); діяльність таких осіб, як Алла Горська, Іван Світличний, Левко Лук'яненко, Ярослав Стецько.

Орієнтовні теми для практичних занять:

- Феномен українського «шістдесятництва».
- Започаткування й поширення дисидентського руху: передумови, течії, діяльність.

Орієнтовні теми для навчальних проєктів:

- «В безсмерті холодно. І холодно в житті. О, Боже мій! Де дігися поету?!». Творчість «шістдесятників» як закономірна реакція на виклики часу.
- Ті, хто відкрив шлях у космос (внесок українців в освоєння космічного простору).
- «Сповідь у камері смертників» Левка Лук'яненка.
- Рідний край: регіональна, локальна історія, мікроісторія в контексті загальноукраїнських подій періоду десталінізації.

Орієнтовні теми для написання есе:

- «Відлига»: вплив на суспільно-політичні настрої населення України.
- Чому «розвінчання» культу Сталіна не призвело до прориву в СРСР інформаційної блокади довкола теми Голодомору?

Міжпредметні зв'язки:

- 11 клас. Українська література. Тема: *Українська література другої половини ХХ – початку ХХІ століття. Поети шістдесятники*. (Учениця/учень розуміє явище «шістдесятництва» і причини пробудження національної свідомості в суспільстві, шістдесятництво як явище соціальне й культурологічне, його зв'язок із дисидентським рухом). Тема: *Василь Симоненко. Громадянська лірика*. (Учениця/учень дискутує про патріотичні, громадянські мотиви, морально-етичні проблеми, розуміє проблему почуття людської гідності, мотиви самоствердження людини в складному сучасному світі, її самодостатність, високохудожнє відтворення громадянського вибору поета).

Узагальнення.

Тематичний контроль.

РОЗДІЛ 3. УКРАЇНА В ПЕРІОД СИСТЕМНОЇ КРИЗИ СОЮЗУ РАДЯНСЬКИХ СОЦІАЛІСТИЧНИХ РЕСПУБЛІК

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- *хронологічні межі* випуску «Українського вісника»; діяльності Української громадської групи сприяння виконанню Гельсінських угод;
- *напрями* опозиційного руху, *методи* боротьби влади з інакодумцями.

Розуміти:

- *зміст понять*: «адміністративно-командна система», «депопуляція», «дефіцит», «застій», «компартійно-радянська номенклатура», «правозахисний рух», «розвинений соціалізм», «самвидав»;
- *мотиви* активізації дисидентського руху в другій половині 1960-х – на початку 1970-х рр., *прояви репресій* щодо інакодумців;
- *протиріччя* розвитку культури.

Уміти:

- *визначати хронологічну послідовність і синхронність* подій, явищ періоду «застою»;
- *використовувати карту як джерело інформації* про політичне, соціально-економічне життя в період загострення кризи радянської системи;
- *порівнювати, аналізувати, робити аргументовані висновки* щодо особливостей економічного розвитку УРСР у другій половині 1950-х – 1960-х рр. і в 1970-ті – на початку 1980-х рр.;
- *схарактеризувати правозахисний рух* в УРСР;
- *аргументовано пояснити закономірність* системної кризи тоталітарної імперії, прояви цієї кризи в УРСР;

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Зміни в системі влади. Неосталінізм. Конституція УРСР 1978 р. Вплив міжнародних процесів на ситуацію в Україні.

Посилення репресій проти української інтелігенції. Активізація дисидентського руху: течії, форми та методи боротьби. «Самвидав». «Український вісник». Українська громадська група сприяння виконанню Гельсінських угод (Українська Гельсінська група / УГГ). Прояви єврейського дисидентського та сіоністського рухів на теренах УРСР. Опозиційна діяльність режимові в середовищі інших національних меншин. Кримські татари в боротьбі за повернення на батьківщину.

Наростання економічної кризи. Уповільнення темпів зростання промисловості. Провал Продовольчої програми.

Життєвий рівень населення. Феномени радянського повсякдення: «хрущовки», «дефіцит», «черги». Етносоціальні зміни в УРСР.

Особливості розвитку культури. Українське поетичне кіно. Український спорт. Особливості державної пропаганди в Україні: «радянський/советський народ», «радянська/советська людина» та їхні «вороги». Суспільно-політичні настрої населення України. «Радянська/советська», імперська vs українська національна ідентичності.

- виявляти суперечливі процеси в розвитку освіти, науки, літератури та мистецтв;
- розкрити особливості політичної діяльності Петра Шелеста, обґрунтувати суперечливий характер діяльності Володимира Щербицького як провідника союзної/імперської влади в УРСР; описати творчий доробок / схарактеризувати наукове/творчу діяльність Володимира Івасюка, Івана Миколайчука, Марії Приймаченко, Миколи Амосова, Ніни Вірченко, Олега Антонова, Сергія Параджанова, Наталії Полонської-Василенко; означити досягнення у спортивній/тренерській діяльності Валерія Лобановського; схарактеризувати громадсько-політичну діяльність Василя Макуха, Василя Стуса, В'ячеслава Чорновола, Івана Дзюби, Миколи Руденка, Мустафи Джемільєва, Олеся Гончара, Петра Григоренка.

Орієнтовні теми для практичних занять:

- Український «самвидав»: теми, ідеї, автори.
- Повсякденне життя в місті та в селі (на прикладі кількох українських населених пунктів або родинних історій 1970–1980-х рр.).
- Пам'ятати, щоб не повторилося: громадські акції з відновлення і догляду за місцями пам'яті про людські трагедії – наслідки злочинів правлячих режимів тоталітарних імперій.

Орієнтовні теми для навчальних проєктів:

- Студії боротьби за незалежність: від зброї до слова (продовження кейсу «Як трансформувався український визвольний рух у ХХ столітті?»).
- Степан Бандера і «бандерівщина»: (де)конструкція імперського міфу.
- «Виклик системі» (аналіз творів Івана Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?», Михайла Брайчевського «Приєднання чи возз'єднання?»).
- 49 сміливців проти режиму (дослідження діяльності Української громадської групи сприяння виконанню Гельсінських угод).
- Міжнаціональна взаємодія в опозиційному русі.
- Рідний край: регіональна, локальна історія, мікроісторія в контексті загальноукраїнських подій у період системної кризи СРСР.

Орієнтовні теми для написання есе:

- Політ у космос, могутня зброя на тлі черг і дефіциту: якими були пріоритети радянської держави?
- Права людини в СРСР: чому існувала прірва між деклараціями та реальністю?

Міжпредметні зв'язки:

- 10 клас. Географія. Тема: *Населення світу* (Учениця/учень пояснює значення понять «демографічна політика», «демографічний вибух», «урбанізація», «міграція», «мегалополіс»).
- 11 клас. Екологія. Тема: *Природа і людина: системний підхід* (Учениця/учень розуміє місце природи в житті суспільства; досліджує особливості основних етапів взаємодії суспільства і природи; аналізує наслідки змін і перетворень природних процесів і компонентів природи антропогенною діяльністю).
- 11 клас. Українська література. Тема: *Олесь Гончар «Собор»*. (Учениця/учень розуміє роль духовного начала і краси в житті людини, осуд бездуховності, історичної пам'яті народу, добра і зла в житті, проблему національного нігілізму, моральної нищості).
- 11 клас. Українська література. Тема: *Стоїчна українська поезія. Василь Стус «Крізь сотні сумнівів я йду до тебе...», «Господи, гніє пречистого...»* (Учениця/учень: знає життєвий шлях і творчу біографію митця як символу незламного духу, збереження людської гідності, визначає ціннісні пріоритети життя на засадах громадянського суспільства, характеризує межовий стан суб'єкта лірики, який протистоїть ідеологічно викривленій реальності).
- Українська література. Позакласне читання. Марина Гримич «Мак червоний в росі».

Узагальнення.

Тематичний контроль.

Розділ 4. ВІДНОВЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ, ЇЇ РОЛЬ У РОЗПАДІ СОЮЗУ РАДЯНСЬКИХ СОЦІАЛІСТИЧНИХ РЕСПУБЛІК.

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- *дати:* Чорнобильської катастрофи, ухвалення «Декларації про державний суверенітет України», «Акта проголошення незалежності України», Всеукраїнського референдуму і виборів Президента України 1 грудня 1991 р.

Розуміти:

- *зміст понять:* «багатопартійність», «державна незалежність», «інфляція», «мітингова демократія», «неформальні організації», «опозиція», «плюралізм», «політика гласності», «політика “перебудови”», «прискорення», «суверенітет»;
- *передумови, протиріччя* політики «перебудови» і «гласності» в УРСР;
- *вплив* аварії на Чорнобильській атомній електростанції (АЕС) на зміни суспільної свідомості, активізацію екологічного, національно-демократичного, антиімперського рухів;
- *значення* прийняття «Декларації про державний суверенітет України», «Акта проголошення незалежності України»; референдуму 1 грудня 1991 р. як акту підтримки населенням України державної незалежності;
- *необхідність* осмислення замовчуваних за часів СРСР сторінок історії України;
- *ціну* перебування України в складі СРСР: *масштаби* територіальних, людських, духовних, культурних втрат;
- *закономірності* процесів розпаду СРСР як імперії та відродження національної держави України.

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Політика «перебудови-прискорення-гласності» та її наслідки в УРСР.

Проблеми ядерної безпеки УРСР. Чорнобильська катастрофа: передумови, позиція влади, заходи для подолання, наслідки. Вплив на суспільну свідомість.

Виникнення націонал-демократичної, антикомуністичної опозиції. Утворення неформальних громадських організацій і груп. Українська Гельсінська спілка. Народний рух України за перебудову. Перехід частини республіканської номенклатури на національні позиції. Перші альтернативні вибори (1990 р.). «Декларація про державний суверенітет України». Масові страйки шахтарів. «Революція на граніті». Формування багатопартійності.

Відновлення Кримської Автономної Радянської Соціалістичної Республіки (Кримської АРСР). Створення Меджлісу кримськотатарського народу. Спроби союзної влади зупинити процеси демократизації, розпаду СРСР.

Повсякдення. Особливості розвитку культури і спорту. Відродження релігійного життя.

Динаміка суспільно-політичних настроїв населення. Виявлення української національної ідентичності, посилення антиімперських настроїв.

Україна під час спроби державного перевороту в СРСР. «Акт проголошення незалежності України». Всеукраїнський референдум і вибори Президента України 1 грудня 1991 р. Роль України в розпаді

Уміти:

- визначати хронологічну послідовність і синхронність подій, явищ періоду «перебудови»;
- використовувати історичну карту для реконструкції, пояснення та інтерпретації подій;
- виявляти послідовність і суперечливість змін у політичному житті України;
- висловлювати аргументовані судження щодо спроби державного перевороту в СРСР у серпні 1991 р., його наслідків в Україні; ролі й місця України в загальносоюзних суспільно-політичних процесах у 1991 р.;
- пояснювати передумови «Революції на граніті» та її вплив на відродження державної незалежності України; передумови, значення відновлення Кримської АРСР;
- характеризувати діяльність В'ячеслава Чорновола, Ігоря Юхновського, Левка Лук'яненка, Леоніда Кравчука.

СРСР. Міжнародне визнання державної незалежності України.

Передача державних повноважень від уряду УНР в екзилі.

Внесок української діаспори у відновлення державної незалежності України.

Орієнтовні теми для практичних занять:

- Аварія на Чорнобильській АЕС – найбільша техногенна катастрофа в історії людства: передумови, наслідки.
- Боротьба українського суспільства за прорив інформаційної блокади довкола теми Голодомору.
- Злочини правлячих режимів тоталітарних імперій у ХХ столітті: уроки для України.

Орієнтовні теми для навчальних проєктів:

- Український андеграунд: кіно, музика і театр кінця ХХ ст.
- Історія рідного краю в контексті загальноукраїнських подій в умовах відновлення державної незалежності України.

Міжпредметні зв'язки:

- 11 клас. Екологія. Тема: *Проблема забруднення природного середовища та стійкості геосистем до антропогенних навантажень.* (Учениця/учень знає джерела, види забруднень навколишнього середовища, їх негативний вплив на живі організми та здоров'я людей).
- Українська література. Позакласне читання. Іван Драч «Чорнобильська Мадонна»; Микола Руденко «Хрест».

Узагальнення.

Тематичний контроль.

РОЗДІЛ 5. РОЗВИТОК УКРАЇНИ ЯК НЕЗАЛЕЖНОЇ ДЕРЖАВИ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- *хронологічні межі «Помаранчевої революції», дати схвалення Конституції України, Тузлівської кризи, проголошення курсу на євроатлантичну інтеграцію;*
- *основні державотворчі процеси в Україні впродовж 1991–2013 рр.*

Розуміти:

- *зміст понять: «багатовекторність зовнішньої політики», «дефолт», «євроінтеграція», «корупція», «олігархічна система», «Помаранчева революція», «приватизація», «життєвий мінімум», «тіньова економіка»;*
- *історичне значення прийняття Конституції України, запровадження національної валюти, проголошення курсу на євроатлантичну інтеграцію, суперечливі наслідки Будапештського меморандуму;*
- *чинники формування громадянського суспільства в незалежній Україні;*
- *значення «Помаранчевої революції».*

Уміти:

- *встановлювати хронологічну послідовність подій, що відображають процеси державотворення в Україні, синхронізувати їх з відповідними подіями регіональної історії, історії країн Центрально-Східної Європи;*
- *використовувати історичну карту для інтерпретації та реконструкції подій;*
- *визначати: 1) основні тенденції та протиріччя соціально-економічного розвитку України в 1991–1998, 1999–2004, 2005–2009, 2010–2013 рр., 2) ознаки формування олігархічної системи в Україні;*

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Державотворчі процеси. Особливості багатопартійної системи. Прийняття Конституції України 1996 р.

Президентські вибори 2004 р. «Помаранчева революція». Конституційна реформа 2004 р. Основні тенденції суспільно-політичного життя в 2005–2009 рр. Спроби встановлення авторитарного режиму в 2010–2013 рр. Харківські угоди 2010 р.

Утвердження ринкової економіки. Запровадження національної валюти – гривні. Специфіка приватизації. Становлення, прояви олігархічної системи.

Демографічна та етносоціальна структура населення України. Повернення кримськотатарського народу на історичну Батьківщину. Життя національних спільнот в Україні.

Багатовекторність зовнішньої політики України та її наслідки. Вступ України до Ради Європи. Будапештський меморандум. Тузлівська криза. Проголошення Україною курсу на євроатлантичну інтеграцію.

Зміни в соціальній структурі українського суспільства. Динаміка зайнятості населення. Повсякденне життя. Зрушення в суспільній свідомості. Релігійне життя. Українська, російська і «радянська» ідентичності в Україні. Здобутки українців у сфері культури (наука, освіта, мистецтва, спорт).

Українці в світі. Українська діаспора в розбудові державної незалежності України.

3) суперечності пошуків Україною зовнішньополітичних орієнтирів;

- висловлювати аргументовані судження про перебіг державотворчих процесів; важливість розвитку України як незалежної демократичної держави, її європейської інтеграції;
- характеризувати політичну діяльність Віктора Ющенка, Леоніда Кучми, Віктора Януковича.

Орієнтовні теми для практичних занять:

- Студії боротьби за незалежність: від ідеї автономії до самостійності (завершення кейсу «Як трансформувався український визвольний рух у ХХ столітті?», презентація кейсу).
- Інтеграція України в європейський та світовий економічний простір: виклики і відповіді.
- Майдан як феномен української демократії (від вибору гетьмана на всенародному віче до «Помаранчевої революції» та Революції Гідності).

Орієнтовні теми для навчальних проєктів:

- Основний Закон України: умови створення, аналіз основних положень.
- Закон України «Про Голодомор 1932–1933 років в Україні» і перспективи міжнародного визнання Голодомору геноцидом.
- Українська класика на Майдані.
- Рідний край: регіональна, локальна історія, мікроісторія в контексті загальноукраїнських подій 1991–2013 рр.

Орієнтовні теми для написання есе:

- Джеймс Мейс: людина і вчений.
- «Помаранчева революція»: національний і людський виміри.
- Прощання з імперією в досвіді нового покоління українських істориків та літераторів.

Міжпредметні зв'язки:

- 10 клас. Захист України. Розділ: *Збройні Сили України на захисті України*. Тема: *Історія розвитку українського війська. ЗСУ незалежної України до 2014 р.* (Учениця/учень називає основні історичні етапи розвитку українського війська; характеризує історично-політичні умови формування Збройних Сил України).
- 11 клас. Екологія. Розділ: *Провідні екологічні проблеми*. Тема: *Проблема забруднення природного середовища та стійкості геосистем до антропогенних навантажень*. (Учениця/учень знає джерела, види забруднень навколишнього середовища, їх негативний вплив на живі організми та здоров'я людей; розуміє взаємопов'язаність таких категорій, як «забруднення середовища» і «стійкість геосистем», пояснює залежність стійкості геосистем від біорізноманіття, біомаси і біопродуктивності).

- 11 клас. Українська література. Тема: *Сучасна українська література. Юрій Андрухович «Астролог», «Пісня мандрівного студея»; Оксана Забужко «Рядок з автобіографії», «Читаючи історію»; Олександр Ірванець «До французького шансоньє», Сергій Жадан «Музика, очерет...», «Смерть моряка»; Галина Пагутяк «Потрапити в сад», «Косар».* (Учениця/учень характеризує історико-культурну ситуацію в Україні наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.; називає імена сучасних письменників, їхні твори; ілюструє стильове розмаїття, пошук авторами нових тем і форм їх розкриття; обґрунтовує появу нового літературного покоління).
- Українська література. Позакласне читання. Юрій Андрухович «Рекреації»; Борис Гуменюк «Блокпост», «Вірші з війни»; Євгенія Кононенко «Імітація»; Володимир Лис «Країна гіркої ніжності».

Узагальнення.

Тематичний контроль.

Розділ 6. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИБІР УКРАЇНИ. РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- *хронологічні межі* Революції Гідності та російсько-української війни ХХІ ст., анексії Криму, основних подій антитерористичної операції/операції об'єднаних сил (наступ українських військ у червні-серпні 2014 р., бої під Іловайськом, оборона Донецького аеропорту, бої за Дебальцевський виступ), широкомасштабного вторгнення військ РФ в Україну та відсічі йому (оборона Києва, Маріуполя та інших українських міст, Бучанська трагедія, вигнання російських окупантів із Харківщини);
- *основні регіони і місця* бойових дій російсько-української війни.

Розуміти:

- *зміст понять*: «безвізовий режим», «волонтерський рух», «гібридна війна», «денацифікація України», «добробат», «Євромайдан», «злочин агресії», «інтеграція», «кіборги», «колабораційна діяльність», «люстрація», «рашизм», «реімперіалізація», «російсько-українська війна», «русскій мір», «статус кандидата на членство в ЄС», «тимчасово окупована територія», «томос»;
- *передумови та значення* Революції Гідності;
- *необхідність вшанування* пам'яті героїв Небесної Сотні та російсько-української війни;
- *характер* російсько-української війни як справедливої, визвольної для України, несправедливої, загарбницької, позначеної намірами реімперіалізації для Росії;

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Геополітичний вибір України: утвердження євроінтеграційного курсу. Україна в імперській доктрині «руського міра». Політичні, економічні, інформаційні та інші засоби тиску на Україну в контексті відродження прагнень Російської Федерації (РФ) до реімперіалізації на теренах колишнього СРСР.

Зрив угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (ЄС). Євромайдан. Революція Гідності. Крах режиму Віктора Януковича. Небесна Сотня. Президентські та парламентські вибори 2014 р. Обрання Петра Порошенка Президентом України. Підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Надання українцям права на безвізовий режим в'їзду в країни ЄС.

Початок війни РФ проти України: окупація, анексія Криму, збройна агресія на сході України. Квazіреферендуми і проголошення маріонеткових квазідержав Донецької Народної Республіки (ДНР), Луганської Народної Республіки (ЛНР).

Антитерористична операція/операція об'єднаних сил (АТО/ООС). Перебіг бойових дій. Мінські домовленості.

Українське громадянське суспільство в обороні держави. Добровольчі батальйони. Волонтерський рух. Участь добровольців-іноземців у збройній боротьбі на боці України.

Міжнародна підтримка України в умовах війни. «Норманська четвірка»: внесок у стабілізацію збройного конфлікту. Позиція США та держав «великої сімки». Санкції, накладені на РФ за невиконання Мінських домовленостей.

- *псевдореферендуми в Криму та на Донбасі, анексію Автономної Республіки Крим (АРК) та міста Севастополь як знаряддя збройної агресії Росії проти України;*
- *широкомасштабне вторгнення 2022 р., злочини Російської Федерації в Україні як акт геноциду Українського народу;*
- *захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки як обов'язкову умову незалежності;*
- *роль громадянського суспільства в розвитку української держави та забезпеченні її обороноздатності;*
- *важливість для України повноправного членства в ЄС і Організації Північноатлантичного договору (НАТО);*
- *значення міжнародної підтримки територіальної цілісності та державної незалежності України.*

Уміти:

- *встановлювати хронологію подій російсько-української війни;*
- *використовувати карту як джерело інформації про перебіг російсько-української війни;*
- *обґрунтувати на основі аналізу документів злочини РФ як геноцид Українського народу;*
- *визначати передумови, ознаки та наслідки збройної агресії Росії проти України;*
- *висловлювати обґрунтовані судження щодо можливих шляхів розвитку України в Європі та у світі;*
- *схарактеризувати діяльність Петра Порошенко, Володимира Зеленського, інших знакових постатей політичного, громадського, культурного, церковного життя сучасної України (на вибір учительки/учителя, учениці/учня).*

Соціально-економічний розвиток України. Економічні, політичні, судово-правові реформи. Створення незалежної правоохоронної структури для боротьби з корупцією. Незавершеність реформ.

Законодавче забезпечення статусу української мови як державної, підтримка мов національних меншин. Розвиток культури – української та національних меншин. Ствердження української громадянської ідентичності.

Президентські вибори 2019 р. Обрання Володимира Зеленського Президентом України. Земельна та інфраструктурна реформи. Цифровізація України.

Широкомасштабне вторгнення російських військ на терени України: перебіг, результати. Збройні сили України (ЗСУ), Національна гвардія, територіальна оборона, громадянське суспільство та влада в обороні країни.

Злочини геноциду та воєнні злочини РФ проти України. Нищення економіки України. Використання Росією продовольства як зброї. Заява Верховної Ради України «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні». Консолідація української політичної нації в боротьбі проти російської агресії.

Російська пропаганда як інструмент підбурювання до війни і геноциду. Ідеологема «денацифікація України». Протидія українській пропаганді та дезінформації.

Розгортання дипломатичної боротьби України. Утворення міжнародної коаліції держав на підтримку незалежності й обороноздатності України. Лендліз. Надання Україні статусу кандидата в члени ЄС.

Повсякдення в умовах війни: індивідуальний досвід, стратегії виживання та боротьби. Колабораційна діяльність і кримінальна відповідальність за неї. Рух Опору

на тимчасово окупованих територіях. Біженці та вимушені переселенці. Примусове переселення громадян України до РФ. Гуманітарна підтримка біженців у країнах ЄС та ін.

Значення утворення канонічної автокефальної Православної церкви України (ПЦУ). Релігія, церкви й релігійні організації та війна. Діячі української культури в допомозі фронту. Діячі світової культури в підтримці України.

Орієнтовна тема для практичних занять:

- Stand with Ukraine. Міжнародна підтримка України в боротьбі проти агресії Росії.

Орієнтовні теми для навчальних проєктів:

- «У 1918 р. Україна здобула незалежність, у 1991 р. – відновила, сьогодні – захищає» (завершення проєкту з укладання інтерактивної стрічки часу, яка відображає неперервність і спадкоємність державотворчих процесів у ХХ–ХХІ ст., презентація проєкту).
- Усна історія Майданів: від «Революції на граніті» до Революції Гідності (електронна «Книга пам'яті»).
- Російські пропагандистські кліше «бандерівці», «укронацисти», «української нації не існує», «українська держава – фейк» як інструменти війни і геноциду.
- Рідний край: регіональна, локальна історія, мікроісторія у контексті загальноукраїнських подій російсько-української війни.

Орієнтовні теми для написання есе:

- Діалоги про війну: відверті розмови з учасниками/свідками російсько-української війни (воїнами, волонтерами, внутрішньо переміщеними особами).
- Політичний фольклор як відповідь на мову ненависті.
- Чи справді сьогодні Україна – щит Європи?

Міжпредметні зв'язки:

- 10 клас. Громадянська освіта. Розділ: *Україна. Європа. Світ*. Тема: *Інтеграція й глобалізація. Міграційні процеси і Україна. Україна – член європейського та світового співтовариства*. (Учениця/учень знає та розуміє причини та наслідки міграційних процесів в Україні та світі; усвідомлює взаємозалежність життя місцевої громади; України, Європи та світу; аналізує основні положення Угоди про асоціацію Україна – ЄС; дискутує щодо перспектив збереження та розширення ЄС, НАТО; пишається потенціалом України в Європі та світі).
- 10 клас. Захист України. Розділ: *Збройні Сили України на захисті України*. Тема 2: *Історія розвитку українського війська. Нова українська армія: з 2014-го до сьогодні*. *Видатні військові діячі українського народу*. (Учениця/учень називає основні історичні етапи розвитку українського війська; характеризує історично-політичні умови формування Збройних Сил України; називає видатних військових діячів українського народу; наводить приклади визначних воєнних

подій, битв українського війська). Тема 3: *Основи міжнародного гуманітарного права. Правила застосування норм МГП щодо розпізнавання осіб та об'єктів. Міжнародний правовий захист жертв війни та цивільних об'єктів. Захист дітей та жінок у МГП. Запобігання порушенню норм МГП.* (Учениця/учень знає основні поняття та терміни міжнародного гуманітарного права (МГП); правила поведінки солдата в бою; міжнародні розпізнавальні знаки; принципи діяльності під час проведення гуманітарних операцій; вміє розпізнавати осіб та об'єкти, які перебувають під захистом МГП; розуміє особливості ведення воєнних дій з урахуванням норм МГП; механізм та види юридичної відповідальності за порушення норм МГП; характеризує заборонені методи та засоби ведення воєнних дій).

- 10 клас. Мистецтво. Розділ: *Мистецтво європейського культурного регіону. Україна.* (Учениця/учень знає та розуміє внесок українського мистецтва в скарбницю світової культурної спадщини; називає найхарактерніші здобутки – «візитівки» українського мистецтва у світі; видатних представників українського мистецтва (зокрема, української діаспори); наводить приклади визначних творів різних видів мистецтва, художніх явищ, створених у різні часи в українському мистецтві; усвідомлює необхідність збереження національної мистецької спадщини).
- 10 клас. Географія. Тема: *Країни Європи.* (Учениця/учень аналізує особливості та проблеми країн ЄС, позитивні наслідки та ризики вступу України до ЄС; оцінює роль ЄС у світі).
- 10 клас. Географія. Тема: *Глобальні проблеми людства.* (Учениця/учень характеризує поняття «глобальні проблеми людства»; аналізує сутність, причини виникнення, особливості кожної з глобальних проблем, можливі шляхи їх розв'язування).
- 11 клас. Українська література. Тема: *Сучасна українська література. Історико-культурна картина літератури кінця ХХ – початку ХХІ століття.* (Учениця/учень розуміє постмодернізм як один із основних напрямів сучасного мистецтва).
- 11 клас. Географія. Розділ: *Глобальні проблеми людства.* Тема: *Глобальні проблеми соціального характеру.* (Учениця/учень пояснює причинно-наслідкові зв'язки виникнення демографічних проблем, складає демографічні прогнози, називає хвороби цивілізації).
- 11 клас. Економіка. Розділ: *Національна економіка і роль уряду у її функціонуванні.* Тема: *Роль уряду в регулюванні національної економіки.* (Учениця/учень розуміє об'єктивні причини урядового регулювання ринкової економіки, характеризує зв'язок ефективності та справедливості, пояснює невдачі (обмеження) ринку і уряду та роль уряду як власника, виробника і споживача з використанням схеми загального економічного кругообігу).
- 11 клас. Англійська мова. Тема: *Моє місце в світі* (Учениця/учень знає про зразки здорового способу життя в Україні та англійських країнах, вміє презентувати Україну в міжнародному контексті).
- 11 клас. Німецька мова. Тема: *Україна у світі.* (Учениця/учень оцінює внесок молоді в сучасне мистецтво України та німецькомовних країн; вміє презентувати Україну в міжнародному контексті).

- 11 клас. Французька мова. Тема: *Україна у світі* (Учениця/учень розуміє особливості суспільства та культури спільноти або спільнот країни, мова якої вивчається, у межах тематики ситуативного спілкування).
- 11 клас. Іспанська мова. Тема: *Україна у світі*. (Учениця/учень розуміє особливості суспільства та культури спільноти або спільнот країни, мова якої вивчається, у межах тематики ситуативного спілкування).
- Українська література. Позакласне читання. Сергій Жадан «Інтернат»; Тамара Горіха Зерня «Доця»; Олексій Чупа «Казки мого бомбосховища»; Валерій Ананьєв «Сліди на дорозі»; Станіслав Асєєв «"Світлий шлях": історія одного концтабору»; Борис Гуменюк «Заповіт».

Узагальнення.

Тематичний контроль.

Д О Д А Т О К

до навчальних програм
для закладів загальної середньої освіти:
перелік обов'язкових дат,
історико-культурних пам'яток

Всесвітня історія. Історія України. 6 клас

Розділ 1. ПЕРВІСНІ СПІЛЬНОТИ. АРХЕОЛОГІЧНІ КУЛЬТУРИ

Дати подій, явищ, процесів:

- Приблизно 1 млн років тому – поява первісних людей на теренах України;
- IV – середина III тис. до н. е. – розселення племен трипільської і середньостогівської археологічних культур на території України.

Історико-культурні пам'ятки:

- Браслет із меандровим орнаментом із Мізинської стоянки;
- вироби із кераміки трипільської археологічної культури.

Розділ 3. АНТИЧНА ЦИВІЛІЗАЦІЯ ТА ЇЇ СУСІДИ

Дати подій, явищ, процесів:

- IX–VII ст. до н. е. – перебування кіммерійців на території сучасної України;
- VIII (VII) ст. до н. е. – IV ст. – існування античних полісів на території сучасної України;
- VII – III ст. до н. е. – перебування скіфів на території сучасної України;
- III ст. до н. е. – III ст. – перебування сарматів на території сучасної України;
- I–II ст. – поява перших писемних згадок про слов'ян;
- III ст. – 375 р. – перебування готів на території сучасної України;
- 375 р. – середина V ст. – перебування гунів на території сучасної України;
- друга половина V–VII ст. – період Великого розселення слов'ян.

Історико-культурні пам'ятки:

- Золотий гребінь із кургану Солоха – кінець V – початок IV ст. до н. е.;
- золота пектораль із кургану Товста Могила – IV ст. до н. е.;
- Херсонес Таврійський – сучасний вигляд;
- Збруцький ідол.

Історія України. 7 клас

Розділ 1. ВНИКНЕННЯ РУСИ-УКРАЇНИ

Дати подій, явищ, процесів:

- 860 р. – перший військовий похід русів на Константинополь;
- друга половина IX ст. – поява русів на Середньому Подніпров'ї;
- 911 р. – перший договір Східної Римської імперії (Візантії) з подніпровськими русами, очолюваними князем Олегом;
- після 944 р. – вбивство деревлянами князя Ігоря;
- 946 р. або в 957 р. – візит (або візити) княгині Ольги до Константинополя;
- 968–971 рр. – військові походи князя Святослава на Балкани, війни з Болгарією і Візантією

Розділ 2. РУСЬ-УКРАЇНА НАПРИКІНЦІ X – У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XI ст.

Дати подій, явищ, процесів:

- 980-і – 1015 рр. – князювання Володимира Святославовича (Великого) в Русі-Україні;
- 988 р. – запровадження християнства як державної релігії Русі-України;
- перша половина XI ст. – спорудження собору Святої Софії в місті Київ;
- 1019–1054 рр. – князювання Ярослава Володимировича (Мудрого) в місті Київ та в Русі-Україні;
- друга чверть XI ст. – зачаткування укладання «Руської правди»;
- 1036 р. – розгром печенігів князем Ярославом Володимировичем (Мудрим) біля міста Київ.

Історико-культурні пам'ятки:

- Софійський собор у м. Київ – перша половина XI ст., сучасний вигляд;
- мозаїки Богоматері Оранти та Христа Вседержителя із Софійського собору в м. Київ – перша половина XI ст.;
- Спасо-Преображенський собор у м. Чернігів – перша половина XI ст., сучасний вигляд;
- мініатюра «Євангеліст Лука» з Остромирового Євангелія – 1056–1057 рр.

Розділ 3. РУСЬ-УКРАЇНА У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XI – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIII ст.

Дати подій, явищ, процесів:

- 1072 р. – Вишгородський з'їзд (снем) князів;
- 1097 р. – Любецький з'їзд (снем) князів;
- 1110 р. – Уветицький (Витичівський) з'їзд (снем) князів;
- 1113–1125 рр. – правління Володимира Всеволодовича (Мономаха) в Русі-Україні;
- 1125–1132 рр. – правління Мстислава Володимировича (Великого) в Русі-Україні;
- 1146–1154 рр. – правління Ізяслава Мстиславовича в Русі-Україні;
- 1187 р. – перша згадка слова «Україна» в писемних джерелах.

Історико-культурні пам'ятки:

- Мініатюра «Родина князя Святослава Ярославовича» з «Ізборника» – 1073 р.;
- Успенський собор Києво-Печерського монастиря – 1073–1078 рр., сучасний вигляд;
- Михайлівський Золотоверхий собор Михайлівського монастиря в м. Київ – 1108–1113 рр., сучасний вигляд;
- Вишгородська ікона Богородиці;
- П'ятницька церква в м. Чернігів – кінець XII – початок XIII ст.;
- Свенська ікона Богородиці з Антонієм і Феодосієм Печерськими.

Розділ 4. ВОЛИНЬ І ГАЛИЧИНА КІНЦЯ XII – СЕРЕДИНИ XIII ст. ВОЛИНСЬКО-ГАЛИЦЬКЕ КНЯЗІВСТВО («ДЕРЖАВА РОМАНОВИЧІВ») СЕРЕДИНИ XIII–XIV ст.

Дати подій, явищ, процесів:

- Приблизно 1199 р. – утвердження князя Романа Мстиславовича в місті Галич;
- 1223 р. – битва на річці Калка між русько-половецькими та монгольськими військами;
- 1238–1264 рр. – правління Данила Романовича у місті Галич (з 1240-х рр.) у місті Холм;
- 1239 р. – початок монгольської навали на Русь-Україну, розорення Переяславщини та Чернігівщини;
- 1240 р. – захоплення монголами міста Київ;

Історико-культурні пам'ятки:

- Успенський собор у м. Володимир – 1160 р., сучасний вигляд;
- церква Святого Пантелеймона поблизу м. Галич – кінець XII ст.;
- Холмська ікона Богородиці – XII ст.;
- Дорогобузька ікона Богородиці – остання третина XIII ст.

- 1245 р. – візит Данила Романовича в улус Джучі/Золоту Орду;
- 1253 р. – коронування Данила Романовича.

Розділ 5. РУСЬКІ ЗЕМЛІ В СКЛАДІ СУСІДНІХ ДЕРЖАВ (СЕРЕДИНА XIV – ПОЧАТОК XVI ст.). КРИМСЬКЕ ХАНСТВО

Дати подій, явищ, процесів:

- 1359 р. – утворення Молдавського князівства і приєднання ним Шипинської землі (Буковини);
- 1362 р. – битва на річці Сині Води, входження більшої частини русько-українських земель до складу Великого князівства Литовського;
- 1385 р. – укладення Кревської унії;
- 1410 р. – Грюнвальдська битва;
- 1413 р. – укладення Городельської унії;
- 1429 р. – Луцький з'їзд монархів;
- 1434 р. – утворення Руського та Подільського воєводств у складі Польського королівства; зрівняння у правах польської та руської шляхти;
- 1447 р. – привілей Казимира IV для землевласників Великого князівства Литовського;
- 40-і рр. XV ст. – утворення Кримського ханства;
- 1478 р. – визнання Кримським ханством васальної залежності від Османської імперії;
- 1489 р. – перша згадка про українських козаків у писемних джерелах;
- 1503 р. – захоплення Великим князівством Московським земель Чернігово-Сіверщини;
- до 1526 р. – перебування Закарпаття у складі Угорщини.

Історико-культурні пам'ятки:

- Хотинська фортеця – XIII–XVI ст.;
- Вірменський собор у м. Львів – 1363 р.;
- костел Святого Варфоломія в м. Дрогобич – 1392 р. – XV ст.;
- верхній замок у м. Луцьк – друга половина XIV–XV ст.;
- Кам'янець-Подільська фортеця – XIV–XVI ст.;
- замок Паланок (Мукачівський замок) – XIV–XVII ст.;
- Генуезька фортеця в м. Судак – XIV–XV ст.;
- ікона Святого Юрія Змієборця із с. Станіла поблизу м. Дрогобич – початок XIV ст.;
- Покровська церква-фортеця в с. Сутківці (Хмельницька область) – 1476 р.;
- ікона Богородиці з пророками з церкви у с. Підгородці (Львівська область) – друга половина XV ст.;
- церква Зішестя Святого Духа в с. Потелич (Львівська область) – 1502 р.;
- ікона Олексія Горошковича «Успіння Богородиці» – 1547 р.;
- Бахчисарайський історично-культурний заповідник – XVI–XVIII ст.

Історія України. 8 клас

Розділ 1. ЗЕМЛІ УКРАЇНИ У XVI – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVII ст.

Дати подій, явищ, процесів:

- 1505 р. – ухвалення Радомської конституції «Nihil novi» («нічого нового»);
- 1514 р. – Оршанська битва між литовсько-руським та московитським військами;
- 1529 р. – укладення першого Литовського статуту;
- 1556–1561 рр. – створення Пересопницького Євангелія;
- 1566 р. – укладення другого Литовського статуту;
- 1569 р. – укладення Люблінської унії: утворення Речі Посполитої;
- 1573 р. – ухвалення акта Варшавської конфедерації; укладення «Генріхових артикулів»;
- 1576 р. – заснування слов'яно-греко-латинської школи у місті Острог;
- 1586 р. – заснування першої братської (слов'яно-греко-латинської) школи у місті Львів;
- 1588 р. – укладення третього Литовського статуту;
- 1596 р. – укладення Берестейської церковної унії: утворення унійної (греко-католицької) церкви;
- 1607 р., 1609 р. – поновлення прав православної церкви в Речі Посполитій;
- 1620 р. – відновлення ієрархії Київської митрополії православної церкви;
- 1632 р. – ухвалення «Пунктів для заспокоєння руського народу», заснування Київської колегії.

Історико-культурні пам'ятки:

- Мініатюри Пересопницького Євангелія – 1556–1561 рр.;
- євангеліст Лука: гравюра з львівського «Апостола» – 1574 р.;
- будинок Корнякта у м. Львів – 1580 р.;
- Острозький замок: Кругла (Нова) вежа – кінець XVI ст.;
- ансамбль площі Ринок у м. Львів: Чорна Кам'яниця – кінець XVI ст.

Розділ 2. СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА (XVI – ПЕРША ПОЛОВИНА XVII ст.)

Дати подій, явищ, процесів:

- 1556 р. – заснування князем Дмитром Вишневецьким першої відомої Січі на острові Мала Хортиця;
- 1572 р. – виникнення реєстрового козацького війська;
- 1580-і – 1593 рр. – існування Томаківської Січі;
- 1593–1638 рр. – існування Базавлуцької Січі;
- 1618 р. – воєнний похід козаків під проводом гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного на місто Москва;
- 1621 р. – Хотинська битва;
- 1625 р. – Куруківська угода;
- 1637–1638 рр. – козацькі повстання під проводом Павла Павлюка, Якова Остряниці (Острянина), Дмитра Гуні;
- 1638–1648 рр. – період чинності «Ординації реєстрового Війська Запорозького, що перебуває на службі Речі Посполитої»;
- 1639–1652 рр. – існування Микитинської Січі.

Історико-культурні пам'ятки:

- Ансамбль Успенської церкви у м. Львів: церква Успіння – 1591–1629 рр., вежа Корнякта – 1572–1578 рр., каплиця Трьох Святителів – 1578 р.;
- ансамбль кафедрального костелу у м. Львів: каплиця Боїмів – 1609–1617 рр.;
- портрет Петра Конашевича-Сагайдачного з книги «Вірші на жалісний погреб шляхетного рицаря Петра Конашевича-Сагайдачного» – 1622 р.;
- замок у с. Підгірці (Львівська область) – 1635–1640 рр.

Розділ 3. КОЗАЦЬКА РЕВОЛЮЦІЯ СЕРЕДИНИ XVII ст. І ВІЙНА ЗА СУВЕРЕНІТЕТ КОЗАЦЬКОЇ ДЕРЖАВИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVII ст.

Дати подій, явищ, процесів:

- 1648–1672 (1687) рр. – козацька революція та війна за суверенітет козацької держави;
- 1648 р. – Жовтоводська, Корсунська та Пилявецька битви;
- 1649 р. – Зборівська битва, Зборівський договір;

Історико-культурні пам'ятки:

- Іллінська церква у с. Суботів (Черкаська область) – 1656 р.;
- портрет Богдана Хмельницького авторства Вільгельма Гондіуса – середина XVII ст.;
- Чигиринська фортеця – кінець XVI ст., сучасна реконструкція.

- 1651 р. – Берестецька битва, Білоцерківський договір;
- 1652 р. – Батозька битва;
- 1653 р. – Жванецька облога, Кам'янецький договір;
- 1654 р. – Переяславська рада, українсько-московський договір («Березневі статті»);
- 1656 р. – московсько-польське Віленське перемир'я;
- 1658 р. – Гадяцький договір;
- 1659 р. – Конотопська битва;
- 1663 р. – проведення «Чорної ради» поблизу міста Ніжин;
- 1667 р. – Андрусівське перемир'я;
- 1669 р. – Корсунська угода, визнання Правобережною Гетьманщиною протекторату Османської імперії;
- 1677 р., 1678 р. – здійснення турецько-татарським військом першого і другого Чигиринських воєнних походів;
- 1681 р. – Бахчисарайський мирний договір;
- 1686 р. – «Вічний мир» між Московським царством і Річчю Посполитою;
- 1698–1699 рр. – проведення Карловицького мирного конгресу, укладення миру між учасницями «Священної ліги» (Австрією, Венецією, Польщею, Росією) та Османською імперією.

Розділ 4. КОЗАЦЬКА УКРАЇНА (ГЕТЬМАНЩИНА) ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVII – ПОЧАТКУ XVIII ст.

Дати подій, явищ, процесів:

- 1686 р. – підпорядкування Київської митрополії православної церкви Московському патріархатові.

Історико-культурні пам'ятки:

- Троїцький собор Троїцько-Іллінського монастиря в м. Чернігів – 1679–1689 рр.;
- Покровський собор у м. Харків – 1689 р.;
- оборонна синагога в м. Жовква (Львівська область) – 1692–1698 рр.

Розділ 5. УКРАЇНА ТА РАННЬОМОДЕРНІ ІМПЕРІЇ XVIII ст.

Дати подій, явищ, процесів:

- 1652–1709 рр. – існування Чортомлицької Січі;
- початок – третя чверть XVIII ст. – гайдамацький рух на території Правобережжя України;
- 1703–1711 рр. – участь українців Закарпаття в антигабсбурзькому повстанні Ференца Ракоці;
- 1708 р. – укладання українсько-шведського союзу, зруйнування Батурина;
- 1709–1711 рр., 1730–1734 рр. – існування Кам'янської Січі;
- 1709 р. – Полтавська битва;
- 1710 р. – «Конституція...» Пилипа Орлика;
- 1711–1728 рр. – існування Олешківської Січі;
- 1713 р. – ліквідація козацтва на території Правобережжя України;
- 1734–1775 рр. – існування Нової (Підпільненської) Січі;
- 1738–1745 рр. – піднесення опришківського руху, зокрема під проводом Олексія Довбуша;
- 1764 р. – остаточна ліквідація Російською імперією посади гетьмана;
- 1765 р. – скасування козацького полково-сотенного військового та територіально-адміністративного устрою на Слобожанщині;
- 1768 р. – Коліївщина;
- 1772 р. – перший поділ Речі Посполитої, входження до Австрійської держави земель Галичини (з Руським, Белзьким і західними околицями Волинського та Подільського воєводств);
- 1775 р. – остаточна ліквідація Російською імперією Запорозької Січі;

Історико-культурні пам'ятки:

- Георгіївська церква Видубицького монастиря в м. Київ – 1696–1701 рр.;
- ікона Йова Кондзелевича «Вознесіння Христове» з іконостасу церкви Воздвиження Чесного Хреста монастиря Скит Манявський – 1698–1705 рр.;
- гравюра Івана Мигури «Іван Мазепа серед своїх добрих справ» – 1706 р.;
- Преображенська церква у с. Великі Сорочинці (Полтавська область) – 1732 р.;
- ікона «Покров Богородиці» (з портретом Богдана Хмельницького) – перша половина XVIII ст.;
- собор Святого Юра у м. Львів – 1744–1762 рр.;
- Андріївська церква у м. Київ – 1747–1757 рр.;
- ратуша в м. Бучач – 1751 р.;
- скульптурна група Святого Юрія Зміборця на фасаді собору Святого Юра у м. Львів (скульптор Йоганн Пінзель) – 1759–1761 рр.;
- Покровська церква в м. Київ – 1766 р.;
- Успенський собор Почаївської лаври – 1771–1783 рр.;
- Троїцький собор у м. Новомосковськ (архітектор Яким Погрібняк) – 1775–1780 рр.;
- палац Кирила Розумовського в м. Батурин – 1799–1803 рр., сучасний вигляд.

- 1780–1782 рр. – ліквідація особистої залежності селян в Австрійській державі;
- 1781 р. – скасування козацького полково-сотенного територіально-адміністративного устрою лівобережної Гетьманщини;
- 1783 р. – закріпачення селян Лівобережної та Слобідської України, підкорення Російською імперією Кримського ханства;
- 1793 р. – другий поділ Речі Посполитої, захоплення Російською імперією Київщини, Брацлавщини, Західного Поділля, Східної Волині, тобто українського Правобережжя;
- 1795 р. – третій поділ Речі Посполитої, захоплення Російською імперією Західної Волині.

Історія України. 9 клас

ВСТУП. «ДОВГЕ» ХІХ СТОЛІТТЯ В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ: ТЕРИТОРІЯ, НАСЕЛЕННЯ, ВЛАДА

Дати подій, явищ, процесів:

- Кінець XV – XVIII ст. – Ранньомодерний час (доба) Нового (Модерного) часу (доби);
- кінець XVIII ст. – 1914 р. – Модерний час (доба) Нового (Модерного) часу (доби).

Розділ 1. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ В СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ НАПРИКІНЦІ ХVІІІ – У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ ст.

Дати подій, явищ, процесів:

- 1788 р. – сьогоднішня – існування Чорноморського/Кубанського козацького війська;
- остання чверть XVIII ст. – 1828 р. – існування Задунайської Січі;
- 1828–1866 рр. – існування Азовського козацького війська;
- 1830-і рр. – початок промислового перевороту (індустріальної революції) в Україні;
- 1830–1831 рр. – польське визвольне повстання (Листопадове повстання);
- 1846–1847 рр. – діяльність Кирило-Мефодіївського братства.

Розділ 2. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ В СКЛАДІ АВСТРІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ НАПРИКІНЦІ ХVІІІ – У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ ст.

Дати подій, явищ, процесів:

- 1816 р. – створення освітнього товариства галицьких греко-католицьких священників у місті Перемишль;
- 1833–1837 рр. – діяльність «Руської трійці»;
- 1837 р. – видання «Русалки Дністрової»;

- 1848–1849 рр. – революція («весна народів») в Австрійській державі;
- 1848 р. – скасування панщини в Галичині, створення Головної Руської Ради, видання першої українськомовної газети «Зоря Галицька».

Розділ 3. ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ ТА КУЛЬТУРА УКРАЇНИ КІНЦЯ XVIII – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XIX ст.

Дати подій, явищ, процесів:

- 1784 р. – відновлення діяльності Львівського університету;
- 1798 р. – видання «Енеїди» Івана Котляревського;
- 1805 р. – відкриття університету в місті Харків;
- 1805 р. (1818 р.) – заснування Волинської гімназії (Кременецького ліцею);
- 1817 р. – заснування ліцею (Рішельєвського) в місті Одеса;
- 1820 р. – заснування гімназії вищих наук у місті Ніжин;
- 1834 р. – відкриття університету в місті Київ;
- 1839 р. – ліквідація царською владою Греко-католицької церкви на Правобережжі;
- 1840 р. – перше видання збірки поезій Тараса Шевченка «Кобзар».

Історико-культурні пам'ятки:

- Церква Святого Миколи на Аскольдовій могилі в м. Київ (архітектор Андрій Меленський) – 1809 р.
- картина Василя Тропініна «Дівчина з Поділля» – ймовірно 1821 р.;
- пам'ятник градоначальнику та генерал-губернатору Арману де Рішельє в м. Одеса (скульптор Іван Мартос) – 1828 р.;
- картина Василя Штернберга «Садиба Г. С. Тарновського в Качанівці» – 1837 р.;
- головний корпус Київського національного університету імені Тараса Шевченка – 1837–1843 рр.;
- картини Тараса Шевченка «Автопортрет» (1840), «Катерина» (1842), офорти з серії «Живописна Україна»;
- пам'ятник князю Володимирі в м. Київ – 1853 р.

Розділ 4. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX ст.

Дати подій, явищ, процесів:

- 1853–1856 рр. – Східна (Кримська) війна;
- 1859 р. (1860 р.) – заснування Київської («Старої») громади;

- 19 лютого 1861 р. – ухвалення маніфесту про скасування панщини і кріпосного права в Російській імперії;
- 1863 р. – Валувський циркуляр;
- 1863–1864 рр. – польське національно-визвольне повстання;
- 1863–1865 рр. – будівництво залізниці Одеса–Балта;
- 1873 р. – заснування Південно-Західного відділу Російського географічного товариства;
- 1876 р. – Емський указ;
- 1891 р. – започаткування «Братства (Братерства) тарасівців».

Розділ 5. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ В СКЛАДІ АВСТРО-УГОРЩИНИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ ст.

Дати подій, явищ, процесів:

- 1868 р. – заснування у місті Львів товариства «Просвіта»;
- 1890 р. – створення Русько-української радикальної партії;
- 1899 р. – створення Української національно-демократичної партії та Української соціал-демократичної партії.

Розділ 6. УКРАЇНА ПОЧАТКУ ХХ ст. ПЕРЕД ВИКЛИКАМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ.

Дати подій, явищ, процесів:

- 1900 р. – створення Революційної української партії;
- 1905 р. – заснування першої «Просвіти» в Наддніпрянській Україні;
- 1906 р. – початок діяльності Державної думи в Російській імперії;
- 1907 р. – впровадження загального виборчого права для чоловіків в Австро-Угорській імперії;
- 1908 р. – створення Товариства українських поступовців.

Розділ 7. ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ ТА КУЛЬТУРА УКРАЇНИ В СЕРЕДИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

Дати подій, явищ, процесів:

- 1865 р. – заснування Новоросійського університету в місті Одеса;
- 1873 р. – заснування у місті Львів Літературного товариства імені Тараса Шевченка (від 1892 р. – Наукове товариство імені Тараса Шевченка);
- 1875 р. – заснування Чернівецького університету;
- 1900 р. – обрання Андрія Шептицького Митрополитом Греко-католицької церкви.

Історико-культурні пам'ятки:

- Резиденція православних митрополитів Буковини і Далмації в м. Чернівці – 1864–1882 рр.;
- Володимирський собор у м. Київ – 1862–1896 рр.;
- головний корпус Львівського національного університету імені Івана Франка – 1877–1881 рр.;
- будівля оперного театру в м. Одеса – 1884–1887 рр.;
- пам'ятник Богдану Хмельницькому в м. Київ (скульптор Михайло Микешин) – 1888 р.;
- картина Миколи Пимоненка «Святочне Ворожіння» – 1888 р.;
- картина Сергія Васильківського «Козаки в степу» – 1890 р.;
- картина Іллі Рєпіна «Запорожці пишуть листа турецькому султанові» – 1880–1891 рр.;
- картина Івана Труша «Портрет Лесі Українки» – 1900 р.;
- будинок з химерами в м. Київ – 1901–1903 рр.;
- картина Олександра Мурашка «Дівчина в червоному капелюсі» – 1902–1903 рр.;
- будинок Полтавського губернського земства – 1903–1908 рр.;
- будинок страхового товариства «Дністер» у м. Львів – 1905–1906 рр.;
- будинок Педагогічного музею (згодом – Української Центральної Ради) у м. Київ (архітектор Павло Альошин) – 1910–1912 рр.

Історія України (1914–1945 рр.). 10 клас

Розділ 1. УКРАЇНА В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Дати подій, явищ, процесів:

- Серпень 1914 р. – утворення Головної української ради, формування легіону Українських січових стрільців, утворення Союзу визволення України;
- 5 (18) серпня – 8 (21) вересня 1914 р. – Галицька битва*;
- 19 квітня (2 травня) – 10 (23) червня 1915 р. – Горлицький контрнаступ;
- 1915 р. – утворення Загальної української ради;
- 22 травня (4 червня) – 7 (20) вересня 1916 р. – Луцький (Брусилівський) прорив;
- середина червня – липень 1917 р. – Червневий наступ російської армії (наступ Олександра Керенського).

Розділ 2. УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ, РОЗПАД РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ТА ПОСТАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ – УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

Дати подій, явищ, процесів:

- 4 (17) березня 1917 р. – утворення Української Центральної Ради (УЦР);
- 6 (19)–8 (21) квітня 1917 р. – скликання Всеукраїнського національного конгресу;
- 10 (23) червня 1917 р. – проголошення I Універсалу УЦР;
- 3 (16) липня 1917 р. – проголошення II Універсалу УЦР;
- 7 (20) листопада 1917 р. – проголошення III Універсалу УЦР, Української Народної Республіки (УНР);

* Дати, що в дужках, подано за григоріанським календарем, тобто за «новим стилем».

- 9 (22) січня 1918 р. – проголошення IV Універсалу УЦР, незалежності УНР;
- 13 (26) грудня 1917 р. – проголошення Кримської Народної Республіки;
- 16 (29) січня 1918 р. – бій біля станції Крути;
- 27 січня (9 лютого) 1918 р. – укладення Берестейського мирного договору між УНР та державами Четвертого союзу.

Розділ 3. В БОРОТЬБІ ЗА УКРАЇНСЬКУ НЕЗАЛЕЖНІСТЬ

Дати подій, явищ, процесів:

- 29 квітня 1918 р. – здійснення перевороту і прихід до влади Павла Скоропадського, проголошення Української Держави;
- 1 листопада 1918 р. – Листопадовий зрив у місті Львів;
- 13 листопада 1918 р. – проголошення Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР);
- листопад 1918 р. – заснування Української академії наук;
- 14 листопада 1918 р. – утворення Директорії;
- 14 грудня 1918 р. – відновлення УНР;
- 22 січня 1919 р. – проголошення Акта злуки УНР та ЗУНР;
- грудень 1919 – травень 1920 рр. – Перший Зимовий похід Армії УНР;
- 7–19 червня 1919 р. – Чортківська офензива (контрнаступ) Галицької армії;
- квітень 1920 р. – укладення Варшавської угоди;
- березень 1921 р. – укладення Ризького мирного договору;
- 1921 р. – утворення Української автокефальної православної церкви;
- листопад 1921 р. – Другий Зимовий похід Армії УНР.

Історико-культурні пам'ятки:

- Пам'ятник Тарасові Шевченку в м. Ромни (скульптор Іван Кавалерідзе) – 1918 р.;
- картина Григорія Нарбута «Еней та його військо» – 1919 р.

Розділ 4. УКРАЇНА В СКЛАДІ ТОТАЛІТАРНОЇ ІМПЕРІЇ – СОЮЗУ РАДЯНСЬКИХ/ СОВЕТСЬКИХ СОЦІАЛІСТИЧНИХ РЕСПУБЛІК

Дати подій, явищ, процесів:

- 18 жовтня 1921 р. – утворення Кримської Автономної Соціалістичної Радянської/Советської Республіки у складі Російської Соціалістичної Федеративної Радянської/Советської Республіки;
- 1921–1923 рр. – масовий голод в Українській Соціалістичній Радянській/Советській Республіці (УСРР/УССР); голод у Криму;
- липень 1923 р. – фактичне входження УСРР/УССР до складу Союзу Радянських/Советських Соціалістичних Республік (СРСР/СССР);
- 1923 р. – початок політики «коренізації» («українізації») в УСРР/УССР;
- 12 жовтня 1924 р. – утворення Молдавської Автономної Соціалістичної Радянської/Советської Республіки в складі УСРР/УССР;
- грудень 1925 р. – проголошення курсу на індустріалізацію в СРСР/СССР;
- грудень 1927 р. – проголошення курсу на колективізацію в СРСР/СССР;
- грудень 1927 р. – кінець 1930-х рр. – «епоха Голодомору» в УСРР/УССР;
- 1928 р. – судовий процес у «Шахтинській справі»;
- 1928–1929 рр. – голод в УСРР/УССР;
- 1929 р. – початок суцільної насильницької колективізації в УСРР/УССР;
- 1930 р. – судовий процес у «справі Спілки визволення України»;
- 1932–1933 рр. – Голодомор в Україні;
- 1930-ті рр. – масові депортації «куркульських родин» з України;
- 1934 р. – перенесення столиці УСРР з Харкова до Києва;

Історико-культурні пам'ятки:

- Літографія Василя Касіяна «Гуцул з квіткою», естамп «Карпатська мати» – 1923 р.;
- картина Федора Кричевського «Життя»: триптих («Любов. Сім'я. Повернення») – 1925–1927 рр.;
- будівля Держпрому в м. Харків – 1925–1928 рр.;
- картина Миколи Самокиша «Бій Богун з Чарнецьким під Монастирищем в 1653 р.» – 1931 р.;
- головний корпус Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна – 1929–1932 рр.;
- картини Казимира Малевича «Поневолена Україна», «Людина, що біжить» – 1932–1933 рр.;
- будівля Верховної Ради УРСР у м. Київ – 1936–1939 рр.

- 1937 р. – ухвалення Конституції Української Радянської/Советської Соціалістичної Республіки (УРСР/УСРСР);
- 1937–1938 рр. – «великий терор» в УРСР/УСРСР.

Розділ 5. ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД. УКРАЇНСЬКА ПОЛІТИЧНА ЕМІГРАЦІЯ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ

Дати подій, явищ, процесів:

- 1920 р. – підписання Бессарабського протоколу, визнання країнами Антанти входження Бессарабії до складу Румунії;
- 1923 р. – визнання країнами Антанти входження Східної Галичини до складу Польщі, саморозпуск уряду ЗУНР;
- 1925 р. – утворення Українського національно-демократичного об'єднання;
- 1929 р. – утворення Організації українських націоналістів;
- 1930 р. – проведення польською владою акції «пацифікації»;
- 1938 р. – надання автономії Підкарпатській Русі у складі Чехословаччини;
- 15 березня 1939 р. – проголошення незалежності Карпатської України.

Розділ 6. УКРАЇНА В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Дати подій, явищ, процесів:

- 23 серпня 1939 р. – укладення радянсько/советсько-німецького договору про ненапад (пакту Молотова–Ріббентропа) і таємного протоколу до нього;
- 1 вересня 1939 р. – початок Другої світової війни;
- 17 вересня 1939 р. – вторгнення Червоної армії на територію Західної України;

- червень 1940 р. – вторгнення Червоної армії на територію Бессарабії та Північної Буковини;
- 22 червня 1941 р. – напад Німеччини на СРСР/СССР;
- 30 червня 1941 р. – проголошення «Акта відновлення Української Держави»;
- липень 1942 р. – окупація Німеччиною та її союзницями території УРСР/УСРСР;
- 14 жовтня 1942 р. – створення Української повстанської армії;
- грудень 1942 р. – початок вигнання німецької армії та військ союзників Німеччини з території УРСР/УСРСР;
- 6 листопада 1943 р. – вигнання німецьких окупантів з міста Київ;
- січень – лютий 1944 р. – Корсунь-Шевченківська наступальна операція Червоної армії;
- 18 травня 1944 р. – початок депортації більшовицьким режимом кримсько-татарського народу та інших етносів Криму;
- 28 жовтня 1944 р. – завершення вигнання німецької армії та військ союзників Німеччини з України;
- 8 травня 1945 р. – День пам'яті та примирення (пам'яті жертв Другої світової війни та примирення між країнами-учасницями Другої світової війни); капітуляція нацистської Німеччини у Другій світовій війні;
- 2 вересня 1945 р. – завершення Другої світової війни.

Історія України (від 1945 р. до сьогодення). 10 клас

РОЗДІЛ 1. УКРАЇНА В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

Дати подій, явищ, процесів:

- 1945 р. – входження Закарпаття до складу УРСР/УСРСР;
- квітень 1945 р. – участь України в співзаснуванні Організації Об'єднаних Націй;
- березень 1946 р. – ліквідація Української греко-католицької церкви;
- 1946–1947 рр. – штучний масовий голод в УРСР/УСРСР;
- квітень – липень 1947 р. – проведення польською владою операції «Вісла»;
- жовтень 1947 р. – проведення операції «Захід»;
- 1951 р. – встановлення західного кордону УРСР/УСРСР.

Історико-культурні пам'ятки:

- Картина Тетяни Яблонської «Хліб» – 1949 р.

РОЗДІЛ 2. УКРАЇНА В УМОВАХ ДЕСТАЛІНІЗАЦІЇ

Дати подій, явищ, процесів:

- 1953–1954 рр. – повстання в'язнів у сталінських виправно-трудовах таборах;
- лютий 1954 р. – передання Кримської області до складу УРСР/УСРСР;
- лютий 1956 р. – XX з'їзд КПРС, засудження «культу особи» Йосипа Сталіна;
- 1957 р. – створення рад народного господарства, спроба децентралізації управління економікою УРСР/УСРСР;
- 1957–1962 рр. – заснування і діяльність Українського національного комітету – підпільної організації на території Львівської та Рівненської областей;
- 1959 р. – утворення Української робітничо-селянської спілки;
- грудень 1959 р. (березень 1960 р.) – утворення Клубу творчої молоді «Сучасник» у місті Київ;

Історико-культурні пам'ятки:

- Картина Катерини Білокур «Хата в Богданівці» – 1955 р.;
- ескіз вітража «Шевченко. Мати» для Київського державного університету імені Тараса Шевченка (художники Алла Горська, Опанас Заливаха, Галина Зубченко, Галина Севрук, Людмила Семикіна) – 1964 р.

- 25 січня 1960 р. – ліквідація Головного управління таборів в СРСР/СССР.

РОЗДІЛ 3. УКРАЇНА В ПЕРІОД СИСТЕМНОЇ КРИЗИ СОЮЗУ РАДЯНСЬКИХ/СОВЕТСЬКИХ СОЦІАЛІСТИЧНИХ РЕСПУБЛІК

Дати подій, явищ, процесів:

- 1965 р. – перша хвиля масових затримань діячів антирежимного руху;
- 1970–1972 рр. – видання самвидавнього «Українського вісника»;
- 1972 р. – друга хвиля масових затримань діячів антирежимного руху («генеральний погром»);
- 9 листопада 1976 р. – утворення Української громадської групи сприяння виконанню Гельсінських угод (Української Гельсінської групи, УГГ).

Історико-культурні пам'ятки:

- Картина Марії Приймаченко «Гороховий звір» – 1971 р.;
- пам'ятник засновникам Києва (Кий, Щек, Хорив і їх сестра Либідь) (скульптор Василь Бородай) – 1982 р.

РОЗДІЛ 4. ВІДНОВЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ, ЇЇ РОЛЬ У РОЗПАДІ СОЮЗУ РАДЯНСЬКИХ/СОВЕТСЬКИХ СОЦІАЛІСТИЧНИХ РЕСПУБЛІК

Дати подій, явищ, процесів:

- Квітень 1985 р. – початок «перебудови»;
- 26 квітня 1986 р. – катастрофа на Чорнобильській атомній електростанції;
- вересень 1989 р. – заснування Народного руху України за перебудову;
- березень 1990 р. – проведення перших альтернативних виборів до Верховної Ради УРСР/УСРСР;
- 16 липня 1990 р. – ухвалення Верховною Радою УРСР/УСРСР «Декларації про державний суверенітет України»;
- жовтень 1990 р. – «Революція на граніті»;
- 24 серпня 1991 р. – ухвалення Верховною Радою УРСР/УСРСР «Акта проголошення незалежності України»;

Історико-культурні пам'ятки:

- Пам'ятник Тарасові Шевченку і стела «Хвиля національного відродження» у м. Львів (скульптори Володимир і Андрій Сухорські; архітектори Юрій Диба, Юрій Хромей) – 1992–1998 рр.;
- Шевченко Тарас. Кобзар / ілюстрації Івана Марчука. – Київ: Дніпро, 1994. – 687 с.;
- пам'ятник княгині Ользі, апостола Андрієві Первозваному, просвітителям Мефодію й Кирилові в м. Київ (скульптори Іван Кавалерідзе, Петро Сниткін, Віталій Сівко, Микола Білик, Віталій Шишов) – 1911 р., 1996 р.
- пам'ятник Михайлові Грушевському в м. Київ (скульптор Володимир Чепелик) – 1998 р.

- 1 грудня 1991 р. – проведення Всеукраїнського референдуму та виборів Президента України, обрання Леоніда Кравчука Президентом України.

Розділ 5. РОЗВИТОК УКРАЇНИ ЯК НЕЗАЛЕЖНОЇ ДЕРЖАВИ

Дати подій, явищ, процесів:

- 6 грудня 1991 р. – започаткування Збройних Сил України;
- липень 1994 р. – обрання Леоніда Кучми Президентом України;
- 1995 р. – входження України до Ради Європи;
- 28 червня 1996 р. – ухвалення Конституції України;
- вересень 1996 р. – запровадження національної грошової одиниці – гривні;
- 29 вересня – 2 грудня 2003 р. – Тузлівська криза;
- жовтень–грудень 2004 р. – «Помаранчева революція», обрання Віктора Ющенка Президентом України;
- 2008 р. – подання Україною заявки на приєднання до Плану дій щодо членства в Організації Північноатлантичного договору (ОПАД/НАТО), вступ України до Світової Організації Торгівлі;
- січень 2010 р. – обрання Віктора Януковича Президентом України.

Історико-культурні пам'ятки:

- Національний музей Голодомору-геноциду в м. Київ, скульптура «Гірка пам'ять дитинства» (художник Анатолій Гайдамака, архітектор Юрій Ковальов, скульптори Петро Дроздовський, Микола Обезюк) – 2008 р.
- Шевченківський національний заповідник у м. Канів (скульптор Матвій Манізер, архітектори Василь Кричевський, Петро Костирко) – 1884 р., 1918 р., 1939 р., 2010 р.

Розділ 6. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИБІР УКРАЇНИ. РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА

Дати подій, явищ, процесів:

- Листопад 2013 – лютий 2014 рр. – Революція Гідності, повалення авторитарного режиму Януковича;
- березень 2014 р. – анексія Росією Автономної Республіки Крим;
- 12 квітня 2014 р. – початок російсько-української війни;

Історико-культурні пам'ятки:

- Алея Героїв Небесної Сотні у м. Київ – 2015 р.;
- керамічний півник зі зруйнованого будинку в м. Бородянка (Васильківський майоліковий завод, художники-скульптори, ймовірно, Надія та Валерій Протор'єви) – 2022 р.

- 14 квітня 2014 р. – 30 квітня 2018 р. – антитерористична операція на Сході України;
- 26 травня 2014 року – 22 січня 2015 р. – оборона Донецького аеродрому;
- червень 2014 р. – обрання Петра Порошенка Президентом України;
- червень–серпень 2014 р. – наступ українських військ;
- 2014 р. – підписання Україною Угоди про асоціацію з Європейським Союзом (ЄС);
- 6–31 серпня 2014 р. – бої під Іловайськом;
- вересень 2014 р., лютий 2015 р. – Мінські домовленості щодо врегулювання воєнної ситуації на сході України;
- 27 січня – 18 лютого 2015 р. – бої за Дебальцевський виступ;
- 16 січня 2019 р. – отримання Томосу, утворення канонічної автокефальної Православної церкви України (ПЦУ);
- квітень 2019 р. – обрання Володимира Зеленського Президентом України;
- 24 лютого 2022 р. – повномасштабне військове вторгнення Росії в Україну;
- 24 лютого – 20 травня 2022 р. – оборона міста Маріуполь;
- 3 березня – 1 квітня 2022 р. – здійснення військами РФ воєнних злочинів і геноциду в місті Буча;
- червень 2022 р. – надання Україні статусу кандидати на членство в ЄС.

Всесвітня історія. Історія України. 6 клас

Розділ 1. ПЕРВИСНІ СПІЛЬНОТИ. АРХЕОЛОГІЧНІ КУЛЬТУРИ

Дати подій, явищ, процесів:

- Від появи найдавніших людей (2,5 млн років тому) – до падіння Західної Римської імперії (476 р.) – період історії Стародавнього світу;
- 40 тис. років тому – поява людей сучасного типу.

Історико-культурні пам'ятки:

- Зображення бика з печери Альтаміра – 30–10 тис. років тому, Іспанія.

Розділ 2. СТАРОДАВНІ ЦИВІЛІЗАЦІЇ АЗІЇ ТА АФРИКИ

Дати подій, явищ, процесів:

- IV тис. до н. е. – об'єднання Верхнього і Нижнього Єгипту;
- IV–I тис. до н. е. – хронологічні межі існування давньоєгипетської цивілізації;
- III тис. до н. е. – VI ст. до н. е. – хронологічні межі існування цивілізацій Двोरіччя (Шумер, Вавилон);
- III тис. до н. е. – III ст. до н. е. – хронологічні межі Давнього Китаю;
- III тис. до н. е. – V ст. – хронологічні межі Давньої Індії;
- 1750 р. до н. е. – укладення кодексу законів Хаммурапі;
- 1200–333 рр. до н. е. – хронологічні межі існування міст-держав Фінікії;
- 1050–930 рр. до н. е. – хронологічні межі існування Ізраїльсько-Юдейського царства;
- 1010–931 рр. до н. е. – правління царів Давида і Соломона;
- 550–330 рр. до н. е. – хронологічні межі існування Перської імперії (імперії Ахеменідів);
- 522–486 рр. до н. е. – правління Дарія I.

Історико-культурні пам'ятки:

- Великі піраміди, Великий сфінкс – Єгипет;
- суд Озіріса єгиптянина Хунефера «Книга мертвих» – Британський музей, Лондон, Велика Британія]
- стела Хаммурапі – музей Лувр, Париж, Франція;
- Гільгамеш – 713–706 рр. до н. е., музей Лувр, Париж, Франція;
- ворота Іштар у Вавилоні – музей Пергамон, Берлін, Німеччина;
- храм Санчі – Індія;
- теракотова армія – III ст. до н. е., Китай
- Велика китайська стіна – III ст. до н. е. – XVII ст.

Розділ 3. АНТИЧНА ЦИВІЛІЗАЦІЯ ТА ЇЇ СУСІДИ

Дати подій, явищ, процесів:

- II тис. до н. е. – XII ст. до н. е. – Мінойсько-Ахейська палацові цивілізації;
- VIII–VI ст. до н. е. – Велика грецька колонізація;
- 753–509 рр. до н. е. – виникнення Риму; царський період в історії Давнього Риму;
- 500–449 рр. до н. е. – персько-грецькі війни;
- 509–30 рр. до н. е. – Римська республіка;
- 49–30 рр. до н. е. – громадянські війни в Римі;
- 30 р. до н. е. – 476 р. – Римська імперія;
- 1 р. – (із Середньовіччя) дата народження Ісуса Христа і початок нової ери;
- 27–30 рр. – час зародження й утвердження християнства;
- I ст. – перші писемні згадки про давніх слов'ян;
- 313 р. – Міланський едикт (проголошення релігійної терпимості в Римській імперії);
- 325 р. – Нікейський собор;
- 380 р. – християнство проголошено офіційною релігією Римської імперії;
- 395 р. – поділ Римської імперії на Західну та Східну;
- 476 р. – падіння Західної Римської імперії.

Історико-культурні пам'ятки:

- Кносський палац, фреска «Таврокатапсія» – Археологічний музей, Іракліон, Греція;
- Парфенон – Афіни, Греція;
- «Дискобол» – Мирон, римська бронзова копія II ст., музей Гліптотек, Мюнхен, Німеччина;
- театр в Епідаврі – IV ст. до н. е., Греція;
- «Битва Александара Македонського з перським царем Дарієм III біля м. Ісси – 100 р. до н. е., мозаїка в будинку Фавна в Помпеях, Національний археологічний музей, Неаполь, Італія;
- «Капітолійська вовчиця» – Капітолійський музей, палац Консерваторів, Рим, Італія;
- акведук Пон-Дю-Гар – I ст. до н. е., Франція;
- Колізей – 80 р., Рим, Італія;
- Пантеон – Рим, Італія;
- Триумфальна арка імператора Костянтина – 315 р., Рим, Італія.

Всесвітня історія. 7 клас

Вступ

Дати подій, явищ, процесів:

- IV–VII ст. – Велике переселення народів;
- середина V – кінець IX ст. – Раннє Середньовіччя;
- X–XIII ст. – Зріле Середньовіччя;
- XIV–XV ст. – Пізнє Середньовіччя.

Розділ 1. ПЕРШІ СЕРЕДНЬОВІЧНІ ДЕРЖАВИ

Дати подій, явищ, процесів:

- 395 р. – поділ Римської імперії на Західну та Східну, утворення Візантійської імперії;
- 481–843 рр. – хронологічні межі існування Франкського королівства;
- VII ст. – виникнення ісламу та утворення Арабського халіфату;
- 800 р. – утворення Франкської імперії;
- 843 р. – укладення Верденського договору, припинення існування Франкської імперії;
- 1453 р. – припинення існування Візантійської імперії.

Історико-культурні пам'ятки:

- Мавзолей Теодориха – VI ст., Равенна, Італія;
- Карл Великий – IX ст., музей Лувр, Париж, Франція;
- «Імператор Юстиніан зі свитою» – VI ст., мозаїка з базилики Сан-Вітале у Равенні, Італія;
- Софійський собор – VI ст., Стамбул, Туреччина;
- мечеть Омейядів – VIII ст., Дамаск, Сирія;
- Купол Скелі – VII ст. Єрусалим, Ізраїль;
- палац в Альгамбрі – XII–XIV ст., Іспанія.

Розділ 3. ЄВРОПЕЙСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО І ДЕРЖАВИ В X–XV ст.

Дати подій, явищ, процесів:

- VIII–XV ст. – Реконкіста;
- кінець VIII – середина XI ст. – походи вікінгів;
- X ст. – утворення Священної Римської імперії;
- 1066 р. – нормандське завоювання Англії;
- XI–XIII ст. – хрестові походи;
- 1215 р. – ухвалення «Великої хартії вольностей»;
- 1265 р. – початок скликання англійського парламенту;

Історико-культурні пам'ятки:

- Реймський собор – 1211–1285 рр., Реймс, Франція;
- Біла Вежа – XI ст., Лондон, Велика Британія;
- замок Кастель-дель-Монте – XIII ст., Андрія, Італія;
- фортеця Каркассон – XII–XIII ст., Франція;
- скульптура маркграфині Ути і маркграф Еккхарда в Наумбурзькому соборі – XII ст., Наумбург, Німеччина;
- Пізанська вежа – XIV ст., Піза, Італія.

- 1302 р. – початок скликання Генеральних штатів у Франції;
- 1337–1453 рр. – Столітня війна;
- 1455–1486(7) рр. – «Війна троянд» в Англії.

Розділ 4. МАТЕРІАЛЬНИЙ І ДУХОВНИЙ СВІТ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Дати подій, явищ, процесів:

- X–XII ст. – час поширення романського стилю;
- 1054 р. – розкол християнської церкви;
- XII–XVI ст. – час поширення готичного стилю;
- XIV–XV ст. – період Раннього Відродження;
- 1445 р. – винайдення книгодрукування.

Історико-культурні пам'ятки:

- Папський палац – XV ст., Авіньйон, Франція;
- Боттічеллі Сандро «Весна» – 1482 р., галерея Уффіці, Флоренція, Італія;
- собор Святого Марка – XI ст. Венеція, Італія.

Розділ 5. КРАЇНИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ В X–XV ст.

Дати подій, явищ, процесів:

- XI–XII ст. – утворення Польського, Угорського, Чеського королівств;
- 1136 р. – утворення Новгородської боярської республіки;
- XIII ст. – монгольська навала на Східну Європу;
- приблизно 1240 р. – утворення улусу Джучі/Золотої Орди;
- початок XIV ст. – утворення Османської імперії;
- кінець XIV ст. – формування Великого князівства Московського;
- перша третина XV ст. – Гуситські війни;
- 1410 р. – Грюнвальдська битва;
- 1453 р. – падіння Константинополя.

Історико-культурні пам'ятки:

- Собор Святого Віта – XIV ст., Прага, Чехія;
- фасад та внутрішній двір найдавнішої будівлі Ягеллонського університету – XV ст., Краків, Польща;
- Тракайський замок – XV ст., Литва;
- палац Мехмеда II або Кахельний палац – 1473 р., Стамбул, Туреччина.

Розділ 6. СЕРЕДНЬОВІЧНИЙ СХІД (оглядово)

Дати подій, явищ, процесів:

- XIII – перша чверть XVI ст. – існування Делійського султанату в Індії.

Історико-культурні пам'ятки:

- Мавзолей Тимура (Тамерлана) – 1405 р., Самарканд, Узбекистан;
- Кутб-Мінар – XIV ст., Делі, Індія;
- Велика пагода диких гусей – VII–VIII ст. Чан'ань, Китай.

Всесвітня історія. 8 клас

ВСТУП. Розділ 1. ВЕЛИКІ ГЕОГРАФІЧНІ ВІДКРИТТЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ КАПІТАЛІСТИЧНИХ ВІДНОСИН

Дати подій, явищ, процесів:

- XV–XVI ст. – період Великих географічних відкриттів і Конкісти;
- 1492–1914 рр. – Новий час;
- 1492 р. – перша подорож Христофора Колумба до Північної Америки;
- кінець XV – перша чверть XVI ст. – Високе Відродження в Європі;
- кінець XV–XVIII ст. – Ранній Новий час;
- 1519–1522 рр. – перша навколосвітня подорож.

Історико-культурні пам'ятки:

- Піраміда Кукулькана в Чічен Іці – IX–XII ст., Мексика;
- Мачу-Пікчу – XV–XVI ст., Перу.

Розділ 2. ВИСОКЕ ВІДРОДЖЕННЯ. РЕФОРМАЦІЯ В ЗАХІДНІЙ ЄВРОПІ

Дати подій, явищ, процесів:

- перша чверть – кінець XVI ст. – релігійні війни в Німеччині та Франції;
- XVI–XVIII ст. – період Бароко в Європі;
- 1517 р. – виступ Мартіна Лютера проти зловживань індульгенціями (оприлюднення «95 тез»);
- 1545–1563 рр. – Тридентський собор;
- 1555 р. – Аугсбурзький релігійний мир.

Історико-культурні пам'ятки:

- Брунеллескі Філіппо, Санта-Марія-дель-Фьоре – XV ст., Флоренція, Італія;
- Леонардо да Вінчі «Таємна вечеря» – 1498 р., Санта-Марія-делле-Граціє, Мілан, Італія;
- Леонардо да Вінчі «Мона Ліза» – 1503–1505/1507 рр., музей Лувр, Париж, Франція;
- Мікеланджело Буонарроті «Створення Адама» – 1511 р., Сікстинська капела, Ватикан;
- Мікеланджело Буонарроті, площа Святого Петра, собор Святого Петра – 1506–1626 рр., Ватикан;
- Рафаель Санті «Афінська школа» – 1511 р., Апостольський палац, Ватикан;
- Рафаель Санті «Сікстинська Мадонна» – 1514 р., Дрезденська картинна галерея, Дрезден, Німеччина;
- Дюрер Альбрехт «Чотири вершники» – 1497–1498 рр., Кунстхалле, Карлсрує, Німеччина.

Розділ 3. ДЕРЖАВИ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ В XVI–XVII ст.

Дати подій, явищ, процесів:

- 1566–1648 рр. – національно-визвольна війна в Нідерландах;
- 1569 р. – Люблінська унія;
- 1579 р. – Утрехтська унія;
- 1598 р. – Нантський едикт;
- 1618–1648 рр. – Тридцятилітня війна;
- 1648 р. – Вестфальський мир;
- 1640–1660 рр. – революція в Англії;
- 1688–1689 рр. – «Славна революція» в Англії;
- 1689 р. – «Білль про права».

Історико-культурні пам'ятки:

- Гольбейн Молодший Ганс «Портрет Генріха VIII» – 1523 р., Національна галерея старовинного мистецтва, Рим, Італія;
- Лувр, частина палацу – XVI ст., Париж, Франція;
- Версаль – XVII ст., Париж, Франція;
- Вавельський палац – XVII ст., Краків, Польща.

Розділ 4. ОСМАНСЬКА ІМПЕРІЯ. ДЕРЖАВИ СХІДНОЇ ЄВРОПИ В XVII–XVIII ст.

Дати подій, явищ, процесів:

- 1683 р. – облога Відня;
- 1700–1721 рр. – Північна війна;
- 1721 р. – проголошення Московського царства Російською імперією.

Історико-культурні пам'ятки:

- Блакитна мечеть або Мечеть Султан-ахмет – 1616 р., Стамбул, Туреччина.

Розділ 5. ЕПОХА ПРОСВІТНИЦТВА

Дати подій, явищ, процесів:

- Друга половина XVII–XVIII ст. – період Просвітництва;
- 1698 р. – винайдення парового двигуна;
- друга половина XVIII ст. – початок індустріальної (промислової) революції;
- 1775–1783 рр. – війна за незалежність Сполучених Штатів Америки (США);
- 1776 р. – ухвалення Декларації незалежності США;
- 1772, 1793, 1795 рр. – поділи Речі Посполитої;
- 1791 р. – ухвалення Конституції Речі Посполитої.

Історико-культурні пам'ятки:

- Індепенденс-холл – 1753 р., Філадельфія, США.

Розділ 6. СХІДНИЙ СВІТ у XVI–XVIII ст. (оглядово)

Дати подій, явищ, процесів:

- 1526–1857 рр. – існування держави Великих Моголів в Індії;
- 1603–1867 рр. – сьогунат Едо (сьогунат Токугава) в Японії;
- 1636–1911(2) рр. – панування маньчжурської династії Цин у Китаї.

Історико-культурні пам'ятки:

- Тадж-Махал – 1652 р., Агра, Індія;
- Мукденський палац – 1625–1631 рр., Шеньян, Китай;
- замок Хімедзі – XIV–XVI ст., о. Хонсю, Японія.

Всесвітня історія. 9 клас

Розділ 1. ЄВРОПА В ЧАС ФРАНЦУЗЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ ТА НАПОЛЕОНІВСЬКИХ ВІЙН

Дати подій, явищ, процесів:

- 1789–1799 рр. – Французька революція: 1789–1792 рр. – початок революції; 1792–1793 рр. – встановлення республіки; 1793–1794 рр. – яacobінська диктатура; 1794–1799 рр. – Термідоріанський режим;
- 1804–1815 рр. – імперія Наполеона I Бонапарта;
- 1814–1815 рр. – Віденський конгрес;
- 1815 р. – утворення «Священного союзу».

Історико-культурні пам'ятки:

- Давід Жак-Луї «Коронація Наполеона» – 1805–1807 рр., музей Лувр, Париж, Франція;
- Триумфальна арка – 1806–1837 рр., Париж, Франція.

Розділ 2. ЄВРОПА ТА АМЕРИКА В ДОБУ РЕВОЛЮЦІЙ І НАЦІОНАЛЬНОГО ОБ'ЄДНАННЯ (1815–1870 рр.)

Дати подій, явищ, процесів:

- 1810–1826 рр. – здобуття незалежності країнами Латинської Америки;
- грудень 1925 р. – збройний виступ декабристів у Росії;
- 1830 р. – Липнева революція у Франції;
- 1830 – 1840-ві рр. – розгортання чартистського руху в Англії;
- 1848–1849 рр. – «Весна народів»;
- 1853–1856 рр. – Східна (Кримська) війна;
- 1861–1865 рр. – Громадянська війна в США;
- 1870 р. – приєднання Папської області до Італійського королівства, об'єднання Італії;
- 1871 р. – створення Німецької імперії, об'єднання Німеччини.

Історико-культурні пам'ятки:

- Делакура Ежен «Свобода, що веде народ. 28 липня 1830 р.» – 1830 р., Музей Лувр, Париж, Франція;
- Вестмінстерський палац – 1834–1860-ті рр., Лондон, Велика Британія.

Розділ 3. МОДЕРНІЗАЦІЯ КРАЇН ЄВРОПИ ТА АМЕРИКИ В ОСТАННІЙ ТРЕТИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ ст. «ПРОБУДЖЕННЯ АЗІЇ»

Дати подій, явищ, процесів:

- 1860–1870-ті рр. – «великі реформи» в Росії;
- 1867 р. – утворення дуалістичної Австро-Угорщини;
- 1867–1885 рр. – парламентські реформи у Великій Британії;
- 1845–1948 рр. – голод в Ірландії.
- 1868–1912 рр. – «доба Мейдзі» в Японії;
- 1 травня 1886 р. – страйки й демонстрації робітників США в боротьбі за восьмигодинний робочий день;
- 1905–1907 рр. – Російська революція;
- 1908 р. – Молодотурецька революція;
- 1906–1911 рр. – столичні реформи;
- 1911–1913 рр. – Сінхайська революція.

Історико-культурні пам'ятки:

- Статуя Свободи – 1886 р., Нью-Йорк, США;
- Ейфелева вежа – 1887–1889 рр., Париж, Франція;
- вежа Вейнрайта – 1891 р., Сент-Луїс, США;
- Тауерський міст – 1894 р., Лондон, Велика Британія.

Розділ 4. МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ ст.)

Дати подій, явищ, процесів:

- 1882 р. – створення Троїстого союзу;
- 1904–1907 рр. – створення Антанти.

Розділ 5. РОЗВИТОК КУЛЬТУРИ І ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ (КІНЕЦЬ ХVІІІ – ПОЧАТОК ХХ ст.). УЗАГАЛЬНЕННЯ

Дати подій, явищ, процесів:

- 1789–1914 рр. – хронологічні межі «довгого» ХІХ ст.;
- 1826 р. – поява фотографії;
- 1876 р. – винайдення телефону;
- 1895 р. – народження кінематографу;
- 1896 р. – винайдення радіо.

Історико-культурні пам'ятки:

- Моне Клод «Враження. Схід Сонця» – 1872 р., музей Мармоттан-Моне, Париж, Франція;
- Ван Гог Вінсент «Ваза з п'ятнадцятьма соняшниками» – 1888 р., Національна галерея, Лондон, Велика Британія;
- Роден Огюст «Мислитель» – 1902 р., музей Родена, Париж, Франція.

Всесвітня історія (1914–1945 рр.). 10 клас

Розділ 1. ПЕРЕДУМОВИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ. ВІЙНА ТА РЕВОЛЮЦІЇ

Дати подій, явищ, процесів:

- 1914–1918 рр. – Перша світова війна;
- лютий–березень 1917 р. – революція в Російській імперії, падіння самодержавства;
- квітень 1917 р. – вступ США в Першу світову війну;
- 25 жовтня 1917 р. – прихід більшовиків до влади у Росії;
- 11 листопада 1918 р. – Комп'єнське перемир'я;
- 1918–1920 рр. – розпад Австро-Угорської імперії;
- 1918 р. – повалення монархічного ладу в Німеччині, Болгарії;
- 1922 р. – повалення монархічного ладу в Туреччині).

Історико-культурні пам'ятки:

- Малевич Казимир «Чорний квадрат» – 1915 р., Третьяковська галерея, Москва, Росія.

Розділ 2. ОБЛАШТУВАННЯ ПОВОЄННОГО СВІТУ

Дати подій, явищ, процесів:

- 1919–1920 рр. – Паризька конференція, укладення мирних договорів за підсумками Паризької конференції;
- 1921–1922 рр. – Вашингтонська конференція;
- 1928 р. – «пакт Бріана-Келлога».

Історико-культурні пам'ятки:

- Гросс Георг «Сірий день» – 1921 р., художній музей, Мангейм, Німеччина.

Розділ 3. ПРОВІДНІ ДЕРЖАВИ СВІТУ В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

Дати подій, явищ, процесів:

- 1918 р. – Листопадова революція в Німеччині;
- 1918–1933 рр. – Веймарська республіка;
- 1922 р. – прихід до влади фашистів в Італії;
- 1921–1922 рр. – голод на Поволжі, Росія;
- 1922–1929 рр. – період «проспериті»;

Історико-культурні пам'ятки:

- Міст «Золоті Ворота» – 1933–1937 рр., Сан-Франциско, США.

- 1929–1939 рр. – Велика депресія;
- 1931–1933 рр. – голод у Казахстані (Ашаршилик);
- 1931–1932 рр. – реформування Британської імперії;
- 1932 р. – обрання Франкліна Рузвельта президентом США;
- 1933 р. – прихід до влади нацистів у Німеччині;
- 1933–1940 рр. – «Новий курс» Франкліна Рузвельта в США;
- 1936–1937 рр. – уряд Народного фронту у Франції;
- 1936–1939 рр. – Громадянська війна в Іспанії.

Розділ 4. ДЕРЖАВИ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Дати подій, явищ, процесів:

- 1918 р. – розпад Австро-Угорщини; відновлення незалежності Польщі, проголошення Чехословацької республіки, утворення Королівства сербів, хорватів і словенців;
- 1920 р. – встановлення в Угорщині авторитарного режиму Міклоша Горті;
- травень 1926 р. – переворот у Польщі, встановлення авторитарного режиму Юзефа Пілсудського;
- 1929 р. – утворення Югославії, встановлення авторитарного режиму короля Александра I;
- 1938 р. – встановлення режиму королівської диктатури Кароля II в Румунії.

Розділ 5. ДЕРЖАВИ АЗІЇ ТА ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ

Дати подій, явищ, процесів:

- 1919–1923 рр. – національна революція в Туреччині;
- 1925–1927 рр. – національна революція в Китаї.

Розділ 6. ПЕРЕДУМОВИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Дати подій, явищ, процесів:

- 1936–1937 рр. – утворення «Вісі»;
- 1938 р. – Мюнхенська угода;
- 1939 р. – англо-франко-радянські/со-ветські переговори у Москві;
- 23 серпня 1939 р. – радянсько/совет-сько-німецький договір про ненапад (пакт Молотова–Ріббентропа) і таєм-ний протокол до нього.

Розділ 7. ДРУГА СВІТОВА ВІЙНА

Дати подій, явищ, процесів:

- 1 вересня 1939 р. – напад Німеччини на Польщу – початок Другої світової війни;
- 22 червня 1941 р. – напад Німеччини на СРСР/СССР, початок німецько-радян-ської/советської війни;
- 7 грудня 1941 р. – напад Японії на США;
- жовтень 1941 р. – березень 1942 р. – Московська битва;
- 17 липня 1942 р. – 2 лютого 1943 р. – Сталінградська битва;
- 1942 р. – битва біля Ель-Аламейну;
- 1943 р. – голод у Бенгалії;
- 5 липня – 23 серпня 1943 р. – Курська битва;
- 6 червня 1944 р. – висадка десанту союзників у Нормандії;
- 8 травня 1945 р. – капітуляція Німеччи-ни, завершення німецько-радянської/ советської війни;
- 2 вересня 1945 р. – капітуляція Японії, завершення Другої світової війни;
- 1945 р. – утворення Організації Об'єд-наних Націй (ООН);
- 1945–1946 рр. – Нюрнберзького судо-вий процес;
- 1946–1948 рр. – Токійський судовий процес.

Розділ 8. ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ ТА КУЛЬТУРА В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

Дати подій, явищ, процесів:

- 1941 р. – поява першого комп'ютера.

Історико-культурні пам'ятки:

- Пікассо Пабло «Герніка» – 1937 р., музей королеви Софії, Мадрид, Іспанія;
- Вальтер Гропіус «Баухаус» – 1919–1926 рр., Дессау, Німеччина;
- Антоні Гауді, храм Святого Сімейства – 1926 р. Барселона, Іспанія;
- Елен Вільям ван «Крайслер-билдинг» – 1930 р., Нью-Йорк, США;
- Емпайр-стейт-білдинг – 1931 р., архітектурна фірма «Шрив, Лем і Хармон», Нью-Йорк, США;
- Далі Сальвадор «Постійність пам'яті» – 1931 р., музей сучасного мистецтва, Нью-Йорк, США.

Всесвітня історія (від 1945 р. до сучасності). 10 клас

РОЗДІЛ 1. ОБЛАШТУВАННЯ ПОВОЄННОГО СВІТУ

Дати подій, явищ, процесів:

- 1945 р. – створення Організації Об'єднаних Націй із питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО);
- 1945 р. – створення Світового банку;
- 1947 р. – Паризькі мирні договори;
- 1948 р. – Загальна декларація прав людини;
- 1949 р. – поділ Німеччини;
- 1949 р. – утворення Організації Північноатлантичного договору (НАТО);
- 1950–1953 рр. – Корейська війна;
- 1951 р. – Сан-Франциський мирний договір з Японією;
- 1955 р. – утворення Організації Варшавського договору (ОВД);
- 1962 р. – Карибська криза;
- 1966 р. – міжнародні пакти про права людини.

РОЗДІЛ 2. ДЕРЖАВИ ПІВНІЧНОЇ АМЕРИКИ ТА ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ: ФОРМУВАННЯ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА

Дати подій, явищ, процесів:

- 1949 р. – створення Ради Європи;
- 1954–1968 рр. – виступи афроамериканців за громадянські права у США;
- 1957 р. – Римські угоди;
- 1964 р. – Закон про громадянські права у США;
- 1968 р. – рух «червоного травня» у Франції;
- 1974–1975 рр. – падіння авторитарних режимів у Греції, Португалії та Іспанії;
- 1979–1990 рр. – тетчеризм;
- 1981–1989 рр. – рейганоміка;
- 1990 р. – об'єднання Німеччини;
- 1992 р. – Маастрихтський договір.

Історико-культурні пам'ятки:

- Всесвітній торговий центр – 1973 р., Нью-Йорк, США.

РОЗДІЛ 3. ДЕРЖАВИ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ: ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ

Дати подій, явищ, процесів:

- 1949 р. – утворення Ради економічної взаємодопомоги (РЕВ);
- 1953 р. – заворушення в Німецькій Демократичній Республіці (НДР);
- 1956 р. – антикомуністична Угорська революція;
- 1968 р. – «Празька весна»;
- 1985–1991 рр. – перебудова в СРСР/СССР;
- 1989 р. – «оксамитові революції» у державах Центрально-Східної Європи;
- 1991 р. – розпад СРСР/СССР, початок розпаду Югославії;
- 1 січня 1993 р. – розділення Чехословаччини на дві держави: Чехію і Словаччину.

Розділ 4. РОЗПАД КОЛОНІАЛЬНИХ ІМПЕРІЙ. КРАЇНИ АЗІЇ, АФРИКИ, ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ

Дати подій, явищ, процесів:

- 1947 р. – здобуття незалежності народами Індії, утворення Пакистану;
- 1948 р. – утворення держави Ізраїль;
- 1949 р. – проголошення Китайської Народної Республіки;
- 1950–1975 рр. – деколонізація Африки;
- 1953–1959 рр. – революція на Кубі;
- 1950–1970-ті рр. – японське економічне диво;
- 1958–1960 рр. – курс «трьох червоних знамен» у Китаї;
- 1959–1961 рр. – Великий китайський голод;
- 1961 р. – «рік Африки»;
- 1966–1976 рр. – «культурна революція» Мао Цзедуна;

- 1978–1979 рр. – ісламська революція в Ірані;
- 1990–1994 рр. – ліквідація апартеїду в Південно-Африканській Республіці (ПАР);
- 2006 р. – формування Ісламської держави Іраку і Леванту (ІДІЛ);
- 2010 р. – початок «Арабської весни».

Розділ 5. МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

Дати подій, явищ, процесів:

- 1946 р. – Фултонська промова Вінстона Черчилля;
- 1947–1991 рр. – «холодна війна»;
- 1959–1975 рр. – війна у В'єтнамі;
- 1961 р. – Берлінська криза;
- 1975 р. – Гельсінська конференція з питань безпеки і співробітництва в Європі;
- 1979–1989 рр. – війна у Афганістані;
- 2014 р. – початок російсько-української війни;
- 24 лютого 2022 р. – повномасштабне військове вторгнення Російської Федерації в Україну;
- 2022 р. – формування міжнародної «антипутінської коаліції».

Розділ 6. ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ І КУЛЬТУРА

Історико-культурні пам'ятки:

- Воргол Енді «Мерілін» – 1967 р., Галерея Тейт, Лондон, Велика Британія;
- Далі Сальвадор «Христос Святого Іоанна на хресті» – 1951 р., художня галерея і музей Келвінгроув, Глазго, Велика Британія;
- Йорн Утзон «Оперний театр» – 1959–1973 рр. Сідней, Австралія;

- Сент-Мері Екс 30 – 2003 р., Лондон, Велика Британія;
- «Башта халіфа» – 2010 р., Дубай, Об'єднані Арабські Емірати;
- музей Соломона Гуггенгайма – 1997 р., Більбао, Іспанія;
- Національний стадіон – 2008 р., Пекін, Китай.

Про авторів

У 2012 р. НАВЧАЛЬНІ ПРОГРАМИ З ІСТОРІЇ УКЛАЛИ: **Пометун Олена**, завідувачка лабораторії Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України, членкиня-кореспондентка Національної академії педагогічних наук України, докторка педагогічних наук, професорка (*голова Робочої групи*); **Атамась Олена**, вчителька історії ліцею «Наукова зміна» міста Києва; **Власов Віталій**, старший науковий співробітник Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України, кандидат педагогічних наук; **Гаврилюк Жанна**, вчителька історії гімназії «Діалог» міста Києва; **Євтушенко Раїса**, головна спеціалістка департаменту загальної середньої та дошкільної освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту; **Комаров Юрій**, учитель історії ліцею «Лідер» № 171 міста Києва; **Костюк Ірина**, методистка Львівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти; **Ладиченко Тетяна**, завідувачка кафедри методики навчання історії, суспільно-політичних дисциплін гендерної рівності Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, кандидатка історичних наук, професорка; **Малієнко Юлія**, наукова співробітниця Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України, кандидатка педагогічних наук, учителька гімназії «Гроєщина»; **Ставнюк Віктор**, завідувач кафедри історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор історичних наук, професор; **Ткаченко Володимир**, головний науковий співробітник Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України, доктор історичних наук, професор; **Тимченко Алла**, завідувачка міського методкабінету міста Джанкоя Автономної Республіки Крим, учителька історії школи-комплексу № 2.

У 2017 р. НАВЧАЛЬНІ ПРОГРАМИ З ІСТОРІЇ ОНОВИЛИ: **Мудрий Мар'ян**, доцент кафедри новітньої історії України ім. М. Грушевського Львівського національного університету імені Івана Франка, кандидат історичних наук (*голова Робочої групи*); **Байкеніч Ганна**, завідувачка сектору методичної роботи Українського інституту національної пам'яті, кандидатка педагогічних наук; **Баханов Костянтин**, професор кафедри педагогіки вищої школи, управління навчальним закладом та методики викладання суспільствознавчих дисциплін Бердянського державного педагогічного університету, доктор педагогічних наук; **Бурлака Олена**, учителька історії Городищенського економічного ліцею Черкаської області; **Гирич Ігор**, завідувач відділом Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАНУ, доктор історичних наук; **Громовий Віктор**, директор Міжнародної благодійної організації «Центр тестових технологій та моніторингу якості освіти», шеф-редактор порталу «Освітня політика»; **Гупан Нестор**, головний науковий співробітник Національної академії педагогічних наук України, доктор педагогічних наук, кандидат історичних наук, професор; **Євтушенко Раїса**, головна спеціалістка департаменту загальної середньої та дошкільної освіти Міністерства освіти і науки України; **Кендзьор Петро**, доцент кафедри суспільних дисциплін Львівського інституту післядипломної педагогічної освіти, доктор педагогічних наук; **Ксьондзик Тетяна**, учителька історії ЗОШ I–III ступенів № 5 м. Житомира; **Майданик Олена**, учителька історії та правознавства Чернівецького ліцею № 1 математичного та економічного профілів Чернівецької міської ради; **Митрофаненко Юрій**, старший

викладач Кіровоградського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, кандидат історичних наук; **Осмоловський Сергій**, завідувач, професор кафедри всесвітньої історії Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова, кандидат економічних наук; **Пастушенко Роман**, завідувач кабінету розвитку освіти Львівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти; **Руккас Андрій**, доцент історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат історичних наук; **Скальський Віталій**, науковий співробітник Інституту історії України Національної академії наук України, кандидат історичних наук; **Хлипавка Леся**, учителька історії та правознавства Черкаського навчально-виховного об'єднання «Дошкільний навчальний заклад–загальноосвітня школа I–III ступенів № 36» імені Героїв-прикордонників; **Черевко Оксана**, доцентка кафедри всесвітньої історії Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова, кандидатка історичних наук; **Щупак Ігор**, директор Українського інституту вивчення Голокосту «Ткума», музею «Пам'ять єврейського народу та Голокост в Україні», кандидат історичних наук.

У 2018 р. НАВЧАЛЬНІ ПРОГРАМИ З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ДООПРАЦЮВАЛИ: **Патриляк Іван**, декан історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор історичних наук (*голова Робочої групи*); **Мудрий Мар'ян**, доцент кафедри новітньої історії України ім. М. Грушевського Львівського національного університету імені Івана Франка, кандидат історичних наук (*заступник головуючого*); **Байкеніч Ганна**, завідувачка сектору методичної роботи Українського інституту національної пам'яті, кандидатка педагогічних наук; **Баханов Костянтин**, професор кафедри педагогіки вищої школи, управління навчальним закладом та методики викладання суспільствознавчих дисциплін Бердянського державного педагогічного університету, доктор педагогічних наук; **Бурлака Олеся**, учителька історії Городищенського економічного ліцею Черкаської області; **Власов Віталій**, старший науковий співробітник Інституту педагогіки НАН України, кандидат історичних наук; **Гаврилюк Жанна**, учителька історії гімназії «Діалог» м. Києва, кандидатка педагогічних наук, учителька-методистка; **Галєгова Олена**, наукова співробітниця ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»; **Гирич Ігор**, завідувач відділу Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України, доктор історичних наук; **Головко Володимир**, старший науковий співробітник відділу історії України 20–30-х років ХХ ст. Інституту історії України НАН України, кандидат історичних наук; **Гриневиц Владислав**, провідний науковий співробітник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України, доктор політичних наук; **Гук Олександр**, учитель історії Київського спортивного ліцею-інтернату, вчитель-методист; **Євтушенко Раїса**, головна спеціалістка департаменту загальної середньої та дошкільної освіти Міністерства освіти і науки України; **Ксьондзик Тетяна**, учителька історії ЗОШ I–III ступенів № 5 м. Житомира; **Кульчицький Станіслав**, головний науковий співробітник відділу історії України 20–30-х років ХХ ст. Інституту історії України НАН України, доктор історичних наук; **Лапчинська Ніна**, заступниця генерального директора Національного музею «Меморіал жертв Голодомору»; **Майданик Олена**, учителька

історії та правознавства Чернівецького ліцею № 1 математичного та економічного профілів Чернівецької міської ради; **Малієнко Юлія**, старша наукова співробітниця Інституту педагогіки НАН України, кандидатка педагогічних наук, вчителька-методистка; **Мисан Віктор**, заступник директора з навчальної роботи комунального закладу «Школа-інтернат I–III ступенів «Рівненський обласний ліцей»» Рівненської облради, кандидат педагогічних наук; **Марочко Василь**, провідний науковий співробітник Інституту історії України НАН України, керівник Центру досліджень геноциду українського народу, доктор історичних наук; **Островський Валерій**, в. о. доцента кафедри теорії та методики навчання, методист Івано-Франківського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, кандидат історичних наук; **Пастушенко Роман**, завідувач кабінету моніторингу Львівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти; **Руккас Андрій**, доцент Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат історичних наук; **Сергійчук Володимир**, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор історичних наук; **Хлипавка Леся**, учителька історії та правознавства Черкаського навчально-виховного об'єднання «Дошкільний навчальний заклад – загальноосвітня школа I–III ступенів № 36» імені Героїв-прикордонників.

У 2022 р. НАВЧАЛЬНІ ПРОГРАМИ З ІСТОРІЇ ЗМІНИЛИ Й ДОПОВНИЛИ (відповідно до наказу Міністерство освіти і науки України від 03.06.2022 р. № 521 «Про утворення робочих груп з оновлення змісту навчальних програм»): **Гриневиц Людмила**, провідна наукова співробітниця Інституту історії України Національної академії наук України, директорка Українського науково-дослідного та освітнього центру вивчення Голодомору (HREC in Ukraine), докторка історичних наук (голова Робочої групи); **Арістов Вадим**, старший науковий співробітник Інституту історії України Національної академії наук України, кандидат історичних наук; **Байкеніч Ганна**, завідувачка сектору методичної роботи Управління наукового забезпечення політики національної пам'яті Українського інституту національної пам'яті, кандидатка педагогічних наук; **Баханов Костянтин**, професор кафедри правознавства Бердянського державного педагогічного університету, доктор педагогічних наук; **Гаврилюк Жанна**, учителька гімназії «Діалог» Дарницького району м. Києва, кандидатка педагогічних наук; **Гирич Ігор**, завідувач відділу Інституту української археографії та джерелознавства Національної академії наук України імені М. Грушевського, доктор історичних наук; **Гриневиц Владислав**, провідний науковий співробітник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Кураса, доктор політичних наук; **Євтушенко Раїса**, головна спеціалістка головного управління загальної середньої та дошкільної освіти директорату дошкільної, шкільної, позашкільної та інклюзивної освіти Міністерства освіти і науки України; **Желіба Олександр**, доцент Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, учитель історії Ніжинського ліцею Ніжинської міської ради при НДУ імені Миколи Гоголя, кандидат педагогічних наук; **Захарчук Ірина**, професорка Рівненського гуманітарного університету, докторка філологічних наук; **Малієнко Юлія**, старша наукова співробітниця відділу суспільствознавчої освіти Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України, кандидатка педагогічних наук;

Мелешенко Тетяна, заступниця декана з наукової роботи історико-філософського факультету Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, професорка кафедри методики навчання суспільних дисциплін і гендерної освіти, кандидатка історичних наук; **Мокрогуз Олександр**, завідувач кафедри Чернігівського обласного інституту післядипломної освіти імені К. Д. Ушинського, кандидат педагогічних наук, доцент; **Мудрий Мар'ян**, доцент кафедри новітньої історії України ім. М. Грушевського Львівського національного університету імені Івана Франка, кандидат історичних наук; **Островський Валерій**, в. о. доцента Івано-Франківського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, кандидат історичних наук; **Павлов Василь**, керівник експертної групи військових зв'язків з громадськістю Директорату інформаційної політики в сфері оборони та стратегічних комунікацій Міністерства оборони України; **Пастушенко Роман**, фахівець Центру матеріальних ресурсів департаменту освіти і науки Львівської обласної військової адміністрації; **Полянський Павло**, заступник Державного секретаря Кабінету Міністрів України, кандидат історичних наук, доцент; **Потильчак Олександр**, завідувач кафедри джерелознавства та спеціальних історичних дисциплін історико-філософського факультету Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, доктор історичних наук, професор; **Сокирко Олексій**, доцент кафедри давньої та нової історії України Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат історичних наук; **Старченко Наталя**, старша наукова співробітниця Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, докторка історичних наук; **Хлипавка Леся**, учителька історії Черкаської загальноосвітньої школи I–III ступенів № 2; **Щупак Ігор**, директор Українського інституту вивчення Голокосту «Ткума», член Ради директорів UJE, постдокторант Університету Торонто, кандидат історичних наук.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ. ІСТОРІЯ УКРАЇНИ.

(Інтегрований курс). 6 клас

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ.

7–9 класи

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ.

7–9 класи

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ.

10–11 класи

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ.

10–11 класи

*Навчальні програми
для закладів загальної середньої освіти*

Літературна редакторка *Наталя Островська*

Коректор *Юрій Герасін*

Комп'ютерне макетування та дизайн

Уляни Густей

Оправа *Ярослава Гаврилюка*

Відповідальна за випуск *Уляна Густей*

Підписано до друку 23.08.2022 р. Формат 84x108/16 зменшений. Гарнітура «Cambria».
Папір офсетний. Друк офсетний. Умовн. друк. арк.
Умовн. фарбовідб.

Видавець: Громадська організація «Український науково-дослідний
та освітній центр вивчення Голодомору».

Видавнича програма «HREC PRESS»

Свідоцтво про реєстрацію ДК № 5155 від 21.07.2016
02068, Київ-68 а/с 74

www.holodomor-hrec.com

Надруковано в ТОВ «Майстер книг»
Київ, вул. Максима Кривоноса, 2Б

